FR. EUSTACHII

A S. *PAULO*,

Ex Congregatione *Fulienſi*,

Ordinis *Ciſtercienſis*

ETHICA:

Sive

Summa Moralis Diſciplinæ,

in Tres partes diviſa.

Cum duplici Indice locupletiſſimo.

Nunc demum, in gratiam ſtudioſæ Juventutis, ſeorſim edita, & quamplurimis mendis repurgata.

LONDINI,

Ex Officinâ *Elizabethæ Redmayne*,

MDCXCIII.

Proſtant venales apud *H. Dickinſon*, *E. Hall*, Bibliop. *Cantab*.

MUNIFICENTIA
REGIA . 1715 .
GEORGIUS D.G. MAG. BR. FR. ET HIB. REX F.D.

Index per ordinem eorum quæ in hâc Summæ Philosophicæ parte De rebus Moralibus continentur.

II. *Quo-*

VI. *Quæ-*

Schema

Schema generale, in quo series eorum omnium quæ traduntur in hâc Summâ Moralis disciplinæ ob oculos ponitur.

Quæstiones proœmiales De Morali disciplinâ, Quæst. 3.

Ethica, seu Moralis disciplinæ tres sunt partes :

- *Prima, de Beatitudine seu fine humanarum actionum.*
  - *Prior Tractatus de Bono & Fine :*
    - *Prior Disputatio, de Bono,* 4
    - *Posterior Disp. de Fine,* 3
  - *Posterior Tract. de ipsa Felicitate :*
    - *Prior Disp. de beatitudine hominis Objectiva,* 2
    - *Posterior Disp. de Formali hominis beatitudine,* 2
- *Secunda, de Principiis humanarum actionum :*
  - *Prior Tract. de principiis internis humanarum actionum :*
    - *Prior Disp. de principiis internis humanarum actionum à natura Congenitis,* 4
    - *Posterior Disp. de principiis internis humanarum actionum Acquisitis,* 4
  - *Posterior Tract. de principiis externis humanarum actionum.*
    - *Prior Disp. de principio externo humanarum actionum Efficaciter movente,* 3
    - *Posterior Disp. de aliis principiis externis humanarum actionum,* 2
- *Tertia, de ipsis actionibus humanis : ubi de passionibus, deque Virtutibus ac Vitiis :*
  - I. *Tract. de ipsis Actionibus humanis :*
    - *Prior Disp. de Actionibus humanis generatim,*
    - *Posterior Disp. de Actionibus humanis speciatim,* 5
  - II. *Tract. de Passionibus animæ.*
    - *Prior Disp. de Passionibus animæ generatim,* 4
    - *Posterior Disp. de Passionibus animæ sigillatim,* 6
  - III. *Tract. de Virtutibus & Vitiis.*
    - 1. *Disp. de Virtutibus generatim,* 5
    - 2. *Disp. de Virtutibus sigillatim, nempe de 4 cardinalibus.*
      - 1. §. *de Prudentiâ,* 7
      - 2. §. *de Justitiâ,* 8
      - 3. § *de Fortitudine,* 3
      - 4. § *de Teperantiâ,* 2
    - 3. *Disp. de Vitiis & Peccatis,* 8

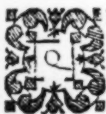
De

De rebus Moralibus.

Quæstiones procemiales,

De ipsâ Morali disciplinâ.

Præfatio.

Uoniam universæ Philosophiæ finis est humana felicitas (cùm nulla res antiquos magis ad philosophandum impulerit, quàm ut cæteris hominibus beatiores essent;) quæ quidem felicitas partim in veritatis contemplatione, partim in actione virtuti consentaneâ posita est: ideo præter scientias contemplatrices, oportuit aliquam esse scientiam quæ recti honestíque rationem contineret, & ad virtutem morúmque probitatem erudiret: Quam Ethicam, h. e. moralem disciplinam seu morum scientiam, appellârunt, unámque è præcipuis Philosophiæ partibus esse censuerunt. De hâc igitur priùs quàm de iis quæ ad ipsam pertinent nonnihil præfationis loco dicemus. *Philosophiæ finis humana felicitas.*

Quæstio I.

Quid sit Moralis Philosophia; &, An sit verè scientia.

MOralis Philosophia vulgò appellatur hæc Philosophiæ pars, quòd tota in moribus rectè instituendis posita sit. *Mores* autem dicuntur tum actiones humanæ, (i. e. actiones hominum liberæ, præsertim consuetæ *Mores quid.*

consuetæ ac sæpius iteratæ) cùm etiam habitus qui ex ejusmodi actionibus iteratis comparantur. Et quoniam de hâc morum disciplinâ controvertitur, an sit Ars, an verò Prudentia, an potiùs dicenda sit Scientia, totam hanc litem triplici conclusione dirimemus.

1. Conclusio probatur. I. Conclusio; Moralis disciplina non est ars propriè dicta: Non enim primò & per se versatur circa actiones corporeas: licèt enim pleræque actiones humanæ seu morales ad objecta quædam externa & corporea referantur, ut Liberalitas, Temperantia, &c. non tamen propterea actiones illæ sunt externæ aut corporeæ: Et quamvis actiones quædam corporeæ dicantur humanæ seu liberæ, atque ad Moralem philosophum pertineant, quatenus liberè imperantur à voluntate; non tamen circa illas primariò versatur Moralis philosophus, sed tantùm secundariò, quatenus sunt effectus actionum internarum seu elicitarum voluntatis, in quibus ratio virtutis aut vitii primò & per se reperitur. Nec enim tam Depositum reddere aut Debitum solvere, quàm Efficax & constans voluntas tribuendi unicuique jus suum, justitiæ munus est: itémque, non tam cursum accelerare amici tuendi causâ, quàm Summo studio velle amico opitulari, amicitiæ officium est. At verò, non tantùm opera, sed etiam actiones circa quas primò & per se versatur ars, externæ sunt & corporeæ. Repete ex Logicæ Prolegomenis ea quæ de arte propriè & impropriè dictâ docuimus.

Virtutes non tam externo quàm interno actu mensurandæ sunt.

Qu. 1.

2. Conclusio; probatur 1, II. Conclusio; Moralis disciplina non est prudentia. Primùm, quia prudentia non nisi in probis hominibus reperitur; nam animi sagacitas morum probitate destituta, calliditas est & astutia magis quàm prudentia: at Moralis philosophia etiam in perditissimis hominibus inveniri potest. 2, Deinde, prudentis officium istud potissimum est, ea quæ ad finem magis conducibilia sunt solerter eligere: at Moralis philosophus non tantùm ea quæ sunt ad finem, verùm etiam finem

finem ipsum ex instituto contemplatur. Præterea, 3,
prudentia est tantùm eorum quæ cadunt in deliberationem; at Moralis philosophia est rerum, quarum constans & indubitata veritas est: unde viri prudentis est, adhibito consilio maturè deliberare; Moralis verò philosophi, aliquid certò definire ac determinare. Denique, Moralis philosophiæ est, huma- 4.
nas actiones dirigendas in universum contemplari: prudentiæ verò munus est, singulas ejusmodi actiones pro circumstantiarum ratione sapienter moderari. Li- *Corell.*
cèt igitur tum moralis disciplina cùm etiam prudentia sint morales habitus qui in eâdem intellectivâ animæ parte resident, & circa easdem hominum actiones versantur: quia tamen non in eodem sunt ordine (cùm prudentia morali disciplinæ tanquam inferior superiori subordinetur) nec eadem sunt utriusque officia, ut patet; ideo non formali ratione modò, sed etiam reipsa distinguuntur; præsertim cùm moralis disciplina nonnunquam sine prudentiâ, & è contrà prudentia absque morali disciplinâ esse possit.

III. Conclusio; Moralis disciplina est scientia pro- 3. *Conclu-*
priè dicta. Cujus conclusionis veritas ex præcedenti- *sio:*
um conclusionum veritate satis elucescit; & confirma- *Confirma-*
tur adhuc unicâ hâc validissimâ ratione, Ea censenda *tur.*
est propriè scientia, in quâ aliquid certò & evidenter per vera principia cognoscitur. Atqui ejusmodi est Moralis philosophia, in quâ multa traduntur de actionibus humanis certò & evidenter per vera principia; ut cùm philosophus Moralis probat Tribuendum esse unicuique quod suum est, hâc demonstratione, *Id* *Occurritur*
semper agendum est quod recta ratio postulat: Sed recta *tacitæ obje-*
ratio postulat ut unicuique reddatur quod suum est: Ergo *ctioni.*
unicuique jus suum tribuendum est. Et licèt actiones humanæ in actu exercito (ut loquuntur) inconstantes sint, leves, & incertæ; & nonnullæ etiam naturâ suâ adiaphoræ sint seu indifferentes, ità ut modò bonæ modò malæ esse possint: nihilominus tamen de iis omnibus indubitatas ac perpetuæ veritatis propositiones habet Moralis philosophus.

Quæstio. II.

Quodnam sit subjectum Moralis scientiæ.

Assertio. CUm constet apud omnes, Moralem philosophiam maximè dici practicam, necesse est ut ipsius objectum sive subjectum circa quod versatur & à quo denominatur propriè practica, sit praxis maximè propriè dicta; quæ nihil aliud est quàm actio humana seu moralis. Itaque objectum proprium totale & adæquatum hujus scientiæ, est actio humana quatenus est dirigibilis ad bonum morale, seu ad finem rectæ rationi consentaneum. Ubi per *actionem humanam* intelligimus quamvis actionem hominis liberam, sive elicitam ab ipsâ voluntate, sive ab eâdem imperatam. Cui additur ipsa ratio formalis objecti, videlicet, *quatenus dirigibilis est ad bonum morale.* Quod ut intelligas, repetendum est quod in Dialecticæ Prolegomenis docuimus; In scientiis practicis aliud esse objectum considerandum duntaxat, aliud verò objectum considerandum simul & dirigendum. Sic enim in Morali disciplinâ actiones morales rectæ, ut rectæ, dici possunt objectum considerandum duntaxat: actiones verò humanæ rectificandæ dici possunt subjectum Moralis philosophiæ considerandum simul ac dirigendum: Quod verò spectat ad actiones rectificatas, quæ à nonnullis dicuntur objectum formatum; non tam scientiæ subjectum quàm ejusdem scientiæ finis remotior censendæ sunt.

Objectum hujus scientiæ est actio humana.

Nota. Qu. 2. sub finem.

Actio recta

rectificanda

rectificata

Supradicta probatur assertio. Quòd igitur actiones humanæ seu morales rectificandæ in ordine ad bonum morale, sint verum & legitimum scientiæ Moralis subjectum, vel ex eo patet (ut cætera prætermittam) quòd omnia quæ in ejusmodi scientiâ traduntur, ad actiones eo modo spectatas referantur tanquam principia, partes aut proprietates. Et quidem principia humanarum actionum simplicia sunt, Intellectus, Voluntas, Liberum arbitrium, Habitus

Principia hujus disciplinæ.

bitus virtutum, Finis ultimus, & earum Objecta. Principia verò complexa, quæ dicuntur principia scientiæ permulta sunt; v. g. *Esse unum ultimum finem humanæ vitæ propositum*; *Media esse proportionata fini*; *Hominem esse libero arbitrio præditum*; *Virtutes assuetudine comparari*, &c. Partes præterea seu species actionum humanarum sunt actiones voluntatis elicitæ & Imperatæ; item actiones ex naturâ suâ Bonæ, Pravæ, vel Indifferentes. Earundem verò proprietates dici possunt Bonitas vel Malitia moralis, Meritum vel Demeritum, item Circumstantiæ nonnullæ quæ eas comitantur. Homo verò aptus purgari à vitiis & virtutibus instrui, est finis cui prodest Moralis philosophia. Finis verò Morali philosopho propositus, est primùm dirigere actiones hominis; deinde, ipsæ actiones directæ: tandem ipsa humanæ vitæ Felicitas non tantùm humanæ vitæ rectificatarum actionum, sed etiam ipsius Moralis disciplinæ finis ultimus dici potest.

Partes; Proprietates.

Finis.

Quæstio. III.

Quænam sint præcipuæ partes Moralis philosophiæ.

CUm institutum Moralis philosophiæ sit, hominem probitate morum informare, eúmque ad felicem vitæ statum perducere; homo verò quatenus sic informari potest, triplici modo spectetur: primò, in se absque respectu ad multitudinem; secundò, ut pars est domesticæ societatis; tertiò, ut est membrum totius reipublicæ: Hinc orta est celebris illa philosophiæ Moralis in tres partes divisio: nempe, in Ethicam, seu Monasticam, h. e. privatam; Oeconomicam, seu domesticam; & Politicam, seu civilem: Quarum prima mores hominis in se absolutè considerati componit, pertinétque ad bonum privatæ cujusque personæ; secunda mores hominis ut est pars familiæ informat, ordinatúrque ad bonum societatis domesticæ; tertia

Hominis beatificandi considerratio triplex.

Indè triplex philosophia Moralis; Ethica, Oeconomica, Politica.

tertia mores hominis quatenus est reipublicæ membrum, in ordine ad bonum totius civitatis ac reipublicæ, instituit. Itaque prima prodest privatæ cuique personæ; secunda, domui vel familiæ; tertia, civitati vel reipublicæ.

Quis ordo inter illas tres disciplinas. Ex quo intelligere est, Ethicam sive Monasticam tum naturæ cùm doctrinæ ordine reliquas duas præire: tum quia rem simpliciorem, nempe privatum hominem, considerat, qui simplicius quiddam est quàm Familia, quæ ex singulis hominibus; quámque Civitas aut Respublica, quæ ex multis familiis coalescit: tum quia necesse est propriam vitam priùs componere, quàm ad familiæ aut reipublicæ gubernaculum accedere. Ordine tamen dignitatis Politica reliquas duas antecedit, tum quia cæteras eminentiori quodam modo in sese continet, tum quia circa nobilius subjectum versatur: Adde, quòd regimen reipublicæ multò perfectius est quàm regimen suiipsius aut familiæ, quia nempe ad plura se extendit, & ad nobiliorem finem refertur: atqui, ut docet D. Thomas, Civilis seu Politica scientia juvat regimen reipublicæ; Oeconomica, familiæ; Ethica verò uniuscujusque privatæ personæ. *2.2. qu. 50. art. 1.*

Utriusque autem disciplinæ, tam Politicæ quàm Oeconomicæ, duæ sunt præcipuæ partes; quarum altera in instruendis iis qui præsunt, altera in instituendis iis qui subsunt posita est. *Politica & Oeconomica partes duæ.* Præest autem in œconomiâ seu familiâ is qui vulgò dicitur Paterfamiliâs, qui idem est Vir, Pater, & Dominus; Subsunt verò, Uxor, Liberi, & Servi: Unde Oeconomica triplici societate dicitur constare; Despoticâ seu herili, Gamicâ seu conjugali, & Patricâ seu paternâ. At verò in politiâ, aut unus, aut pauci, aut multi præsunt; cæteri verò subsunt: Ex quo orta est reipublicæ forma triplex: nempe, Monarchica, in quâ unus; Oligarchica (ad quam spectat Aristocratica) in quâ pauci, iique vel divites vel optimates; & Democratica, in quâ multi (nempe populus) imperant. *Politiæ forma triplex.* Licèt autem naturæ lege Democratia Monarchiam

narchiam & Oligarchiam ſive Ariſtocratiam præcedat; quia omnes naſcimur liberi, nec facilè alterius imperio ſubjicimur: nihilominus tamen ordine dignitatis, & habitâ ratione optimæ gubernationis, cæteras antecedit Monarchia, Divino imperio quàm ſimillima; Quam ſequitur Ariſtocratia: Ultimum verò locum tenet hoc ordine Democratia.

Porrò prætermiſſis iis quæ tum ad Politicam cùm ad Oeconomicam pertinent, quoniam ea non ſunt noſtri inſtituti, ea duntaxat explicabimus in hâc ſecundâ parte noſtræ Summæ, quæ ad Ethicam ſive Monaſticam primò & per ſe ſpectare videbuntur: quæ tamen optima ſunt tum Politicæ cùm etiam Oeconomicæ fundamenta. Et quoniam Ethicæ ſubjectum ſunt actiones humanæ ad finem vitæ privatæ conſentaneum dirigibiles, eo ordine progrediemur, ut primùm de ipſo fine ultimo humanarum actionum, ſeu de Beatitudine privatâ, diſſeramus; ubi nonnulla de Bono & Fine in communi præmittemus: deinde, in ſecundâ parte agemus de earundem humanarum actionum Principiis tum internis cùm externis: denique, de ipſis humanis actionibus dicemus in tertiâ parte; ubi de Paſſionibus animi, tum de Virtutibus ac Vitiis pertractabimus.

Ethicæ tres partes. 1, 2, 3.

Prima

Prima pars Ethicæ;

De Beatitudine.

Præfatio.

Hujus partis tractatus duplex.

Um beatitudo ſit finis humanarum actionum ultimus, atque adeò omnis humana actio ſit propter finem, finis autem bonum quoddam ſit; doctrinæ ratio poſtulat, ut paulò pòſt acturi de Felicitate, priùs de Bono ac Fine diſſeramus. Sicque hujus primæ partis duo erunt tractatus: prior, de bono & fine; poſterior verò, de ipsâ felicitate ſeu beatitudine humanâ.

Prior Tractatus hujus partis:

De Bono, & Fine.

QUia Finis ſpecies quædam eſt Boni, idcirco priùs de bono quàm de fine agendum eſt: Quare prior hujus tractatûs diſputatio de bono, poſterior verò de fine inſtituetur.

Prior Diſputatio hujus Tractatûs:

De Bono.

Quæſt. I.

Quid ſit Bonum.

Boni definitio.

BOnum à veteribus *rectè definitum fuiſſe, Id quod omnia appetunt*, ſcribit Ariſtoteles in ipſo limine lib.

lib. 1. Ethicorum ad Nicomachum. Quam boni definitionem vel potiùs descriptionem ut intelligas, notandum est hic quod alibi fusiùs explicabitur, Bonum quà bonum, ex suâ ratione formali significare relationem convenientiæ; quandoquidem bonum est objectum appetitûs, & unumquodque eatenus appetitur quatenus conveniens est, aut saltem tale esse existimatur: quam quidem convenientiam sequitur appetibilitas utì propria boni affectio, sese habens ad bonum ut ad colorem visibilitas. Quare si bonum ex suâ formali ratione spectetur, definiendum erit, id quod cuique conveniens est: si verò spectetur ratione præcipuæ proprietatis, quæ est appetibilitas, rectè describetur, Id quod omnia appetunt. Posset etiam ratione aliarum ipsius proprietatum aliter describi; ut si dicatur, id quod naturâ sui diffusivum est, &c. Et licèt supradicta boni descriptio singulis bonis primò non competat; quia non omnia quodvis particulare bonum appetunt, bono tamen in communi proculdubio convenit; hoc enim expetunt omnia, cùm in singulis bonis, quæ res quæque optant, includatur: deinde etiam secundariò bonis particularibus simul collectivè sumptis competit, quatenus unaquæque res appetit suum bonum, & bonum cujusque est id quod unumquodque appetit. Adde etiam, eandem descriptionem adaptari posse Summo bono: Cùm enim omnibus rebus congenita sit proclivitas in bonum, & omne bonum quædam sit summi boni participatio, necesse est ut omnia saltem virtute & implicitè in summum bonum tendant; quare ipsum optimè definiri poterit, Quod omnia appetunt.

Alia Boni definitio.

D. Dionys. c. 4. de Div. nom.

Quomodo omnia summum bonum appetant.

Quæstio II.

Quonam pacto res ferantur in bonum.

FErri in bonum nihil aliud est quàm appetere bonum: Unde facile est intelligere, omnia appetitu aliquo in bonum tendere, cùm bonum sit quod omnia appetunt. Jam verò quonam appetitu unumquodque in

in illud feratur quæſtio eſt. Cui ut ſatisfiat, notandum eſt primò, appetitum aut eſſe Innatum aut Elicitum. *Appetitus Innatus.* Innatus eſt propenſio unicuique rei à naturâ congenita, quâ unumquodque ad id quod ſibi conveniens eſt inclinatur: *Elicitus.* Elicitus eſt ipſe appetendi actus, prætertim is qui in animantibus præeunte aliquâ cognitione contingit. Secundò notandum eſt, appetitum innatum triplicem eſſe; nempe, Naturalem, Animalem ſeu ſenſitivum, & Rationalem ſeu intellectivum. *Appetitus innatus triplex: Naturalis,* Naturalis dicitur, quo unaquæque res abſque ullâ notitiâ inclinatur ad id quod ſibi conveniens eſt; qualis reperitur etiam in rebus inanimatis & ſenſus expertibus, v. g. in lapide inferiorem locum tanquam naturæ ſuæ congruentem, appetente. *Animalis,* Animalis ſeu ſenſitivus eſt ille quo res inclinatur in id quod ſibi conveniens eſt, præeunte notitiâ ſenſûs: qui in ſolis animantibus reperitur; diſtribuitúrque in Iraſcibilem & Concupiſcibilem (de quibus in progreſſu dicemus) quo genere appetitûs equus urgente fame paſtum expetit. *Rationalis.* Denique, Rationalis ſeu Intellectivus ille eſt quo res appetit bonum ſibi conveniens, præviâ notitiâ intellectûs; qui appetitus eſt ipſa voluntas, nec ulli animantium generi præterquam homini competit: Hoc genere appetitûs homo in id quod rectum honeſtúmque eſt inclinatur.

Quibus poſitis, ad quæſtionem propoſitam reſpondetur, *Solvitur quæſtio propoſita.* Ea quæ cognitione carent, ſolo naturali appetitu in bonum ferri; bruta verò, quæ cognitione ſenſuum prædita ſunt; non tantùm naturali ſed etiam animali ſeu ſenſitivo appetitu duci in bonum; denique homines, qui intellectivâ cognitione dotati ſunt, non tantùm naturali & ſenſitivo, ſed præterea rationali ſeu intellectivo appetitu bonum appetere. *Nota 1.* Quo loco nota, naturalem appetitum impropriè dici appetitum; ſed potiùs appellari naturæ propenſionem & naturalem potentiam; ſicut etiam in brutis, ipſe etiam animalis appetitus ſæpenumero naturalis inſtinctus ſolet appellari. *Nota 2.* Nota etiam, in homine rationalem appetitum

poſſe

posse ferri in objectum appetitûs sensitivi, nempe in bonum jucundum & utile, licèt appetitus sensitivus non possit ferri in bonum honestum, quod est objectum peculiare rationalis appetitûs: Cujus rei ratio est, quòd rationalis appetitus eminenter contineat tum sensitivum cùm naturalem appetitum, quemadmodum anima ipsa rationalis tum sensitivam cùm vegetantem eminenti quâdam ratione continet. Ex his intelligere est, omnem appetitum esse inclinationem quandam in bonum. Objicies, Appetitum sensitivum in homine *Object.* 1.
semper in malum propendere, juxta illud, *Proni sunt* Gen.8.21.
sensus hominis in malum ab adolescentiâ suâ. Unde & concupiscentia ipsa interdum ab Apostolo *peccatum* dicitur, quia & à peccato est & ad peccatum inclinat; ideóque vulgò à Theologis *fomes peccati* dici consuevit. Sed occurro, ac dico, ideò appetitum sensitivum dici *Solut.*
inclinari ad malum, quia cùm feratur in bonum jucundum, sæpe accidit ut tale bonum rectæ rationi ac Divinæ legi adversetur, sicque eâ ratione dicatur malum. Licèt igitur appetitus sensitivus in ejusmodi malum inclinet, ideóque *peccatum* & *fomes peccati* vocetur; non propterea desinit ferri in bonum sibi conveniens, nempe in bonum jucundum ac delectabile.

Quæstio III.

Utrum omnis appetitio feratur in bonum.

Quæstionis propositæ sensus aperitur.

SEnsus propositæ quæstionis est, An id omne quod actu appetitur sit bonum, ità ut malum quà malum nunquam possit appeti. Et quidam difficultas non est de appetitu naturali, nec de sensitivo; sunt enim hæc appetituum genera ab Autore naturæ ad bonum determinata: Verùm tota difficultas est de appetitu rationali, seu de voluntate; Utrùm omnis ejus appetitio feratur in bonum, ità ut non possit voluntas pro suâ libertate malum etiam ut malum appetere. Dico *malum ut malum*, seu, *sub ratione mali*; neque enim dubium est eandem ferri posse in malum, quatenus tamen

men alicujus boni speciem præ se fert: sic enim voluntas ferri potest in malum inhonestum seu turpe, quatenus illud idem bonum est jucundum seu delectabile, vel quatenus illud idem quod verè inhonestum est, speciem quandam habet apparentis honestatis.

Sententia de propositâ quæst. tenenda probatur, 1.

Licèt igitur non desint qui afferant, posse voluntatem appetere malum ut malum est, & è contrà repudiare bonum etiam quà bonum est, nihilominus tamen perstandum est in oppositâ eâque communi sententiâ; quæ proculdubio est Aristotelis 8. Ethic. c. 2. & 1. Polit. cap. 1. & alibi: quam amplectitur ac probat D. Thomas 1. 2æ. qu. 8. art. 1. Ratio D. Thomæ est, *Quòd appetitio nihil aliud sit quàm rei appetentis ad aliud inclinatio, nihil autem inclinetur nisi ad aliquid sibi simile & conveniens:* quod est bonum.

2\. Deinde, si voluntas ferri posset ad malum sub ratione mali, malum ut malum esset actu appetibile: quod planè repugnet; cùm ipsa malitiæ ratio tollat convenientiam, quâ sublatâ tollitur appetibilitas, quæ ex convenientiâ seu ex congruentiâ boni nascitur. Quòd si malum ut sic non est appetibile, non potest intelligi quomodo possit appeti à voluntate quatenus tale.

Object.

Si objicias, Voluntatem esse liberam circa bonum & malum, ac proinde non tantùm posse appetere bonum ut bonum, sed etiam malum ut malum:

Solut. Libertas Contrarietatis.

respondeo, Libertatem voluntatis circa bonum & malum non esse libertatem Contrarietatis; quasi possit positivè ferri appetendo in ipsa contraria, nempe in bonum & malum quatenus talia sunt; aut quasi possit contrariis actibus in bonum ferri, aut etiam in malum, v. gr. appetere bonum & repudiare bonum ut sic, aut etiam repudiare malum & illud idem ut malum appetere:

Contradictionis.

sed esse libertatem Contradictionis, quâ potest bonum velle aut non velle, item nolle seu actu repudiare malum vel non nolle seu non actu repudiare: h. e. Voluntatem tum circa bonum cùm circa malum ut sic liberam esse quoad exercitium actûs, quia potest circa illa actum aliquem exercere aut suspendere.

Nota.

Adde, quòd libertas humanæ volun-

voluntatis circa bonum & malum satis elucet in eo, quòd possit velle bonum, & etiam velle malum quod in eodem genere non potest habere rationem boni: v. gr. Potest voluntas ferri in objectum temperantiæ, quod habet rationem boni honesti; & præterea, in objectum intemperantiæ, quod habet rationem mali inhonesti, nec unquam potest habere rationem boni honesti, licèt in illud feratur quatenus est bonum jucundum. Non est tamen propterea negandum, bonum & malum pertinere ad eandem appetendi facultatem, licèt non ad eundem ejusdem facultatis actum: nam bonum pertinet ad voluntatem quatenus sub eâ ratione ab ipsâ potest appeti; malum verò, quatenus sub eâ ratione ab eâdem repudiari potest: Quo modo verum & falsum ad eandem intelligendi facultatem pertinent. Quædam verò peccata dicuntur esse *ex malitiâ*; non quòd in eis malum ut malum appetatur, sed quòd illud bonum jucundum vel utile quod appetitur, non ignoretur esse aversum à Deo, aut à rectâ ratione alienum. Si dicas, Damnatos velle Deum non esse; velle quoque flagitia, quia nôrunt ea Deo displicere; item, desperatos homines mortem sibi optare: quæ omnia non nisi mali rationem habent: respondeo, Licèt illa verè sint mala, illis tamen perditis animabus aut desperatis hominibus apparere bona quatenus illa sibi convenire judicant, aut quatenus arbitrantur per illa se à majoribus malis liberari.

Bonum & malum ad eandem appetendi facultatem pertinent.

Peccata ex malitiâ.

Object.

Solut.

Quæstio IV.

Quotuplex sit bonum.

BOnum in genere dividi potest juxta S. Augustinum in Psal. 134. in *bonum à seipso, & bonum ab alio*: Illud dicitur bonum per essentiam; qualis est solus Deus, juxta Domini sententiam Luc. 18, 19. *Nemo bonus, nisi solus Deus*: Hoc verò dicitur bonum per participationem: Quod quidem rursus dividi potest in bonum transcendens seu Metaphysicum,

Bonum per Essentiam: Per Participationem.

Quod 1. Metaphysicum,

2. Physicum, *3. Ethicum:* *Idque,* I. *Animi, Corporis, Fortunæ:* II. *Honestum, Utile, Jucundum.* 1. part. q. 5. art. 6.

ſicum, quod cuique rei competit quatenus eſt aut eſſe poteſt: naturale ſeu Phyſicum, quod naturæ cujuſque rei competit; ut, naturales cujuſque rei Facultates & Potentiæ: Morale denique ſeu humanum, quod ab homine ſponte ac liberè poteſt appeti: Quod quidem ratione ſubjecti ſeu materiæ dividitur in bonum animi, ut Scientia; corporis, ut Sanitas; & fortunæ, ut Divitiæ: ratione verò finis & magis propriè ab Ariſtotele bonum idem morale dividitur in honeſtum, utile, & jucundum: Quam quidem celebrem boni partitionem in hunc ferme modum explicat S. Doctor; Unumquodque dicitur bonum prout appetibile eſt, ſeu quatenus eſt terminus appetitionis: Dicitur autem aliquid eſſe terminus appetitionis dupliciter: nempe, ſimpliciter; quod terminat motum appetitionis tanquam quid ultimum; vel ſecundùm quid; quod terminat motum appetitionis tanquam medium quo ad ultimum itur: Jam verò ſi bonum ſimpliciter terminat appetitionem tanquam quid ultimum, vel ſe habet ut res quæ per ſe appetitur, dicitúrque bonum honeſtum; vel ut quies in re habitâ, dicitúrque bonum jucundum: quòd ſi appetitionem ſecundùm quid terminat tanquam quid medium, dicetur bonum utile. Itaque per bonum utile pervenitur ad honeſtum; ex cujus poſſeſſione naſcitur jucundum. Ubi notandum, fieri poſſe ut idem bonum diverſâ conſideratione dicatur honeſtum, utile, & jucundum: deinde, aliquid utile & jucundum dici poſſe non tantùm ratione ſenſûs & corporis, ſed etiam ratione animi: denique, bonum honeſtum dici abſolutè bonum morale ſeu bonum hominis; utile verò & jucundum, quatenus rectæ rationi conformantur.

Poſterior

Posterior Disputatio hujus Tractatûs:

De Fine.

Quæstio I.

An idem sit Finis & Bonum.

PRopositæ quæstioni triplici conclusione sequenti satisfiet.

I. Conclusio; Finis & Bonum non sunt idem formaliter, h. e. Non est eadem formalis ratio boni quæ finis: quia bonum quâ bonum significat relationem convenientiæ, at finis quâ finis importat relationem causæ finalis: Unde Bonum definitur, Id quod conveniens est; Finis verò, Id cujus gratiâ cætera fiunt. *1. Conclusio;*

II. Conclusio; Finis & Bonum, si secundùm actum spectentur, non sunt semper idem realiter quoad fundamenti reciprocationem, ut loquuntur. Licèt enim id quod est actu finis sit etiam actu bonum (cùm nihil possit per modum causæ finalis aliud movere nisi sit bonum & conveniens) non tamen reciprocè, quicquid est actu bonum est etiam actu finis: Multa enim sunt in se actu bona, & etiam cuipiam convenientia, quæ quia ab eo non expetuntur, non sunt actu finis respectu illius. Quo loco notandum est, licèt aliud bonum expetatur tanquam finis, aliud verò tanquam id quod est ad finem; nihilominus tamen id omne quod actu appetitur à re creatâ, quatenus actu appetitur, esse causam actu finaliter moventem ipsum appetitum: Unde non tantùm fines mediorum, sed etiam ipsa media verè dici possunt causæ finales ipsius appetitus: quod videtur voluisse S. Thomas, 1. 2. quæst. 1. passim, præsertim art. 4. ubi ait bonum habere rationem finis: Sicque non tantùm omne quod est actu finis erit actu bonum, sed etiam omne bonum quod actu expetitur erit actu finis; saltem in rebus creatis: *2. Conclusio; Nota. Non tantum fines verum etiam media finaliter moveant appetitum.*

nam in Divinis actibus ad intra id non potest esse.

3. *Conclusio;* III. Conclusio; Finis & Bonum, si secundùm potentiam spectentur, sunt idem reipsa quoad fundamenti reciprocationem, i. e. Quicquid potest reddi bonum & conveniens respectu alicujus, licèt fortasse tunc non sit illi actu bonum & conveniens, idem potest esse finis respectu illius, ab Ipso appeti: & reciprocè, quicquid potest ab aliquo expeti & habere rationem finis comparatione alicujus, potest esse eidem bonum & conveniens, vel saltem ut tale apprehendi.

Quæstio II.

Utrum omnia agant propter finem.

Agere propter finem *dicitur dupliciter.* Duobus modis dici potest aliquid agere propter finem: Primò quidem absolutè, quod tendit in aliquem finem, sive quod alicujus rei gratiâ operatur, sive finem seu rem illam cognoscat, sive non; sive etiam in talem finem cognitum se dirigat, sive ab alio ad ipsum dirigatur. Altero modo & quidem maximè propriè id dicitur agere propter finem, quod ità illius gratiâ operatur & ad illum tendit, ut illum cognoscat & ad illum se & sua dirigat. Hâc præmissâ distinctione, sequentibus conclusionibus proposita difficultas explicatur.

1. *Conclusio;* I. Conclusio; Si *agere propter finem* primo modo sumatur, omnia agunt propter finem. Ratio in promptu est; Quia omnia agentia dum operantur intendunt aliquod bonum, ad quod vel seipsa dirigunt, vel ab Autore naturæ diriguntur; ut patet inductione: operari autem hoc modo est absolutè propter finem operari, cùm ipsum bonum ad quod tendunt seu quod appetunt ejusmodi agentia, sit finis seu finalis causa appetitivæ motionis illorum.

2. *Conclusio;* II. Conclusio; Si *agere propter finem* secundo modo sumatur, solius intellectualis creaturæ proprium est agere propter finem, quia ejusdem proprium est seipsam dirigere, utpote quæ sola inter cæteras creaturas

turas ſit ſuorum actuum domina propter liberum arbitrium quo eſt prædita: At verò irrationalis creatura non niſi ab alio mota tendit ad finem; ſive in ipſum tendat aliquâ notitiâ præeunte, ut Bellua; ſive nullâ, ut Arbores & Elementa: tum quia non eſt domina ſuorum actuum, cùm careat libero arbitrio, quæ eſt facultas voluntatis & rationis; tum quia non cognoſcit rationem finis, & ideo nihil in finem ordinare poteſt, ſed tantùm ipſa in finem ordinatur. Quo loco nota, licèt belluæ nonnunquam cognoſcant finem, i. e. rem quam appetunt; non tamen cognoſcunt rationem finis, ac proinde non poſſunt ſe aut ſuos actus ad ipſum ordinare. *Quomodo belluæ cognoſcant finem.* Quòd ſi objicias, Contrarium videri in quibuſdam animalibus, quæ videntur ſuos actus ad finem ordinare, cùm media apta ad finem conſequendum eligant ac diſponant; ut cùm hirundo & nonnullæ aliæ aves nidos miro artificio præſertim fœtûs parturiendi causâ exſtruunt: *Object.* reſpondetur, Hæc & ſimilia ab illis animalibus præſtari, *Solut.* non quòd finem prævideant ad quem ſuas actiones dirigant, aut quòd noverint ſe commodè finem aſſequi poſſe adhibendo hæc vel illa media, ſed naturali tantùm inſtinctu, ità ut hæc animalia, ſicut & cætera omnia rationis expertia, à Motore primo, i. e. à Deo, qui rerum omnium fines novit, impulſa in eundem dirigantur, eo modo quo ſagitta fertur in ſcopum à jaculatore directa.

III. Concluſio; *3. Concluſio;* Omnis appetitio humana, ſeu appetitio hominis voluntaria, fit propter finem. Ratio eſt, Quia omnis ejuſmodi appetitio eſt boni, ut docuimus priori diſp. qu. 3. At bonum quod actu appetitur, eſt etiam actu finis, ex 2. concl. prioris qu. Quare nulla eſt ejuſmodi appetitio quæ non ſit propter finem. Ex quo etiam intelligis, appetitionem humanam, ſive verſetur circa media ſive circa finem mediorum, ſemper eſſe propter finem: quia omnis appetitio eſt propter id quod appetitur; id autem quod appetitur eſt finis ipſius appetitionis: Quare

re nihil abſurdi eſt, ſi dicas ipſam appetitionem ultimi finis eſſe propter finem; imò, fruitionem ultimi finis objectivi, quæ dicitur beatitudo formalis, eſſe propter finem; nempe, propter ipſum ultimum finem objectivum, quæ dicitur beatitudo objectiva. Porrò, cùm Finis dupliciter dicatur; nempe, vel reſpectu mediorum quæ appeti ſolent in ordine ad ipſum, vel reſpectu ipſius motionis appetitivæ ſeu appetitionis quam per modum cauſæ finalis excitat: quando dicimus hic, Omnem appetitionem eſſe propter finem, *finem* accipimus poſteriori modo ſpectatum.

Finis dupliciter dicitur.

Quæſtio III.

Sitne aliquis ultimus finis humanarum actionum.

Fines alii ultimi, alii medii.

VAria ſunt finium genera: Alii enim dicuntur ultimi, alii verò dicuntur medii: Et quidem ultimorum unus eſt abſolutè ultimus; alii verò in certo genere ultimi, qui comparatione finis abſolutè ultimi dici poſſunt medii: Mediorum verò in certo aliquo genere alii ſunt proximi, alii remotiores. Denique, finis abſolutè ultimus alius verus & naturâ ſuâ talis, alius verò opinatus, quem quiſque ad libitum ſibi poteſt proponere. His præſuppoſitis, ſit

1. Concluſio;

I. Concluſio; Datur aliquis finis ultimus ſimpliciter & ex naturâ ſuâ talis omnium actionum humanarum, qui idem eſt finis abſolutè ultimus cæterarum omnium rerum; nempe DEUS Opt. Max. qui quoniam eſt primum movens abſolutè & ſimpliciter quod omnia creat, agit, & ordinat propter ſe, cùm ipſum ſit perfectiſſimum, idcirco idem Ipſe eſt finis ultimus propter quem ſunt omnia, juxta illud, *Univerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus:* Unde etiam tenentur omnes homines, ubi uſum rationis aſſecuti ſunt, Ipſum eundem finem ultimum ſuarum actionum ſibi proponere: licèt non ſoleant nec teneantur homines Eundem finem actu ſibi proponere in ſingulis ſuis actionibus: Satis enim eſt quòd illæ actiones

DEUS finis ultimus rerum omnium.

Prov. 16. 4.

Nota.

actiones potestate ac virtute in ipsum ultimum finem referantur: quod fit cùm aliquis Ipsum suarum actionum finem ultimum sibi aliquando actu proposuit, nullúmque alium deinceps sibi præfinivit.

II. Conclusio; Finis ultimus opinatus humanarum actionum non unus sed varius ac multiplex est: Neque enim eundem ultimum finem sibi proponunt homines improbi: alii enim Honores, alii Divitias, alii Voluptates tanquam finem ultimum sibi proponunt: Fieri etiam potest, ut aliquis plures sibi fines ultimos proponat; imò, modò unum sibi proponat modò alterum: est enim in his finibus mira varietas & inconstantia, utpote qui pendent ex ipso hominum arbitrario delectu. *2. Conclusio;*

III. Conclusio; Omnes homines eundem finem ultimum in genere & in confuso sibi proponunt; nempe, Beatitudinem in genere, quamvis in singulis actionibus de illâ non cogitent. Probatur ista conclusio; Quia quilibet homo in omnibus quæ agit expetit propriam perfectionem & beatitudinem; sive eam collocet in eo fine qui verè est ultimus, sive in eo qui verè non est talis, ut in honoribus, divitiis, &c. *3. Conclusio;*

IV. Conclusio; Cùm quælibet actio humana, i. e. libera, exercetur, necesse est eum qui operatur de fine aliquo cogitare, sive ultimo quocunque sive medio, eóque vel proximo vel remotiore. Ut enim aliqua actio dicatur propriè fieri propter finem, debet ordinari in finem aliquem actu cognitum ab ipso operante (ut patet ex 2. concl. præcedentis qu.) sive finis ille sit objectum ipsius actionis, sive sit finis objecti, propter quem sc. actio versetur circa tale objectum. *4. Conclusio.*

Posterior Tractatus hujus partis:

De ipsâ Felicitate.

Beatitudo duplex.

BEatitudo seu felicitas humana, quæ *summum bonum* seu *ultimus finis hominis* dicitur, duplex vulgò assignatur; altera objectiva, altera formalis: Illa dicitur res quæ suum possessorem beatum facit; hæc verò dicitur hujusmodi rei perfecta possessio seu fruitio: De utroque igitur genere felicitatis hoc posteriori tractatu disseremus: In quo duas disputationes instituemus; priorem quidem de priori specie felicitatis, seu de beatitudine hominis objectivâ; posteriorem verò de posteriori, seu de hominis formali beatitudine.

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Beatitudine hominis Objectivâ.

Quæstio I.

Quid sit, & qualis esse debeat hæc beatitudo.

BEatitudo propriè loquendo, Formaliter est in ipso homine beato: nihilominus tamen bonum etiam illud seu finis in cujus fruitione beatitudo illa formalis posita est, solet appellari beatitudo seu felicitas Objectiva, quia nempe est objectum formalis & propriè dictæ felicitatis: quemadmodum conceptus objectivus dicitur objectum formalis & propriè dicti conceptûs qui in animo concipiente residet. Ex quo intelligis, beatitudinem objectivam esse aliquid aliud ab ipso homine, imò aliquid ipso homine præstantius; cùm sit finis absolutè ultimus propter quem homo est atque operatur, nihil autem esse vel operari debeat nisi propter id quod seipso sit præstantius.

Beatitudo objectiva est quid præstantius homine.

Unde

Unde illa objectiva hominis felicitas dicitur esse Summum bonum, absolutè, i. e. undequaque, perfectum, quod nullius rei indigens sibique ipsi sufficiens propter se tantùm & non propter aliud sit summè appetibile: cujus summi boni desiderium est à naturâ ipsi homini insitum. Licèt autem idem sint revera Objectiva illa beatitudo & Finis absolutè ultimus; ratione tamen aliquâ differunt: *Finis ultimus* enim appellatur, quatenus est id cujus gratiâ omnia operamur; *beatitudo* verò *objectiva*, quatenus est id quo beati seu felices efficimur: deinde, dicitur *finis ultimus* respectu quarumcunque rerum quæ ad ipsum naturâ suâ ultimò referuntur; at verò appellatur *beatitudo objectiva* respectu earum duntaxat rerum quæ sunt capaces beatitudinis.

Idem dicitur Finis ultimus & Beatitudo objectiva.

Quæstio II.

In quonam bonorum genere ponenda sit felicitas objectiva.

Constat quidem ex præcedenti qu. objectivam hominis felicitatem esse bonum aliquod summum, ac proinde summè ac propter se solum appetibile: Quodnam autem illud sit, quæritur; seu, In quonam genere bonorum positum sit. Sunt autem in genere tria bonorum genera: nempe, bona externa, quæ vulgò bona *fortunæ* dicuntur; cujusmodi sunt Divitiæ & Honores, ad quas spectant Laus, Gloria, Potestas, & Autoritas: deinde bona *corporis*, sive insita sint, ut Sanitas, Robur, Pulchritudo, Voluptas; sive dissita sint, ut ea omnia quæ ad sensuum voluptatem pertinent: denique, bona *animi*, eáque adhuc vel insita, ut Facultates, Habitus, Operationes; vel dissita, nempe ea omnia quorum cognitione vel amore animus delectatur. Quibus positis, propositæ quæstioni sequentibus conclusionibus breviter respondetur.

Tria bonorum genera: Fortunæ, Corporis, Animi.

I. Conclusio; Felicitas objectiva in bonis externis seu fortunæ non est ponenda; tum Quia bona illa appetitum

1. Conclusio; probatur. 1,

2, petitum non explent; tum Quia non sunt propter se
3, expetenda, sed propter usum; tum Quia bona illa ignobiliori hominis parti, nempe corpori, subserviunt;
4, tum Quia non sunt in nostrâ potestate (neque enim cùm volumus iis potimur; imò sæpe ab invitis dominis auferuntur): tum Quia pleraque ex iis, ut Ho-
5, nor, Laus, Gloria, pendent ex hominum falsâ plerumque opinione & simulato ut plurimùm favore.

2. Conclusio; probatur. 1, II. Conclusio; Felicitas objectiva non est ponenda in bonis corporis, sive insitis sive dissitis: tum Quia bona illa appetitum hominis adhuc non satiant; tum
2, Quia non sunt propter se expetenda, cùm omnis bona
3, corporis habitudo ad bonum animæ referenda sit: tum
4. Quia non sunt in nostrâ potestate: neque enim cùm volumus voluptate potimur, aut sani sumus, robusti, vel elegantes: Adde, quòd in plerisque id genus bonis à belluis superamur.

3. Conclusio; probatur. III. Conclusio; Felicitas objectiva non est ponenda in bonis animæ insitis. Cùm enim illa sint Facultates, aut Habitus, aut Operationes: non potest primùm in facultatibus aut habitibus collocari, cùm facultates & habitus propter aliud expetantur, nempe propter operationes: Neque etiam in ipsâ animæ operatione: nam vel ejusmodi operatio non erit præstantissima hominis operatio, vel erit: si non sit præstantissima, sanè in eâ non videtur collocanda felicitas objectiva, quæ debet esse summum bonum, saltem in suo genere perfectissimum: si verò sit præstantissima & ultima in genere finis hominis operatio, sicque dici possit fortasse felicitas formalis; non tamen erit felicitas objectiva, quæ est objectum ipsius felicitatis formalis, quæque debet esse extra ipsum hominem, &, aliquid ipso homine præstantius.

4. Conclusio; probatur. Solus Deus appetitum hominis explet. IV. Conclusio; In nullo alio dissito animi bono superadicta felicitas est collocanda, præterquam in Deo; cùm in ipso solo summi boni conditiones omnes reperiantur, ac ipse solus inexplebilem hominis appetitum suâ infinitâ bonitate ac perfectione explere possit.

sit: Unde illud Augustini dictum, *Fecisti nos, Domine, ad te, & ideò irrequietum est cor nostrum donec requiescat in te.*

Posterior Disputatio hujus Tractatûs:

De Formali hominis Beatitudine.

Quæstio I.

Quid sit, & in quo posita sit ejusmodi beatitudo.

AGitur deinceps de Beatitudine propriè dictâ, quæ in eo qui beatus dicitur insidet; quæritúrque primò. In quânam hominis parte aut facultate posita sit. Quo loco notandum, nos in hâc quæstione loqui tantùm de felicitate naturali hominis cujusque privati, non verò de supernaturali, aut de Politicâ seu Civili. Sit igitur

1. Conclusio; explicatur.

I. Conclusio; Formalis beatitudo in operatione animi ponenda est. Cùm enim nihil sit in corpore cui laus ista debeatur, cùm & ipsum corpus & quæcunque sunt in corpore insita, animo subserviant universa; videndum si quid sit in animo quod formalem beatitudinem contineat. Cúmque, si generatim loquamur, quicquid in animo est aut potentia sit, seu ingenita facultas; aut habitus, seu consuetudine parta & diuturnitate confirmata facilitas; aut operatio, seu elicitus à naturali facultate actus: duo verò priora ad operationem tanquam ad finem referantur: felicitas autem sit maximè propter se expetenda: concludendum est, Felicitatem in aliquâ eximiâ animi operatione collocandam esse. Et quoniam ex ejusmodi assiduâ operatione nascitur status quidam vitæ præstantissimus, hinc tradita est hæc beatitudinis descriptio à Boëthio, *Status omnium bonorum aggregatione perfectus.* Ut autem ex ejusmodi operatione quis denominetur *felix* seu *beatus*, non est necesse ut in eâ per-

In animo tria: Facultas, Habitus, Operatio.

Formalis beatitudinis descriptio.

perpetuò occupetur; sed satis est in eâ versari uti ratio præscribit, & vitæ hujus ratio atque humana imbecillitas patitur.

2. Conclusio; II. Conclusio; In eâ animi operatione ponenda est formalis beatitudo, per quam objectivâ beatitudine seu summo bono (nempe DEO) perfectè, quantum patitur naturalis hominum conditio, fruimur. *Duplex animi operatio.* Ea autem animi operatio non una sed duplex est; nempe, Contemplatio summi boni perfectissima, tum etiam ejusdem vehementissima Dilectio. *In utrâque poni felicitatem: Probatur* Quòd autem in utrâque hâc animi operatione posita sit fruitio summi boni, non verò in alterutrâ tantùm, probatur; *1,* Quia possessio seu fruitio summi boni consistit in unione quâdam seu adhæsione cum summo bono: Atqui non sola contemplatio, verùm etiam amor firmissimus est illius unionis nexus. *2,* Deinde, quemadmodùm contemplatio amorem excitat, sic amor excitatus contemplationem juvat & promovet: Nam quò magìs bonum aliquod per contemplationem nobis innotescit, eò magìs in illius amorem exardescimus; & quò magìs aliquid amamus, eò frequentiùs de ipso cogitamus, ac in ipsius contemplationem impensiùs incumbimus. *3.* Denique, si felicitas formaliter esset in solâ actione intellectûs (ut volunt plerique) vel in solo actu voluntatis (ut alii censent) non esset homo undequaque felix: Nam quid, quæso, ad felicitatem prodest, amare summum bonum, si non nôsses; aut nôsse, si non ames?

3. Conclusio; III. Conclusio; Ad perfectionem accidentariam supradictæ beatitudinis desideratur sanitas corporis, aut certè morborum ac dolorum graviorum vacuitas. *Ejus ratio.* Ratio est; Quia animus, quamdiu in isto corporis ergastulo continetur, pendet ab optimâ illius habitudine, quò perfectiùs operetur: quo fit, ut dum aliquis acerbissimo aliquo dolore angitur, ægrè possit contemplari, aut quodvis aliud rationis munus exsequi. Quare licèt in bonâ corporis valetudine formalis felicitas non sit posita, sine illâ tamen non potest essentialis

alis felicitas obtineri: ità ut accidentaria quidem sit ad prædictam felicitatem, sed tamen necessaria; sicut applicatio ligni ad ignem, necessaria est ad combustionem. Quod autem de valetudine corporis diximus, dici etiam potest de bonis externis: quorum mediocris copia juxta cujusque vitæ statum est ad felicitatem conservandam necessaria: Neque enim is potest contemplationi & amori rerum divinarum vacare, qui in comparandis rebus ad vitam necessariis cogitur occupari. Itaque licèt formalis beatitudo in bonis animi & non in aliis essentialiter sit posita, à bonis tamen tum coporis cùm fortunæ mediocribus, saltem conditionaliter pendet. *Bona etiam externa ad integram felicitatem desiderantur.*

Porrò virtutes, aut potiùs virtutum actiones, non tam sunt ipsa felicitas quàm rationes ad eam felicitatem de quâ loquimur acquirendam, conservandam, ornandam atque promovendam conducibiles. Quòd si opponas, Aristotelem docuisse 1. Ethic. cap. 7. felicitatem esse *actionem virtutis in vitâ perfectâ*: respondetur, Aristotelem ibi assignâsse finem ultimum seu felicitatem vitæ humanæ, non absolutè spectatæ, sed quatenus practica est. Cùm enim humanæ vitæ pars duplex sit; altera practica, altera contemplativa; quarum illa ad hanc refertur: hinc finis practicæ refertur ad finem contemplativæ; ideóque finis practicæ non est finis absolutè ultimus seu potissima beatitudo formalis humanæ vitæ, quemadmodum finis contemplativæ partis, qui ideò absolutè dici potest beatitudo seu felicitas formalis humanæ vitæ: Et de hâc beatitudine locuti sumus in hâc quæstione. *Nota.* *Object.* *Resp.* *Humanæ vitæ pars duplex.*

Quæstio II.

Quænam sit supernaturalis felicitas tum hujus cum alterius vitæ.

Felicitas humana duplex. Naturalis, Supernaturalis.

HActenus de naturali beatitudine, quam naturæ viribus homo consequi potest, quámque solam philosophus Moralis ex instituto considerat, differuimus.

mus. Et quamvis supernaturalis beatitudo ad Theologiam pertineat, non alienum tamen erit à nostro instituto de hâc supernaturali tam hujus quàm futuræ vitæ beatitudine nonnullas assertiones Theologicas hic subjungere. Sit igitur

1. Assertio. I. Assertio; Supernaturalis beatitudo futuræ vitæ in clarâ Dei Visione, quæ fit maximè beneficio luminis gloriæ, simúlque perfectâ seu consummatâ ejus Dilectione, posita est. *probatur 1,* Est enim ejusmodi beatitudo perfectissima Dei fruitio, quæ absque clarâ ejusdem contemplatione & ejusdem dilectione consummata concipi nullo modo potest: Cùm enim Deus simul sit suprema veritas ac bonitas infinita, non nisi cognitione perfectissimâ simul & ardentissimo amore possideri potest. *2.* Deinde, cùm anima non nisi per suas facultates, intellectum & voluntatem, sit beata, necesse est ut in præstantissimâ utriusque illius facultatis actione suprema illa felicitas consistat: Tantáque est utriusque actionis necessitudo, ut ex illâ pendeat prædictæ felicitatis perpetuitas atque constantia: dum enim beati summam illam veritatem simul ac bonitatem revelatâ facie speculantur, non possunt non perpetuò in illam oculos animi intendere. *Nota. FruitioDei quid sit.* Quo loco adverte, fruitionem nihil esse diversum ab illâ Dei beatificâ tum contemplatione cùm dilectione; delectationem verò quæ ex illâ fruitione consequitur, non esse ipsam essentialem beatitudinem, sed potius beatitudinis effectum, simúlque ipsius complementum ac veluti condimentum.

2. Assertio. II. Assertio; Supernaturalis beatitudo præsentis vitæ, præsertim contemplativæ, posita est in supernaturali Dei tum Cognitione, quæ pendet maximè ex dono sapientiæ, cùm etiam Amore, qui oritur ex charitate: *Deus perfectius in hâc vitâ diligitur quàm cognoscitur.* Et quidem potissimùm in Amore seu Dilectione, quia Deus perfectiùs in hâc vitâ diligitur quàm cognoscitur: *Videmus enim nunc per speciem in ænigmate*, inquit Apostolus 1. ad Cor. 13. 12. Ubi cùm tria hæc præcipua præsentis vitæ charismata

mata inter se contulisset, nempe Fidem, Spem, & Charitatem, sic tandem concludit, *Nunc autem tria hæc; Fides, Spes, Charitas: major autem horum est* Charitas. Adde etiam, beatitudinem hujus vitæ in Sacris literis, ut Matth. 5. maximè spectari in ordine ad futuram, quatenus quædam est ad illam via: hanc autem viam vitæ sternunt maximè actus meritorii, quos partim elicit partim imperat charitas. Ex quo intelligere est, cùm ejusmodi actus charitatis ut plurimùm sint laboriosi propter carnis rebelles motus & frequentes dæmonum impugnationes, felicitatem hujus vitæ supernaturalem non esse omnibus suis numeris absolutam; sed sic appellari, quia est via ad veram, omnibus bonis & cumulatissimam & certissimam. Neque obstat quòd voluntas in quâ insidet charitas, secundùm gradum ordinémque naturæ minùs perfecta sit quàm Intellectus: sat enim est, eam perfectiorem esse secundùm gratiæ donum ac rationem tendendi per actiones meritorias ad cœlestem patriam & Dei visionem tanquam ad ultimum terminum intellectualis creaturæ. Sed hæc de Beatitudine tum objectivâ cùm formali, eâque naturali & supernaturali, satìs: Sicque finis impositus sit primæ huic Moralis philosophiæ parti.

Felicitas supernaturalis hujus vitæ non est integra.

Tacitæ objectioni occurritur.

Secunda pars Ethicæ;

De Principiis humanarum actionum.

Præfatio.

Principia humanarum actionum interna vel externa.

QUoniam principia humanarum actionum sunt in duplici differentiâ: alia quidem interna, ut Potentiæ naturales, & Habitus acquisiti; alia externa, nempe Objectum seu Finis, & causa mo-

movens Effectivè, ut DEUS, Angeli, Dæmon, Homines; Idcirco hujus partis duo erunt tractatus; prior quidem de principiis Internis humanarum actionum, posterior de principiis Externis earundem.

Prior Tractatus hujus partis:

De Principiis Internis humanarum actionum.

Principia actionum humanarum interna sunt duplicis generis.

CUm interna actionum humanarum principia sint vel à naturâ congenita, ut potentiæ; vel acquisita, ut habitus: idcirco hujus tractatûs duæ futuræ sunt disputationes; prior de principiis humanarum actionum congenitis, posterior verò de principiis earundem acquisitis. Et licèt omnes tum cognoscitivæ cùm appetitivæ facultates homini à naturâ congenitæ, dici possint aliquâ ratione principia humanarum actionum; duæ tamen sunt præcipuæ, eæque rationales potentiæ, quæ id sibi peculiari jure possunt arrogare, quarum altera est cognoscitiva, altera appetitiva, Intellectus nempe & Voluntas: ad quas revocari possunt tum Phantasia, quæ intellectui; cùm Appetitus sensitivus, qui voluntati respondet: Idcirco de utrâque illâ rationali potentiâ præsertim agendum est in istâ priori disputatione; ubi etiam de Libero arbitrio, quæ utriusque potentiæ facultas dicitur à D. Thomâ, differemus.

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De principiis internis humanarum actionum à naturâ Congenitis.

Quæstio I.

Quomodo Intellectus dicatur principium humanarum actionum; &, An moveat Voluntatem, simulque à Voluntate moveatur.

1. Conclusio;

PRopositæ quæstioni, quæ tres continet difficultates, tribus sequentibus conclusionibus satisfacere conabimur.

I. Con-

I. Conclusio; Intellectus dicitur principium humanarum actionum, non tantùm quia est facultas cujus actiones elicitæ possunt esse humanæ, h. e. voluntariæ seu liberæ; sed etiam maximè, quia ut actio aliqua etiam alterius facultatis ab intellectu dicatur humana seu voluntaria, prærequiritur ad eam concursus ipsius intellectûs, hoc modo nempe, ut res circa quam versatur humana actio, sit ab ipsâ rationali facultate cognita: neque enim liberè circa id versari possumus quod à ratione perceptum non fuerit; & sicut nihil in genere est volitum nisi cognitum, sic nihil est liberè volitum nisi ab intellectu cognitum. Si quæras an intellectus etiam effectivè concurrat ad eliciendos quosvis actus humanos; respondetur, hoc videri valde probabile, licèt pars opposita suâ probabilitate non careat. *Dub.* *Resp.*

II. Conclusio; Intellectus movet voluntatem quoad speciem actûs, ut loquuntur; i. e. Non tantùm intellectus dicitur movere voluntatem, quia nulla potest esse actio voluntatis nisi præcesserit actio intellectûs tanquam conditio præsupponenda (quod non satis esset ut intellectus diceretur movere voluntatem;) sed etiam & maximè in quantum intellectus per antecedentem objecti seu finis notitiam est causa cur sequatur talis vel talis actio voluntatis. Quod ut intelligas, nota, moveri facultatem animæ ab aliquo, nihil esse quàm ab illo de potentiâ in actum exseri. Cùmque dupliciter facultas animæ dicatur esse in potentiâ: nimirum, vel ad eliciendum vel non eliciendum actum, quod vocatur *esse in potentiâ quoad exercitium actus*; vel quoad hoc vel illud, seu hoc vel illo modo agendum, i. e. quoad producendum actum hujus vel illius speciei, quod dici solet *esse in potentiâ quoad specificationem actus*: hinc eadem facultas duobus modis indiget movente à quo ad actum educatur; uno quoad exercitium actûs, altero quoad determinationem illius. Hoc igitur loco asserimus, voluntatem ab intellectu moveri quoad speciem actûs, *2. Conclusio;* *Quid sit, facultatem animæ moveri ab aliquo.* *Voluntas movetur ab intellectu quoad speciem actus.*

quia intellectus proponit voluntati objectum à quo tanquam à principio formali externo actus voluntatis speciem sumunt. Ubi adverte, bonum cognitum non solùm sese habere ad actus voluntatis ut causam formalem externam, prout illis tanquam terminus ad quem referuntur speciem tribuit; sed etiam ut finem, quatenus motu metaphorico allicit voluntatem.

3. Conclusio; Intellectum moveri à voluntate. III. Conclusio; Intellectus quoad exercitium movetur à voluntate in suis actibus liberis. Experimur enim nos animum nostrum applicare ad aliquid cognoscendum, vel ab ipso retrahere, cùm volumus. Adde, quòd principium agendi, ac proinde intelligendi, est finis; cùm omne agens gratiâ finis operetur: atqui bonum in commune, quod habet rationem finis omnium actuum humanorum in genere, est objectum voluntatis: ideóque pertinet ad voluntatem, movere alias potentias animæ ad suos actus, ac proinde intellectum. Semper enim ars vel potentia ad quam pertinet finis universalis movet ad agendum artem vel potentiam ad quam pertinet finis particularis sub illo universali comprehensus; sicut dux, qui intendit bonum commune, scilicet ordinem totius exercitûs, movet suo imperio aliquem ex tribunis, qui intendit ordinem unius aciei: Atqui finis actionum intellectûs continetur sub fine seu objecto voluntatis, quod est bonum in communi ac bonum totius suppositi. Verùm

Object. objicies, Voluntas nihil appetit nisi quod ei ab intellectu repræsentatur: igitur, si ut intellectus actum suum eliciat, & voluntati aliquid proponat, debet priùs à voluntate moveri, dabitur in actionibus voluntatis & intellectûs infinita progressio; siquidem omnem actionem voluntatis antecedet actio intellectûs, & omnem actionem intellectûs actio voluntatis, nullúsque dari poterit actus quem non præcesserit alius.

Resp. Respondetur, Dari aliquem actum ad quem eliciendum intellectus non movetur à voluntate,

tate, proindéque non omnem actum intellectûs præcedi ab actu voluntatis. Nam in supradicto progressu deveniendum est ad aliquem actum, ad quem intellectus ab objecto, solius phantasmatis interventu, non liberè sed necessariò moveatur, ad quem proinde non oportet concurrere voluntatem. Objicies rursus, Si intellectus voluntatem moveat, idémque à voluntate moveatur, idem respectu ejusdem erit movens & motum: quod planè absurdum est. Respondeo primò, Non esse absurdum, idem respectu ejusdem esse movens & motum in diverso genere causæ: finis enim est id quod ab agente fit, & tamen idem movet agens ad operandum: Atqui in re propositâ intellectus movet voluntatem in genere causæ formalis externæ; voluntas verò intellectum in genere causæ efficientis & finalis. Secundò respondeo, Idem respectu ejusdem, etiam in eodem genere causæ, esse movens & motum respectu diversorum actuum; ut contingit in re propositâ: v. g. Movet voluntas intellectum ad deliberandum judiciúmque ferendum de pharmaco; intellectus verò per hanc actionem non concurrit cum voluntate ad ipsummet actum quo eum voluntas movit, sed ad alium, nempe ad electionem pharmaci, quod ei ut conveniens ad obtinendum valetudinem repræsentat.

Object.

1. Solutio.

2.

Quæst. II.

Quomodo Voluntas moveat inferiores Potentias.

SUperiori quæstione explicatum est, quomodo intellectus, quæ est facultas superior moveatur à voluntate. Nunc verò explicandum est, quomodo inferiores potentiæ quæ illius imperio subsunt, nempe facultates sensitivæ, ab ipsâ moveantur, &, quale sit in eas voluntatis imperium. Notandum autem est imprimis, Non omnes inferiores animæ facultates in homine voluntatis imperio subesse. Nam eæ quæ gradum vegetandi sequuntur, cùm sint omnino naturales, nullo modo rationis participes esse possunt,

Notandum *1,*

ità ut nè quidem rationis imperio subsint: At verò potentiæ sensitivæ quæ gradum sentiendi consequuntur, etsi propriè loquendo rationis sint experI Ethic. cap. 13. tes, nihilominus tamen eatenus ab Aristotele dicuntur *participes rationis*, *quatenus aptæ natæ sunt imperio rationis obtemperare.* Notandum est secundò, Imperium esse duplex: alterum despoticum seu herile, quo herus seu dominus imperat servis, qui facultatem resistendi non habent, cùm nullo modo sint sui juris; alterum politicum seu civile, quo princeps reipublicæ imperat civibus, qui licèt ejus edictis obediant, attamen cùm liberi sint, aliquid suum habent quo ejus imperio resistere valeant. Denique notandum est, Partis animæ sensitivæ tres esse præcipuas facultates in genere: nempe, cognoscitivam, quæ omnes sensus tum internos cùm externos complectitur; appetitivam, quæ utrumque appetitum concupiscibilem nempe & irascibilem continet; denique loco-motivam, quæ in membris, externis præsertim, residet. His præmissis, propositæ quæstioni sequentibus conclusionibus satisfiet.

2. Imperium, Despoticum, Politicum.

3. Facultas animæ triplex; Cognoscitiva, Appetitiva, Locomotiva.

1. Conclusio;

I. Conclusio; Voluntas movet activè reliquas animæ potentias quæ illius imperio subduntur, concurrendo cum illis tanquam causa universalior; ità ut ex potentiâ cum quâ voluntas concurrit & ex ipsâ voluntate fiat una integra causa à quâ una eadémque numero actio manat. Ex quo intelligis, actionem quâ voluntas formaliter movet alias potentias, esse transeuntem; neque enim distinguitur ab actione elicitâ aliarum potentiarum, quæ respectu voluntatis dicitur *imperata:* Præterea, concursum illum voluntatis interdum esse spiritualem; nempe, cùm voluntas concurrit cum potentiâ spirituali, ut cum intellectu: aliquando verò materialem; nempe, cùm voluntas concurrit cum potentiâ corporeâ seu inhærente organo corporeo, ut cum imaginatione, vel appetitu sensitivo.

Quid sit concursus voluntatis.

2. Conclusio;

II. Conclusio; Voluntas movet sensus internos

imperio

imperio politico duntaxat, non desſpotico: Neque enim ſenſus illi voluntati ad nutum ſemper obediunt: Imò inter illos, ſenſus communis non videtur ullo modo voluntatis imperio ſubeſſe; perſeverante enim ſensûs externi operatione neceſſariò operatur, nec impediri poteſt: Reliqui etiam ſenſus interni nonnunquam adeò tenaciter rem apprehendunt, ut voluntas eorum cogitationem aut nullo modo aut difficilè compeſcat. Oritur autem ejuſmodi cogitationum pertinacitas vel ex præſentiâ objecti, vel ex internâ dæmonum inſtigatione, vel ex naturali temperie organi, vel ex nimio affectu appetitûs ſenſitivi. Quod ſpectat ad ſenſus externos; nullo modo ſubſunt per ſe & directè imperio voluntatis, ſed tantùm per accidens, quatenus poteſt voluntas illorum actus impedire, ſubminiſtrando aliquod impedimentum ex parte organi, vel objecti, vel medii.

Senſus communis imperio voluntatis non ſubjacet.

Cogitationum pertinacitas unde naſcitur.

III. Concluſio; Voluntas movet appetitum ſenſitivum imperio politico duntaxat, non deſpotico. Et quidem quòd appetitus animalis ſubſit imperio rationalis, ſatis conſtat experientiâ, cùm ipſius efficaces natos motus poſſimus pro arbitrio incitare vel coercere, juxta illud, Gen. 4. 7. *Sub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illius.* Quòd verò politico duntaxat non verò deſpotico voluntatis imperio ſubſit, eâdem experientiâ conſtat: ſæpe enim vehementi impetu in bonum aliquod ſenſibile fertur appetitus, reclamante judicio rationis, & præter voluntatis inclinationem. Quod clarè ſignificat Apoſtolus, Rom. 7. 15. *Non quod volo bonum hoc ago; ſed quod odi malum, hoc facio.* Poteſt autem hæc reſiſtentia ex iiſdem cauſis oriri ex quibus præcedenti concluſione docuimus cogitationum ſeu imaginationum pertinacitatem oriri. Porrò, voluntas non movet appetitum niſi mediante ſenſuum internorum, phantaſiæ nempe vel æſtimativæ, notitiâ; cùm appetitus non feratur in incognitum.

3. Concluſio; Appetitus voluntati ſubeſt.

Verum reluctatur nonnunquam.

4. Concluſio;

IV. Concluſio; Voluntas movet membra externa

quoad motum spontaneum illis convenientem, imperio planè despotico citra ullam repugnantiam. Cur autem dispar sit obtemperandi ratio in membris corporis & in appetitu sensitivo, constat ex eo quòd facultas appetitiva est magìs sui juris quàm facultas motrix membrorum externorum: sequitur quidem illa naturaliter facultatem apprehensivam, nempe Imaginationem seu phantasiam, quæ judicio rationis sæpenumero contrariatur, at verò facultas motrix membrorum spontanea immediatè sequi potest imperium rationis, licèt ut plurimum id fiat etiam interventu appetitûs sensitivi.

Dub. Si quæras, an membra externa moveri possint nonnunquam à solo appetitu sensitivo absque ullo voluntatis imperio; respondeo,

Resp. Id posse contingere: cùm sit admodum verisimile, motus quosdam membrorum repentinos non semper provenire à voluntate etiam indeliberatâ, sed nonnunquam à solo appetitu; ut cùm aliquis naturâ biliosus ex subitâ appetitione vindictæ manum effert ad lædendum.

Quæstio. III.

Utrum appetitus sensitivus moveat voluntatem.

NON est hìc quòd de phantasiâ aut æstimativâ quicquam seorsùm dicatur: neque enim sensus illi absque aliquâ motione appetitûs sensitivi voluntatem movere queunt; neque etiam ipse appetitus voluntatem allicit, nisi ipse præviâ sensûs interni apprehensione priùs excitetur: Itaque proposita quæstio triplici conclusione explicatur.

1. Conclusio; *Jac. 1. 25.* I. Conclusio; Appetitus aliquâ ratione movet voluntatem. Experimur enim motum appetitûs inclinare ad se voluntatem, juxta illud, *Unusquisque tentatur à concupiscentiâ suâ abstractus & illectus.*

2. Conclusio; II. Conclusio; Appetitus non movet voluntatem imperando: cùm facultas inferior & corporis organo affixa non habeat imperium vel dominium in potentiam superiorem & immaterialem.

III. Con-

III. Conclusio; Appetitus movet voluntatem indirectè & mediatè, ut scribit D. Thomas, ex parte objecti, h. e. (ut ipsemet explicat) interventu notitiæ intellectivæ quæ objectum amplectendum aut declinandum proponit. Passio enim appetitûs est in causâ cur intellectus hoc vel illo modo aliter atque aliter de re judicet; quo fit ut voluntas quæ sequitur judicium intellectûs, idem sæpe velit aut repudiet quod ipse appetitus. Potest autem adeò esse vehemens appetitus ut omnino rationis usum absorbeat, si que necessariò trahat voluntatem; quamvis id semper fiat interveniente judicio rationis, sed perturbato. Turbat autem ac pervertit omnino judicium rationis appetitûs affectio, cùm ei deliberandi facultatem adimit, dum cogit ipsum intellectum statim cogitare de objecto passionis. Unde motus voluntatis qui ex tali judicio perturbato sequuntur, dicuntur *indeliberati*.

3. Conclusio; Vehemens passio judicium rationis pervertit.

Quæstio IV.

Quomodo Voluntas liberum sit agendi principium: Ubi, de libero arbitrio.

QUoniam liberum arbitrium censetur esse proximum & immediatum principium humanarum actionum, quæ eatenus humanæ seu liberæ dicuntur quatenus à libero arbitrio proficiscuntur; idcirco hoc loco nonnullæ difficultates de libero arbitrio explicandæ sunt.

I. Quid sit liberum arbitrium. Respondetur, Licèt ex vi nominis significet actum quendam rationis imperatum à voluntate cùm *arbitrari* nihil aliud sit quàm de re aliquâ deliberare aut de ipsâ probabiliter judicare) nihilominus tamen communiter apud Philosophos & Theologos significat potentiam seu facultatem hominis electivam, nempe ipsam voluntatem, quatenus circa suos actus libera est. Quare non malè ex doctrinâ D. Thomæ sic describi potest liberum arbitrium; Potestas libera eligendi ex iis quæ ad

1 Difficultas, Quid sit liberum arbitrium.

1.p.qu.83. *Ejus descriptio.*

ad finem conducunt unum præ alio, aut unum idémque acceptandi vel respuendi: vel breviùs; Voluntas libera quatenus libera. Ut autem planiùs intelligas quænam sit illa voluntatis libertas quæ ad formalem rationem liberi arbitrii pertinet: notandum est, *Libertatem*, sicut & *liberum*, dupliciter accipi: primò, ut dicitur à verbo *libero*, opponitúrque *Servituti*; quæ appellari potest *libertas conditionis*: secundò, ut deducitur à verbo *liber*, dicíque potest *libertas appetitionis*: Quo modo dupliciter adhuc sumitur: primò, ut opponitur Coactioni, dicitúrque *libertas à coactione*; qualis reperitur in spontaneis motibus non tantùm hominum sed etiam belluarum; secundò, ut opponitur Necessitati, dicitúrque *libertas à necessitate*; qualis reperitur in actionibus humanis seu propriè liberis. Notandum secundò, Libertatem non tantùm reperiri formaliter in ipsis actionibus, sed etiam & quidem primariò in ipsâ potentiâ seu facultate appetitivâ à quâ ejusmodi actiones liberæ eliciuntur vel imperantur. Libertas igitur quæ formaliter est in voluntate, quæque necessariò desideratur ad constituendum liberum arbitrium, est libertas à necessitate: Quæ vulgò duplex constituitur: altera Contradictionis, seu quoad exercitium actûs; altera Contrarietatis, seu quoad specificationem actûs. Notandum tertiò, Illud agens dici liberum hoc postremo genere libertatis, quod positis omnibus requisitis ad agendum potest agere & non agere, aut ità unum agere ut contrarium agere possit; ità ut non tantùm non cogatur, sed etiam à nullo necessariò determinetur ad agendum aut non agendum præterquam à seipso.

Nota 1, Liberum & libertas dupliciter accipiuntur.

Nota 2.

Libertas voluntatis quænam sit & quotuplex.

Nota 3.

2. Difficultas. Liberum arbitrium idem cum voluntate realiter, ab eadem differt conceptu quodam formali.

II. Difficultas est, Qui differat liberum arbitrium ab intellectu & voluntate. Respondetur, Esse idem realiter cum voluntate (ut probat D. Thomas, 1. p. q. 83. art. 4. quia est ejusdem potentiæ velle & eligere: at voluntas est finis, qui propter se appetitur; liberum arbitrium est mediorum ad finem, quæ cadunt sub electionem) distingui tamen conceptu ali-

quo

quo formali, quatenus voluntas quà voluntas ſe ad plura extendit quàm liberum arbitrium, nempe ad actus quoſdam non liberos, ad quos liberum arbitrium non pertingit. Itaque cùm voluntas ab intellectu reipſa & formaliter diſtinguatur, liberum autem arbitrium ſit idem realiter cum ipsâ voluntate, facile eſt intelligere, ipſum non formaliter modo ſed etiam realiter ab intellectu diſtingui. Ut autem intelligas quomodo liberum arbitrium ab intellectu ſeu ratione dependeat, ſciendum eſt, Liberum arbitrium ſicut & ipſam libertatem voluntatis, duobus modis ſpectari poſſe; 1. quoad potentiam ſeu habitum, 2. quoad actum ſeu uſum. Si igitur priori modo ſpectetur, nullo modo pendet ab intellectu, ſed à ſolo Creatore Deo, qui ad majorem ſui gloriam principium illud agendi liberè rationali creaturæ indidit: Si autem poſteriori modo ſpectetur, ſic ſanè pendet ab intellectu ſeu ratione: quia non poteſt facultas libera in actum exſeri, niſi præcedat rationis judicium aliquod, à quo etiam nomen ipſum liberi arbitrii accepit. Atque iſto ſenſu D. Thomas 1. 2. q. 2. art. 2. ait liberum arbitrium eſſe utriuſque potentiæ, nempe rationis & voluntatis, facultatem, i. e. ab utrâque potentiâ quoad uſum dependentem. Et idem Doctor Angelicus, 1. part. q. 83. art. 1. ex eo probat hominem eſſe liberi arbitrii, quia agit ex judicio rationis libero, ſeu ad unum minimè determinato, propter indifferentiam rationis circa contingentia ſeu particularia agibilia; quale judicium non reperitur in belluis.

Quomodo à ratione dependeat.

Eſt utriusq; potentiæ, rationis nempe & voluntatis facultas.

III. Difficultas eſt, An verè detur ſuprà deſcripta libertas humani arbitrii; ſeu, An homo verè ſit præditus ſupradicto libero arbitrio, ità ut verum habeat in ſuos actus dominium. Reſpondetur, Ità eſſe, Quia id fides orthodoxa docet, tum ex variis ſacræ Scripturæ locis; Gen. 4. 7. *Nonne ſi bene egeris*, &c. probatur, Joſ. 24. 15. *Optio vobis datur: eligite hodie quod placet*, &c. Eccleſ. 15. 14. *Deus ab initio conſtituit hominem, & reliquit illum in manu conſilii ſui*, & paulò poſt,

3. Difficultas.

Hominem eſſe liberi arbitrii probatur, 1. Autoritate.

Appoſuit

Apposuit tibi aquam & ignem: ad quod volueris porrige manum tuam, &c. tum ex œcumenicorum Conciliorum decretis, & novissimè Concilii Tridentini sess. 6. c. 1. denique, ex multis sanctorum Patrum autori-
2. *Ratione.* tatibus. Nec fides tantùm, verùm etiam ratio & naturalis experientia idem docent. Et ut prætermittam
1, paulò antè allatam D. Thomæ rationem; Ratio alia duci posset ab injuriâ quæ naturæ humanæ, quam belluinæ similem faciunt qui libertatem tollunt; & Deo, quem iidem in homines injurium faciunt, infertur.
2, Deinde, alia ratio duci potest ab ipsâ peccati ratione: implicat enim contradictionem, Peccatum esse, & non
3, esse voluntarium & liberum. Adde, Superfluas fore admonitiones & adhortationes ad virtutem; inutilia fore capta de rebus agendis consilia: Pœnas & sup-
4, plicia injustè malè agentibus esse imposita. Denique, etsi nulla esset ratio, ipsa tamen nos convincit experientia, quâ experimur nos pleraque pro libito posse agere vel non agere.

4. *Difficultas.* IV. Difficultas est, Ad quosnam actus se extendat libertas humani arbitrii. Repetendum est hìc quod suprà docuimus, Libertatem humani arbitrii propriè esse libertatem à necessitate: deinde, Illam esse duplicem, nempe libertatem quoad exercitium actûs, quæ potest dici libertas contradictionis; & libertatem quoad specificationem actûs, quæ dici potest libertas contrarietatis. Quibus positis

Assertio 1. Respondeo primò, Voluntatem in statu futuræ vitæ non esse liberam neque quoad exercitium neque quoad specificationem circa actum amoris Dei clarè cogniti. Sicque actus ille non est liber, licèt sit voluntarius, i. e. à voluntate spontè, i. e. non invitò, elicitus. Ubi nota, quòd necessitas illa non facit voluntatem deterioris conditionis, quia non determinat indifferentiam voluntatis illam cogendo, sed potiùs complendo & perficiendo, cùm proveniat ex perfectissimâ apprehensione objecti undequaque & summè boni.

Respon-

Respondeo secundò, Voluntatem in præsenti statu esse liberam quoad exercitium actûs, circa quodcunque objectum; h. e. Illam posse pro libito elicere vel suspendere actum circa quodcunque objectum etiam undequaque bonum; tum quia potest liberè avertere animum à cogitatione talis objecti: tum quia perseverante etiam tali cogitatione potest pro suâ libertate suspendere actum volitionis vel amoris, idque propter defectum ipsius apprehensionis intellectivæ in statu præsentis vitæ. 2.

Respondeo tertiò, Voluntatem in hâc vitâ non esse liberam quoad specificationem actûs circa bonum in communi aut circa malum in communi; nec etiam circa id peculiare bonum quod nullam habet rationem mali, quale est Beatitudo; aut circa peculiare malum si absque ullâ ratione boni illi repræsentaretur: i. e. Voluntas potest quidem velle seu amplecti bonum in communi, similitérque bonum undequaque bonum; aut non velle, seu suspendere actum volitionis aut amoris circa illud bonum: sed non potest nolle positivè, seu respuere, vel odisse: Itémque voluntas potest nolle seu respuere vel odisse malum in communi, similitérque malum peculiare quod absque ullâ ratione boni illi repræsentaretur; aut etiam non nolle, seu non respuere, vel non odisse: at non potest velle seu consectari vel amare tale malum. 3.

Respondeo quartò, Voluntatem esse liberam non tantùm quoad exercitium sed etiam quoad specificationem actûs circa bonum quodlibet in particulari in quo potest aliqua ratio mali repræsentari, itémque circa malum in particulari in quo potest aliqua ratio boni considerari. Quod sic accipiendum est, non tantùm quia voluntas ità potest amare hujusmodi bonum ut possit illud idem respuere vel odisse, quia in eo potest aliqua ratio mali spectari; sed etiam quia potest amare malum illi bono oppositum, quia in illo malo peculiari potest aliqua boni ratio spectari. Ex quo intelligis, libertatem contrarietatis dupli- 4.

Libertatem contrarietatis duplex. 1. Quoad Actum; 2. Quoad Objectum. duplicem assignari posse: unam quoad actum ipsum; cùm contrarietas inter ipsos actus formaliter reperitur, qualis est inter Velle & Nolle positivè, seu inter Amplecti & Respuere, inter Amare & Odisse: alteram quoad objectum; cùm contrarietas non reperitur inter ipsos actus nisi ratione contrariorum objectorum, qualis est inter Velle bonum aliquod peculiare, & Velle malum illi bono oppositum: Ad quam revocari potest libertas Indifferentiæ circa plura bona quæ ut sic non sunt contraria sed tantùm disparia; ut, Posse velle hoc, vel illud bonum.

V. Difficultas est, Quale judicium rationis requiratur ad usum liberi arbitrii. D. Thomas ejúsque sectatores existimârunt, requiri semper judicium aliquod practicum à quo ità determinatur voluntas ut illud statim & quidem infallibiliter sequatur: quod propterea vocant *judicium practicè practicum*; quod sine præjudicio liberi arbitrii fieri dicunt, eò quòd tale judicium sit liberum, i. e. à liberâ voluntate imperatum. *Nota.* Verùm quia illa opinio grandes & inexplicabiles patitur difficultates, probabilius est asserere ejusmodi judicium practicè practicum non esse necessarium ad usum liberi arbitrii; sed satìs esse illud judicium quo pensatis omnibus medium judicatur utile & aptum quod eligi possit: quod judicium licèt verè sit determinatum, posito tamen tali judicio manet adhuc voluntas indeterminata, ità ut possit actum suspendere; quia per tale judicium judicatur, ità hoc bonum esse eligibile, ut tamen non sit necessariò eligibile.

6. Difficultas. VI. Difficultas est, An maneat liberum arbitrium in ipso actu; seu, An voluntas etiam dum operatur sit verè libera. Respondeo, Ità esse: alioqui nullus daretur actus liber nisi quatenus futurus esset; ac proinde nullum esset propriè meritum. *Voluntas dum operatur quomodo dicitur libera.* Itaque voluntas in eodem instanti reali quo elicit actum, priùs naturâ quàm eliciat actum intelligitur habere potestatem ad eliciendum vel suspendendum actum: sicque in sensu diviso voluntas etiam dum operatur censetur libera, licèt

cèt in ſenſu compoſito dicatur neceſſariò operari. Sed hæc de libero arbitrio ſatìs, atque adeò de principiis Internis congenitis actionum humanarum.

Poſterior Diſputatio hujus Tractatûs:

De Principiis internis humanarum actionum Acquiſitis; nempe, de Habitibus.

Quæſtio I.

Quid ſit habitus.

HAbitum hoc loco accipimus quatenus pertinet ad primam ſpeciem Qualitatis, definitúrque ab Ariſtotele 7. Ph. c. 3. *Diſpoſitio perfecti ad optimum,* i. e. diſpóſitio ſubjecti integri & omnibus ſuis partibus ac facultatibus inſtructi ad optimum ſui ſtatum, qui in perfectiſſimâ ejus operatione præſertim conſiſtit. Habitus autem ſunt principia perfectiſſimè operandi. Verùm quia hæc definitio ſolis habitibus bonis competit, poteſt generaliùs & aptiùs definiri in hunc modum; Qualitas vel diſpoſitio ſubjecti non dans ei primam facultatem operandi, ſed conferens facultatem faciliùs ac determinatiùs operandi, quæ manet in ſubjecto, ipſo etiam non operante. Quâ definitione diſtinguitur habitus acquiſitus primò à naturali facultate, per quam confertur prima facultas operandi; deinde, ab habitibus infuſis, qui conferunt facultatem operandi ſimpliciter; præterea, ab iis habitibus qui non ſunt per ſe operativi, cujuſmodi eſt Pulchritudo, Sanitas, &c. denique, ab actione, quæ non eſt potentia ſed actus. Quòd autem ejuſmodi habitus concedendi ſint voluntati in ordine ad actus morales, patet tum ex indeterminatione cùm ex difficultate quam experitur voluntas in ſuis actibus: Quare neceſſe eſt ut per aliquos habitus ſibi ſuperadditos ad

Definitio Habitus.

Accuratior definitio.

Admittendos eſſe habitus, probatur.

hos potiùs quàm ad illos actus inclinetur, atque etiam ad eosdem faciliùs & perfectiùs exercendos juvetur. Sic experimur, eum qui sibi comparavit habitum temperantiæ, proclivem esse ad actus temperantiæ, nec ullam in eis exercendis difficultatem pati; secùs autem contingere in eo qui nondum sibi ejusmodi habitum comparavit. Quòd si opponas, Oculum indeterminatum esse ad hos vel illos colores videndos; deinde etiam, sæpissimè difficultatem pati, imò in errorem labi circa objecta visibilia: nec tamen admitti habitum in oculo: respondetur, Hanc indeterminationem & difficultatem non provenire ex ullâ indispositione facultatis. Et quidem quod spectat ad indeterminationem, satis tollitur per solam objecti præsentiam. Quod verò spectat ad difficultatem aut deceptionem; respondetur, Eam non oriri ex ullâ repugnantiâ ipsius facultatis videndi, sed ex indispositione organi, vel indebito situ objecti, vel etiam ex indebitâ dispositione medii interjacentis inter organum & objectum: At indeterminatio voluntatis non tollitur ex solâ præsentiâ objecti; quia objecto præsente potest circa illud actum suspendere, imò etiam ad aliud se divertere: difficultas verò quam patitur, ex ipsiusmet voluntatis indispositione provenit.

Object.

Resp. ad primam partem objectionis; Ad secundam.

Quæstio IV.

Quomodo acquirantur, deinde augeantur morales habitus.

ETsi nonnulli habitus unico duntaxat actu acquiri possunt; ut in intellectu habitus Scientiæ unicâ demonstratione: nihilominus tamen permulti alii sunt qui partim ob inefficaciam actuum, partim ob resistentiam subjectorum non nisi frequenti eorundem actuum repetitione acquiri possunt; cujusmodi sunt morales habitus, qui propter pravam voluntatis inclinationem & appetitûs sensitivi rebellionem non nisi repetitis actibus in ipsâ voluntate procreantur.

Actus

Actus autem illi per quos habitus acquiruntur, debent esse ejus facultatis in quâ recipiuntur: ut, quia Prudentia moralis est habitus in intellectu residens, idcirco non nisi per actus intellectivos procreatur; item, quia Justitia, Fortitudo, Temperantia sunt habitus interni ipsius voluntatis, ideo non nisi actibus internis ipsius voluntatis acquiruntur. *Per quosnam actus habitus producuntur.*

Gravis autem hìc difficultas oritur: Cùm enim habitus illi morales simul ab omnibus illis actibus in suî productione dependeant, ità ut singuli actus aliquid ad ipsum habitum producendum conferant, & quidem in genere causæ efficientis; quæritur jam, An omnes illi actus eodem modo se habeant ad habitum producendum. *Difficultas circa productionem habituum.*

Nonnulli arbitrantur, per priores actus tantùm disponi facultatem ad recipiendum habitum; ultimum verò actum virtute præcedentium producere habitum. Alii in oppositum dicunt, per primum actum duntaxat totalem habitum produci; per actus verò subsequentes eundem jam productùm confirmari & stabiliri, vel (ut loquuntur) radicari in subjecto. *Variæ de re propositâ sententiæ.* Verùm probabilius arbitramur, neque per primum neque per ultimum actum duntaxat, sed per omnes & singulos collectivè sumptos produci habitum: Quo loco per *habitum* intelligimus dispositionem subjecti firmiter inhærentem. *Probabilior sententia;* Quòd igitur per primum duntaxat actum non producatur ejusmodi habitus firmiter inhærens, satis constat experientiâ: Quòd verò ultimus ille actus non sit expectandus, eâdem constat experientiâ; cùm ante ultimum actum, si jam plures actus virtutis aliquis exercuerit, sentiat se non mediocriter ad eam virtutem sublatis gravioribus difficultatibus inclinari. Adde, quòd difficile esset assignare quis ille foret ultimus actus per quem habitus virtute præcedentium produceretur. *Confirmatur.*

Quod spectat ad modum quo habitus augetur; constat quidem, repetitis actibus augeri: Verùm cùm actiones ad habitum comparatæ, aut sint remissæ,

aut æquè intensæ, aut remissiores ipso habitu; quæstio est, An habitus non possit augeri nisi intensioribus actibus. Cui respondetur, Ità esse: Nam actiones remissæ habitum debilitant, æquè intensæ fovent, sed intensiores augent. Quòd igitur soli intensiores actus possint augere habitum, non verò remissiores aut æquè intensi; probatur, quia (ut scribit Aristoteles, l. de ortu & inter.) actio non fit à proportione minoris inæqualitatis; sed à proportione majoris inæqualitatis i. e. agens infirmius & debilius, aut æqualium virium non agit in fortius aut æquè forte; sed debet esse majoris virtutis quàm sit id in quod agit. Quare non potest remissior actus agere in habitum intensiorem, seu ipsum perficere.

Dub. *Resp.*

Quæstio III.

Quomodo habitus concurrant cum facultatibus ad operandum.

Quorundam sententia.

SUnt qui licèt ultro fateantur facultatem habitu instructam promptiùs & perfectiùs operari quàm si eodem destitueretur, negant tamen habitum esse verum agendi principium, atque aiunt meram esse dispositionem subjecti, omnis efficientiæ expertem, ex quâ tamen pendet major facultatis efficacia. Verùm probabilius est, habitum simul cum facultate quam instruit effectivè concurrere ad eliciendum actum. Neque enim habitus dicitur tantùm *dispositio perfecti*, id est, subjecti, sed dispositio subjecti *ad optimum*, nempe ad actum. Adde etiam, nullum fore discrimen inter habitus operativos & non-operativos, si nullus habitus esset verum agendi principium. Licèt enim quidam sint habitus non-operativi, ut Pulchritudo, &c. alii tamen plerique & ferme omnes sunt operativi, ac proinde vera agendi principia. Et licèt verum sit, totam actionem esse à facultate; non repugnat tamen, eandem simul esse ab habitu in eodem genere causæ subordinatæ: sicut idem opus totum pendet simul à manu artificis & à malleo. Instabis,

Probabilior sententia.

Quidam habitus non operativi.

bis, Habitum produci per actiones; ac proinde non posse esse principium seu causam effectivam earundem. Cui respondetur, Habitum non posse esse effectum simul & causam earundem numero actionum; sed posse dici respectu earundem specie: in quo nihil absurdi est; cùm pluvia vaporibus primùm excitata vapores rursum excitet, non quidem eosdem numero sed eosdem specie. *Object.* *Solut.*

Quæstio IV.

Quomodo corrumpantur habitus.

COnstat quidem, intereunte subjecto proprio, habitum, sicut & quodvis aliud accidens, deperire; v. gr. si anima aut animæ facultates perirent, omnes quoque animæ aut ipsius facultatum habitus exstinguerentur: Certum etiam est, subjecto adhuc integro & superstite habitum contrariis actibus ab ipso expelli posse, i. e. aboleri; v. gr. habitus justitiæ in voluntate contractus, superstite ipsâ voluntate per actus injustitiæ paulatim remittitur, tandémque prorsus interimitur: Verùm difficultas est, An solâ cessatione actuum idem habitus deperdi posset. Experientiâ quidem compertum est, inerti otio virtutum habitus frangi paulatim ac debilitari: quod tamen nonnulli subtiliter quoad Usum non quoad Substantiam habitûs interpretantur. Et certè si res ad vivum resecetur, non videtur posse habitum, ipsum deleri solâ cessatione actûs præcisè consideratâ: Quare cùm aliqua virtus inertiâ & otio videtur languescere, non tam habitus ipse virtutis deperditur, quàm usus ipsius habitûs præpeditur, ob rebellionem appetitûs qui per ejusmodi virtutum inducias vires novas resumit. Adde etiam, vix fieri posse ut cessante alicujus virtutis actione oppositus illi habitus per occultos saltem & secretos ipsius voluntatis actus non producatur: sicque non per solam cessationem actûs, sed per oppositum habitum prior ille virtutis habitus destruitur: Quia tamen actus illi sæpenumero adeò occulti *Difficultas.* *Enodatur.*

ſunt & taciti, ut eos ipſe etiam in quo ſunt non advertat; hinc fit ut deperditæ virtutis ruina ſoli inertiæ & ſegnitiei tribuatur, quamvis reverà per oppoſitum habitum deſtruatur. Sed hæc de habitibus, atque adeò de principiis Internis actionum humanarum ſive congenitis ſive acquiſitis, ſatis dicta ſint. Supereſt ut de principiis earundem Externis ſequenti tractatu diſſeramus.

Poſterior Tractatus hujus partis:

De principiis Externis actionum humanarum.

De quibuſnam externis principiis actionum humanarum hic agatur.

ETſi Finis & Bonum dici poſſint externa humanarum actionum principia in genere cauſæ finalis vel formalis externæ; non tamen de iis hoc loco agitur, cùm jam de illis dictum ſit in primâ parte; ſed tantùm de iis quæ pertinent ad genus cauſæ efficientis, ut DEUS, Angeli, Dæmones. Et quoniam Deus aliter dicitur principium humanarum actionum quàm angeli vel dæmones; quia ille nempe efficaciter movet, hi verò tantùm ſuadent & excitant: hinc duas inſtituemus hujus tractatûs diſputationes; quarum prior erit de principio efficaciter movente, nempe Deo; poſterior verò de principio excitante duntaxat, Angelo nempe & Dæmone.

Prior Diſputatio hujus Tractatûs:

De principio externo humanarum actionum efficaciter movente.

Quæſtio I.

Quomodo DEUS dicatur principium externum humanarum actionum.

Deus principium humanarum actionum in duplici genere cauſæ.

NON tantùm Deus dici poteſt principium externum humanarum actionum in genere cauſæ finalis, quatenus eſt finis objectivus cujus gratiâ omnes humanæ actiones elici debent; ſed etiam in genere

nere causæ efficientis: Quod quidem duobus modis intelligi potest: primò quidem, quatenus est causa quædam universalis quæ simul cum ipsâ facultate liberâ influit in ipsius actum, seu effectivè concurrit ad actum liberè eliciendum; secundò quatenus est causa efficiens ipsius facultatis liberæ, potéstque ipsam excitare seu movere ad actum eliciendum: Deum igitur *Assertio.*
utroque modo esse principium externum actionum humanarum asserimus. Et quidem Deum priori modo esse principium humanarum actionum probatur; Quia non tantùm res, verùm etiam rerum ipsarum *Prima pars*
operationes tam naturales quàm liberæ, pendent à *assertionis*
Deo tanquam à primâ simul & universali causâ, qui *probatur.*
propterea dicitur *operari omnia in omnibus.* Quare me- 1 Cor.
ritò Durandi sententia tanquam minùs in fide tuta 12. 6.
ab omnibus Theologis exploditur, asserentis Deum non alio influxu concurrere cum creaturis ad agendum, quàm conservando illarum naturas & vires: Nam & ipsas quoque creaturarum operationes fovet, regit, moderatur, atque ad convenientem finem dirigit.
Quòd verò etiam posteriori modo Deus sit princi- *Posterior*
pium humanarum actionum, patet; Quia id censetur *pars asser-*
alicujus actionis externum principium quod proxi- *tionis pro-*
mum seu intimum actionis principium excitat ad a- *batur.*
gendum: atqui eo modo se habet Deus ad actiones humanas, cùm voluntatem, quæ est proximum ac intimum principium illarum, excitet ad agendum: Verùm de utroque modo quo Deus dicitur principium humanarum actionum deinceps specialiùs dicendum est: & primùm quidem, de priori, seu de concursu Dei cum libero arbitrio; secundò, de motione voluntatis à Deo.

Quæstio II.

Quomodo Deus concurrat cum voluntate ad actus humanos.

DEum concurrere cum voluntate ad actus humanos, nihil aliud est, quàm Deum ut causam

primam & universalem simul cum libero arbitrio tanquam cum causâ secundâ & particulari, per modum unius totalis causæ influere in hosce actus immediaté. Est autem ad actionem quamlibet eliciendam necessarius uterque concursus, nempe causæ primæ & causæ secundæ: illius quidem, quia ab illâ pendet causa secunda in esse & operari; hujus verò, quia per hanc illius influxus generalis & indifferens determinatur ad hunc vel illum effectum producendum: Imò illi duo concursus sunt adeò connexi, ut sint una eadémque actio quâ affectus producitur, quæ quatenus est à Deo universaliter influente, dicitur influxus generalis; ut verò à causâ secundâ taliter vel taliter agente, dicitur concursus seu influxus causæ particularis, v. gr. Ignis. Sic igitur actio libera, tota immediatè pendet tum à voluntate cùm à concursu Dei; ità ut concursus ille non sit influxus quo Deus primò per se moveat voluntatem ad operandum, sed quo cum ipsâ voluntate concurrat ad actum liberum eliciendum. Ubi nota, concursum illum non esse causam efficacem & sufficientem ad actum liberè eliciendum absque libero concursu voluntatis: imò, quòd hic potiùs quàm ille actus circa hoc vel illud eliciatur, à solo concursu liberi arbitrii provenit. Et licèt posito concursu generali circa talem actum necessariò ponatur talis actus, cùm supradictus concursus ab actu minimè distinguatur; non tamen desinit actus ille esse liber, quia provenit à causâ secundâ liberâ, nempe à voluntate. Ex quibus intelligere est, supradictum generalem concursum nullam inferre humanis actibus necessitatem, cùm voluntas maneat semper æquè indifferens & libera circa suos actus.

Ad actionem eliciendam concursus duplex requiritur.

Quis sit concursus Dei cum voluntate.

Nota.

Coroll.

Quæstio III.

Quomodo Deus moveat voluntatem ad agendum.

PRæter illum supradictum influxum quo Deus se habet concomitanter cum voluntate ad eliciendum

dum actum, alius non ſine probabilitate à pleriſque admittitur, quo Deus ſe habet antecedenter cum voluntate ad eundem actum eliciendum, quo nempe Deus movet, excitat, & applicat voluntatem ad agendum: De quo major eſt difficultas quàm de ſuperiori concurſu, eò quòd per ipſum videatur voluntas quaſi ab extrinſeco determinari ad agendum antequam ſeipſam determinet; quod humani arbitrii libertati videtur nonnihil repugnare: nihilominus tamen expreſsè docet D. Thomas, 1. part. qu. 105. art 4. & 1. 2. qu. 9. art. 4, & 6. Deum movere voluntatem ipſam, ità ut voluntas non poſſit operari niſi à Deo mota & excitata, eò quòd ab ipſo tanquam à generante vim ipſam operandi acceperit. Quâ verò ratione cum ejuſmodi motione Dei ſtet libertas arbitrii explicat idem doctor Angelicus, 1. 2. qu. 10. art. 4. Quia nempe Deus res ſeu cauſas ſecundas movet modo naturæ ſuæ congruenti: Quare cùm voluntas ſit facultas non determinata ad unum, ſed indifferenter ſe habens ad multa; ſic Deus ipſam movet ut non ex neceſſitate ipſam ad unum determinet: quo fit ut motus voluntatis remaneat contingens & non neceſſarius. Ubi notandum eſt, juxta doctrinam D. Thomæ 1. part. qu. 9. art. 4. voluntatem non movere ſeipſam niſi deliberatione ſeu conſilio præcedente, ut contingit in electione mediorum: Sicque in eâ volitione quæ deliberationem antecedit, uti in volitione finis ipſorum mediorum, non vult ille voluntatem movere ſeipſam propriè, ſed tantùm ab extrinſeco principio, nempe à Deo ſolo, moveri: quia cùm voluntas antè eſſet in potentiâ tantùm ad agendùm, non potuit ſeipſam ad agendum movere; alioqui ſequeretur eam fuiſſe in actu dum eſſet in potentiâ, cùm nihil moveatur niſi ab eo quod eſt actu. Sicque licèt proximum agendi principium ſit intrinſecum, primum tamen principium debuit eſſe extrinſecum. Verùm ut liberè dicam quod ſentio, licèt hæc D. Thomæ opinio ſit communis & valde conformis principiis

Sententia D. Thomæ.

Notandum.

Ratio D. Thomæ.

Sententia D. Thomæ rejicitur, & noſtra explicatur.

piis Aristotelicæ doctrinæ, nihilominus tamen non mihi videtur necessariò amplectenda, eò quòd multùm de libertate arbitrii, præsertim circa volitionem finis, detrahat; præsertim cùm supradictus concursus sufficere videatur, à quo tam voluntas in agendo quàm voluntatis actus dependet. Itaque licèt Deus, præterquam quòd concurrit immediatè ad actum, possit etiam cùm voluerit influere hoc posteriori modo in voluntatem, eam movendo & excitando, etiam efficaciter & determinatè, saltem quoad actus bonos (licèt nunquam possit cogere repugnantem;) hoc tamen non videtur ordinariè admittendum, nisi sermo sit de actibus supernaturalibus, ad quos prærequiritur ex parte Dei motio quædam movens & excitans ipsam hominis voluntatem; appellatúrque *gratia præveniens* vel *excitans*; quæ quidem non movet necessariò & determinatè voluntatem, licèt in quibusdam dicatur tantùm sufficiens, in aliis verò efficax, ut docent Theologi.

Quæst. Si quæras an possit Deus adeò efficaciter movere voluntatem, sive ad actus naturæ sive ad actus gratiæ ut voluntas nequaquam possit reluctari aut actum suspendere; *Resp.* respondetur, Nihil repugnare, Deum hoc modo movere voluntatem ratione supremi dominii quod habet in res omnes; præsertim cùm voluntatem beatorum hoc modo moveat sub ratione finis & objecti. *Nota.* Adde, quòd valde probabile est, quosdam prævenienti gratiâ adeò efficaciter à Deo impulsos fuisse, ut nè tantillùm quidem conversionem suam retardare potuerint; quod in conversione D. Pauli, B. Magdalenæ, & aliorum evenit: quamvis id raròcontingat.

Posterior

Posterior Disputatio hujus Tractatûs:

De aliis principiis externis humanarum actionum.

Quæstio I.

Utrum nihil præter Deum possit efficienter movere voluntatem.

EFficienter movere voluntatem latè nonnunquam accipitur; quomodo is qui aliquid faciendum suadet proponendo objectum, dici potest efficienter, scilicèt non efficaciter, movere voluntatem agentis: aliquando verò strictè & maximè propriè; quo modo is tantùm dicitur movere voluntatem, qui per se immediatè, & non ratione objecti vel finis, inclinat voluntatem. Quo posteriori modo asserimus, Nihil præter Deum posse efficienter movere voluntatem. Nam sive angeli, sive dæmones, sive homines, cùm aliquid agendum persuadent, voluntatem ad aliquid pelliciunt mediante intellectu, proponendo rationes quibus objectum appetibilius esse videatur, sicque movent voluntatem in genere causæ finalis vel formalis externæ ex parte objecti, & quidem mediante intellectu: At verò Deus, quia solus est causa effectrix voluntatis, ideo solus eam efficienter movere potest, juxta illud Apostoli, *Deus est qui operatur in nobis velle & perficere.* Quod ut planiùs & pleniùs intelligas, notandum est ex D. Thomâ, voluntatem immutari seu moveri dupliciter: uno modo ex parte objecti, alio modo ex parte ipsius potentiæ. Ex parte objecti movet voluntatem tum ipsum objectum, sicut appetibile movet appetitum; tum is qui demonstrat objectum: Et quidem utrumque dupliciter fieri potest: Vel efficaciter seu efficienter, ità ut voluntas non possit non moveri: quo modo solus Deus potest movere voluntatem ut objectum, utpote summum & universale bonum; & ut ostendens objectum,

Movere voluntatem efficienter, *dicitur 2. modis.*

Assertio circa propositam quæstionem.

Phil. 2. 13.

1. part. qu. 106. art. 2.

Voluntas movetur dupliciter: Ex parte objecti;

Exod. 33. 19. ctum, juxta illud, *Ego ostendam omne bonum tibi.* Vel non sufficienter: quo modo Angelus dicitur inclinare voluntatem, tum ut amabile quoddam, tum ut manifestans aliqua bona creata ordinata in Dei bonitatem; sicque inclinare potest voluntatem ad amorem creaturæ vel Dei, per modum suadentis: idémque censendum est de Dæmone, quatenus inclinat voluntatem ad bonum falsum & apparens; similitérque de Homine, qui eodem modo potest inclinare voluntatem hominis tum ad verum cùm ad apparens bonum.

Ex parte potentiæ. Ex parte verò potentiæ voluntas nullo modo moveri potest nisi à Deo: Operatio enim voluntatis est inclinatio quædam volentis in volitum, hanc autem solus excitare potest qui virtutem volendi creaturæ contulit: solus autem Deus est qui potentiam volendi contulit creaturæ, quia solus ipse est autor intellectualis naturæ.

Quæstio II.

Quomodo Angeli, sive boni sive mali, aliquid suadent humanæ voluntati.

IN genere dictum est, Angelum tunc suadere cùm ostendit ac demonstrat aliquod objectum homini tanquam appetibile: ex quo etiam intelligere est, tunc angelum aliquid dissuadere cùm aliquid repræsentat tanquam fugiendum & malum. Quibus verò modis & rationibus angelus homini repræsentet objecta, sive bona sive mala, & eorum conditiones, sequentibus conclusionibus explicabitur.

1. Conclusio; I. Conclusio; Boni angeli possunt aliquid suadere hominibus illuminando intellectum. Potest autem illuminari intellectus humanus ab angelo duplici ratione: primùm, quatenus ab angelo lumen ipsum naturale hominis roboratur, non secùs ac subjectum ab agente naturali vicino; secundò, quatenus ab eodem angelo similitudo seu species rei manifestandæ accommodatè ad illius captum ipsi imprimitur.

II. Con-

II. Conclusio; Tam boni quàm mali angeli possunt aliquid suadere hominibus immutando phantasiam seu imaginationem. Potest autem immutare phantasiam angelus, non quidem nova aliqua phantasmata producendo, sed excitando seu agitando humores & spiritus animales, qui in cerebro resident; ex illâ enim commotione seu agitatione humorum & spirituum, oritur in imaginatione varia & multiplex rerum sensibilium repraesentatio & aestimatio; unde varii affectus in appetitu & voluntate nascuntur. *2. Conclusio; Imaginatio multiplex ex agitatione humorum & spirituum.*

III. Conclusio; Tam boni quàm mali angeli possunt aliquid suadere hominibus immutando sensum exteriorem. Possunt autem immutare sensum duobus modis: Uno modo, per interiorem quandam dispositionem, nempe agitando spiritus & humores, & eos ad organa sensuum deducendo; ut si daemon ad palatum, vitiosum aliquem humorem, putà cholericum, induceret, ratione cujus omnia gustui sentirentur amara; vel si ad oculum, crassum aliquem humorem cogeret quo visus impediretur. Altero modo, per exteriorem sive objecti sive medii dispositionem, ratione cujus sensus aliquid verum vel apparens perciperet. Possunt autem angeli verum aliquod objectum externo sensui repraesentare, vel illud celeri & imperceptibili motu aliunde transferendo, vel idem de novo per applicationem activorum ad passiva producendo: Quo fit ut magi seu praestigiatores mira quaedam operari videantur, cùm non ipsi, sed daemones quibuscum foedus inierunt, ipsis ad nutum ratione pacti obsequentes, naturalibus, licèt occultis, rationibus haec omnia praestent, aut certè nonnunquam praestare videantur cùm verè non praestent, ut cùm sensus ipsos deludunt falsis imaginibus, alterando seu immutando organum sensûs, aut medium quod interjacet inter objectum sensûs & organum. Sed haec satis de principiis humanarum actionum tum internis cùm externis. *3. Conclusio; Immutantur sensus ab angelis duobus modis. Magorum praestigiae quo modo fiunt.*

Tertia

Tertia pars Ethicæ,

De Actionibus humanis:

Ubi, de Passionibus, dèque Virtutibus ac Vitiis.

Præfatio.

Uoniam in Primâ parte Moralis hujus disciplinæ de fine ultimo actionum humanarum, nempe beatitudine, & in alterâ sequenti de principiis earundem actum est: restat ut in hâc tertiâ seu postremâ parte de iisdem ac earum partibus seu variis speciebus, ex quibus varia virtutum ac vitiorum genera nascuntur, simúlque de passionibus, quæ quatenus à voluntate imperantur, humanæ actiones dici possunt, & materiam tum virtutibus cùm vitiis subministrant, deinceps differamus. Quare tres erunt hujus postremæ partis tractatus; quorum primus erit de ipsis Actionibus humanis, secundus de passionibus, tertius de Virtutibus ac Vitiis.

Hujus partis tres tractatus.

Primus Tractatus hujus partis;

De ipsis Actionibus humanis.

DUas instituemus hujus tractatûs disputationes: alteram de actionibus humanis generatim; alteram de iisdem speciatim, in quâ de singulis speciebus humanarum actionum tum elicitarum cùm imperatarum pertractabimus.

Prio:

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Actionibus humanis generatim.

Quæstio I.
Quid sit Actio humana : Ubi, de Voluntario & Involuntario.

Quanam actiones dicuntur humanæ.

1. 2. qu. 1. art. 1.

NON omnes hominis actiones appellantur à philosophis *humanæ*, sed eæ tantùm quæ à libero agendi principio proficiscuntur, súntque liberæ seu voluntariæ, ac proinde homini maximè propriæ. Quare optimo jure D. Thomas illas definit, *Quarum homo dominus est*; seu, quas homo in suâ liberâ potestate habet. Ex Aristotele verò 3. Ethic. cap. 2. colligi potest ista humanæ actionis descriptio, ut sit Voluntarium quid præconsultatum seu deliberatum; seu Actio quæ à voluntate deliberatâ seu liberâ proficiscitur. Quo loco notandum est, voluntatem dici *deliberatam*, non quòd ipse deliberet, sed quia præeuntem intellectûs deliberationem sequitur: quo fit, ut illa actio dicatur à liberâ voluntate proficisci, quæ à voluntate intellectûs deliberationem sequente elicitur aut imperatur. Verùm cùm actio humana sit de genere Voluntarii, locus hic postulat ut ea quæ ab Aristotele 3. Ethic. ad Nicom. cap. 1. de voluntario & involuntario tradita sunt, explicemus.

1. Difficultas. Quid sit Voluntarium.

Voluntarium latè sumptum tum pueris cum belluis convenit.

Primùm igitur de voluntario quæritur, Quid sit. Respondetur, Voluntarium latè sumptum quatenus idem est ac *spontaneum*, definiri posse, Id cujus principium est in agente rem circa quam agit non ignorante: Ità ut ad hoc quòd aliquid dicatur voluntariè seu spontè agere, duo tantùm necessariò desiderentur: unum, ut principium agendi sit in ipso agente insitum; alterum, ut per cognitionem aliquam feratur in objectum: Quæ duo tum in pueris cùm in belluis reperiuntur; ideóque ab Aristotele dicuntur *voluntariè* seu *sponte agere*. At verò cætera quæ cogniti-

one

one carent, licèt principium agendi insitum habeant, non dicuntur propterea *spontè*, sed tantùm *naturaliter* agere. Ubi notabis, illud esse discrimen inter actum spontaneum, naturalem, & violentum: quòd actûs Spontanei principium sit insitum cum præviâ aliquâ cognitione finis; Naturalis verò principium sit quidem insitum, sed absque ullâ finis seu objecti notitiâ; denique, Violenti principium non sit insitum sed dissitum, ut patet in motu lapidis sursum projecti, cujus motûs principium est in projiciente non in projecto. At verò si *voluntarium* propriè ac strictiùs accipiatur, quatenus est hominis proprium, poterit definiri, Id cujus principium est in agente cum perfectâ cognitione finis, qualis non reperitur in belluis. Quod ut intelligas, notandum est, duplicem esse finis cognitionem; unam perfectam, alteram imperfectam. Perfecta est, quando non tantùm res quæ finis est cognoscitur, sed in ipsâ re finis ratio apprehenditur, simúlque ipsa proportio eorum quæ ad finem ordinantur percipitur. Ejusmodi cognitio finis soli rationali naturæ competit; quæ propterea potest ordinare media ad finem, & ad ipsum se movere; non item irrationalis creatura. At verò imperfecta cognitio finis ea est, quâ cognoscitur res quæ dicitur finis; cæterùm nec ipsa finis ratio nec proportio mediorum ad ipsum finem cognoscitur. Ejusmodi cognitio finis animalibus & pueris nondum usum rationis habentibus competit. Ex quibus intelligere est, rationem voluntarii in hominibus ratione utentibus perfectam esse, in animalibus verò & pueris vel amentibus imperfectam.

Discrimen inter actum Spontaneum, Naturalem, & Violentum. Voluntarium *strictè sumptum soli homini competit. Finis cognitio duplex: Perfecta; Imperfecta.*

II. An Voluntarium in homine sit semper liberum.

Secundò quæritur, Utrùm Voluntarium in homine sit semper liberum propriè dictum. Respondetur, Non ità esse. Etsi enim nullum voluntarium possit esse coactum; potest tamen aliquod voluntarium, etiam in homine, esse infallibile ac necessarium. Ex. gr. Velle bonum seu finem in communi, homini naturale est, non liberum, juxta sententiam D. Tho-

D. Thomæ; & tamen est voluntarium, quia principium hujus voluntatis est insitum. Verùm quia suprà docuimus, voluntatem etiam circa finem in hâc vitâ esse liberam, saltem quoad exercitium actûs; hinc absolutè dicendum est, nihil esse voluntarium homini ordinariè in hâc vitâ quod non sit quoque liberum: Est tamen in futurâ vitâ aliquid voluntarium homini quod tamen non est liberum, nempe amor Divinæ essentiæ clarè cognitæ. Quòd si quæras, An voluntarium in homine dum vivit sit semper deliberatum seu præconsultatum; respondetur, Non ità esse: Quia actus hominis circa finem sunt voluntarii, imò liberi; nec tamen propriè sunt deliberati seu præconsultati, cùm deliberatio seu consilium sit propriè mediorum non finis. At verò voluntarium in homine circa media, est semper deliberatum seu præconsultatum. Cæterùm dixi, actus hominis circa finem non esse propriè deliberatos, quamvis tamen aliquo modo deliberati dici possint, quatenus à deliberatâ, h. e. liberâ, voluntate proficiscuntur: Sic enim omnis actio humana dicitur deliberata, h. e. libera. Adde etiam, aliquam deliberationem impropriam cadere & in ipsum finem, ut aliàs dicemus: Sicque omne voluntarium hominis in hâc vitâ erit saltem impropriè deliberatum.

Nihil voluntarium homini ordinariè nisi liberum.

Dub.

Resp.

Actus humani circa finem non sunt propriè deliberati.

Tertiò quæritur, An omne voluntarium in homine sit actus aliquis, an verò possit esse voluntarium sine ullo actu. Respondetur, Posse voluntarium esse in homine absque ullo actu, cùm non tantùm actio sed etiam cessatio ab ipsâ actione homini sit voluntaria: possumus enim nostro arbitratu agere vel non agere, velle vel non velle: Neque enim tantùm peccata commissionis, quæ sunt contra præcepta negativa, sed etiam omissionis, quæ fiunt contra præcepta affirmativa, sunt verè voluntaria; cùm justè à Deo puniantur. Notandum igitur est, voluntarium quod est à voluntate esse duplex; aliud nempe voluntarium directè, aliud verò voluntarium indirectè.

III. An omne voluntarium sit actus.

Peccata omissionis verè sunt voluntaria.

Nota.

Voluntarium duplex.

Voluntarium directè non est nisi à voluntate agente; voluntarium verò indirectè potest esse à voluntate non agente cùm potest ac debet agere: v.g. Si proponatur aliquod malum voluntati quod possit ac debet propellere, si illud non propellat, quamvìs non eliciat actum volendi circa illud idem, censetur tamen illud velle, non quidem directè sed indirectè; atque adeò incommoda quæ indè sequentur, censeri debent indirectè ac interpretativè voluntaria. Et certè multa censentur voluntaria quæ non sunt actu volita, sed virtute tantùm, & (ut loquuntur) interpretativè vel implicité: ut cùm quis vult immodicum potum vini ex quo novit secuturam ebrietatem, licèt actu non velit ipsam ebrietatem, illam tamen censetur velle virtute, & ex consequenti, seu interpretativé: Sic omissio ejus peccati quod non potest compati cum eo quod quis expressè vult, censetur voluntaria: ut si quis velit ludere eo tempore quo tenetur audire Sacrum, censetur velle omittere Sacrum.

Multa voluntaria non sunt actu volita.

Quæstio II.

Quid sit Involuntarium & quotuplex.

Definitur Involuntarium.

INvoluntarium in genere quatenus Spontaneo opponitur, definiri potest, Quod præter inclinationem appetitûs spontaneam accidit. Ex quo intelligere est, involuntarium in iis rebus inveniri in quibus esse potest voluntarium & spontaneum.

Involuntarium duplex.
1. Per violentiam.
2. Per ignorantiam.

Est autem involuntarium juxta Aristotelem duplex; aliud involuntarium *per violentiam*, aliud verò *per ignorantiam*. Involuntarium violentum definitur, *Cujus principium est extrà, ità ut id quod agit vel patitur, nullam vim conferat*, 3. Ethic. cap. 1. Involuntarium verò per ignorantiam, *Id quod molestum est, affertque causas pœnitentiæ ubi peractum est & in notitiam agentis devenit.* Ex quo intelligere est, duo esse quæ juxta Aristotelis sententiam & rei veritatem (ut docet S. Thomas 1. 2. qu. 6. art. 5, & 8.) involuntarium

tarium efficiunt; nempe violentiam, & ignorantiam. Et quidem quòd violentia cauſet involuntarium, conſtat; Quia violentia in rebus naturalibus cognitione carentibus aliquid facit contra naturam ſeu innaturale, ut patet in lapide projecto: ergò à pari, eadem violentia in rebus cognitione ac proinde voluntate aliquâ ſaltem impropriâ præditis faciet aliquid contra voluntatem ſeu involuntarium. *Quod violentia cauſet involuntarium.* Si objicias, *Object.* Humanæ voluntati vim inferri non poſſe, proindéque nihil homini involuntarium accidere poſſe; reſpondeo, *Solut.* Non quidem ipſi voluntati, neque actibus ipſius elicitis, ſed actibus ejuſdem imperatis vim inferri poſſe: Poteſt enim impediri executio liberi arbitrii quoad actus imperatos; unde aliqui motus circa corpus reclamante omnino liberâ voluntate poſſunt accidere. Quòd autem ignorantia cauſet involuntarium, experientiâ ſatis conſtat: *Quod ignorantia cauſet involuntarium.* Nam multa nullâ ſuâ culpâ per ignorantiam agunt homines quæ ſublatâ ejuſmodi ignorantiâ non agerent: unde illos facti poſtea pœnitet: quod certiſſimo indicio eſt, ea non eſſe ipſis voluntaria ſed involuntaria. Verùm quia non omnis ignorantia cauſat involuntarium, ideò de illâ aliquid ſpecialiùs ſequenti quæſtione dicendum eſt.

Quæſtio III.

Quid, & quotuplex, ſit ignorantia; & quænam ignorantia ſit involuntarii cauſa.

I. Difficultas. Quid ſit ignorantia.

PRimùm quæritur, Quid ſit ignorantia. Reſpondetur, Ignorantiam eſſe Carentiam cognitionis ejus quam quis natus aptus eſt habere. Itaque carentia cognitionis ejus quæ conditionis humanæ captum excedit, non tam *ignorantia* quàm *neſcientia* dicenda eſt.

II. Quotuplex ſit. Quadrupliciter ſpectatur:

Secundò quæritur, Quotuplex ſit ignorantia. Reſpondeo, Ignorantiam pro variâ conſideratione vario modo dividi: Spectari enim poteſt, primò in ſe, ſeu ratione ſui; deinde, ratione tum objecti circa quod

versatur, tum subjecti in quo residet; denique, ratione actûs voluntarii. Itaque primò, ignorantia ratione sui & quidem generalissimè spectata, dividitur in ignorantiam Puræ privationis, quæ simpliciter *ignorantia* dicitur; & ignorantiam Pravæ dispositionis, quæ non tam *ignorantia* quàm error solet appellari. Secundò, ignorantia propriè dicta ratione objecti dividitur in ignorantiam Juris & ignorantiam Facti. Illa dicitur, cùm ignoratur lex vel statutum aliquod; ut si quis nesciret tempore Quadragesimæ jejunandum esse: Hæc verò, vel cùm ignoratur res seu factum: ut si quis nesciat se commisisse homicidium: vel etiam cùm ob ignorantiam circumstantiæ ignoratur quale sit factum; ut si quis percuteret clericum quem tamen nesciret esse clericum, laboraret ignorantiâ facti; quamvìs enim sciret percussionem clerici esse ecclesiastico jure prohibitam; nesciret tamen eum, quem meritò se percutere existimat, esse clericum. Tertiò ignorantia ratione subjecti dividitur in ignorantiam Invincibilem & Vincibilem, quæ sola culpabilis esse potest. Invincibilis dicitur, quando non est in potestate alicujus id scire quod ignorat; seu quando non potest ignorantiam vincere, sive nullo modo possit sive non possit adhibendo humanam & moralem diligentiam: ut si quis rusticus ignoret quonam die indictum esset jejunium quia à nullo id potuit rescire, nec eo die jejunet, censebitur id facere ignorantiâ quâdam invincibili. Vincibilis autem ignorantia dicitur, quæ adhibitâ morali diligentiâ vinci seu superari potest: Quæ duplex est; altera Affectata, altera Crassa. Illa est, cùm quis vult suâ sponte ignorare; ità ut ignorantia directè sit volita: qualem ignorantiam affectant improbi homines quò liberiùs peccent, juxta illud Psal. 35. 4. *Noluit intelligere ut bene ageret*: Hæc verò dicitur, quando quis non vult adhibere studium & laborem quem tenetur adhibere ut aliquid sciat: & quidem hæc ignorantia censetur indirectè volita propter negligentiam, sicuti submersio

Nam 1. Ratione Sui est Puræ privationis, Pravæ dispositionis: *2. Ratione Objecti*; Juris, Facti:

3. Ratione Subjecti; Invincibilis.

Vincibilis *eaque vel* Affectata, *vel* Crassa.

ſubmerſio navis nauclero ignaviter dormienti tribuitur. Quartò, Ignorantia ratione actûs dividitur in Antecedentem, Concomitantem & Conſequentem. Antecedens dicitur, quæ præcedit omnem conſenſum voluntatis, ità ut nullo modo ſit volita; & niſi voluntatem præceſſiſſet, actio ſecuta non fuiſſet: éſtque ignorantia illa ſemper invincibilis & inculpabilis, & ſola cauſa ſecutæ actionis: ut ſi quis interficiat hominem exiſtimans eſſe feram; ſi enim præſenſiſſet, nunquam occidiſſet. Concomitans dicitur, quæ actionem comitatur, ità ut non ſit illius actionis cauſa, ſed etiam ſi abfuiſſet, actio ſemper conſecuta fuiſſet: ut ſi quis exiſtimans ſe feram occidere, capitalem hoſtem interficeret, quem etiam abſque tali ignorantiâ ſibi occurrentem interemiſſet: Unde qui ſic agit, ignoranter quidem agit ſed non per ignorantiam. Conſequens ignorantia ſic appellatur, quòd voluntatem conſequatur, utpote quæ ſit directè vel indirectè volita; eadémque eſt cum ignorantiâ vincibili ſive affectatâ ſive craſsâ: ut ſi quis quodam die Vigiliæ non jejunat, quia noluit ſcire an eo die indictum eſſet jejunium.

4. Ratione Actus; Antecedens, Concomitans, Conſequens.

Tertiò quæritur, Quænam ignorantia pariat Involuntarium. Reſpondetur, Solam ignorantiam invincibilem ſeu antecedentem, ſive ſit juris ſive facti, parere involuntarium; quia ſola hæc ignorantia non eſt ullo modo volita, nec proinde voluntaria, ac proinde quod ex eâ ſequitur non cenſetur volitum ſeu voluntarium, ſed involuntarium: At cùm ignorantia eſt aliquo modo volita ſeu voluntaria, id quoque quod ex eâ ſequitur cenſetur volitum ſeu voluntarium. Quo loco nota, ignorantiam juris naturalis (ſaltem quoad prima ejus principia) non poſſe eſſe invincibilem, nec proinde inculpabilem; quare non poteſt cauſare involuntarium: at verò ignorantiam juris poſitivi, ſive Divini ſive humani, tum eccleſiaſtici cùm civilis, poſſe ut plurimùm eſſe invincibilem & inculpabilem, ac proinde cauſare poſſe involuntarium.

III. Quænam ignorantia pariat involuntarium.

Ignorantia autem facti ſæpe eſt invincibilis, quia vix poteſt quis prævidere omnes circumſtantias facti; neque etiam ad id ſemper obligatur.

Quæſtio IV.

Utrum nihil præter Vim & Ignorantiam pariat involuntarium.

Prior difficultas, de Metu.

Difficultas eſt præſertim de Metu & Cupiditate. Quod igitur ſpectat ad metum; dubitatur an ea quæ metu impendentis alicujus mali fiunt, ſint voluntaria an involuntaria: ex. gr. Si quis naufragium timens, merces in mare projiciat, nè ponderoſior navis ſubmergatur, quæſtio eſt, an ſpontè ſeu voluntariè, an potiùs involuntariè projecerit. Reſpondetur, Has & ſimiles actiones eſſe partim voluntarias partim involuntarias. Si enim actiones illæ per ſe & nudè ſpectentur, ſunt involuntariæ; ſi autem ſpectentur cum omnibus ſuis circumſtantiis & abſolutè prout fiunt, revera ſunt voluntariæ: ſicque abſolutè & ſimpliciter ſunt voluntariæ, quia dum actu fiunt, liberè imperantur à voluntate; ſecundùm quid verò & ex hypotheſi ſunt involuntariæ, quia niſi impendentis periculi metus urgeret non fierent. Ea verò quæ in agente reperitur repugnantia, non poteſt reddere actionem quæ liberè fit, abſolutè & ſimpliciter involuntariam.

Reſp.

Poſterior difficultas, de Cupiditate.

Nota.

Quod ſpectat ad cupiditatem; tantùm abeſt ut actionem hominis cupiditate inflammati reddat involuntariam, ut eam potiùs reddat magis voluntariam; facit enim ut voluntas quam incitat, majori in ipſam actionem propenſione feratur. Quod tamen intelligendum eſt de eâ cupiditate quæ ſubeſt voluntatis imperio, quæque judicium rationis non omnino perturbat. Etſi enim ea quæ ex nimiâ paſſione judicium rationis perturbante proveniunt, dici poſſint voluntaria ſi appetitum ſpectes ſenſitivum; non tamen cenſeri debent ipſi homini abſolutè voluntaria, quia non ex liberâ voluntate fiunt. Cùm autem

paſſio

passio non est adeò vehemens, tunc actio dici poterit secundùm quid minùs libera, sed absolutè & simpliciter magìs voluntaria.

Quæstio V.
De Bonitate & Malitiâ humanarum actionum in genere.

QUia nullâ re magìs quàm bonitate & malitiâ actiones humanæ quatenus humanæ seu morales inter se differunt ac dignoscuntur, idcirco de earum bonitate & malitiâ nonnihil generatim dicendum est.

Primò quæritur, Quid sint. Respondetur, Bonitas actionis humanæ quædam est ipsius conformitas cum rectâ ratione: Malitia verò quædam est ejusdem difformitas & alienatio à rectâ ratione. Rectam appello rationem, bonam mentem ab omni opinionum fumo liberam, Dei naturæque leges pernoscentem, ac de quâque re agendâ ex præscriptâ lege sapienter ac prudenter judicantem. Per has autem differentias valde inter se distinguuntur actiones humanæ in genere Morum, licèt Physicè & in genere Entis nullo modo differant: v. g. Hominem interficere sive privatâ sive publicâ autoritate, si Physicè spectetur, est eadem specie actio; at verò si Moraliter spectetur, est toto genere diversa: Nam hominem interficere privatâ autoritate, est malum & prohibitum; at verò eum interficere publicâ autoritate, bonum & licitum.

I. Difficultas: Quid sint Bonitas & Malitia moralis.

Secundò quæritur, Undenam petatur bonitas & malitia, seu conformitas & difformitas actionum. Respondetur primùm, quòd actiones hominis possint esse bonæ vel malæ seu vitiosæ, ac proindè laudis vel vituperii, meriti vel demeriti capaces, oriri ex libero agendi principio unde profluunt: quòd verò actu sint bonæ vel malæ, & specialiter hoc vel illo modo bonæ vel malæ, pendet ab objecto, circumstantiis, & fine; & præsertim ab objecto circa quod versantur: Si illud enim sit rationi consentaneum, actio quoque erit bo-

II. Quænam earum origo.

na; ſi verò à ratione ſit diſſentaneum, erit mala: Cùm enim actiones humanæ ſpecificationem ſumant ab objecto, ab eodem quoque ſpecialem bonitatis vel pravitatis rationem accipiunt. *Object.* Dices, Objectum actionis humanæ ſeu appetitionis liberæ eſſe finem, proindéque ſemper bonum, ideóque pravitatem actionis ab ipſo non poſſe definiri. *Reſp.* Reſpondetur, Objectum eſſe quidem ſemper finem actûs humani, proindéque ſub eâ ratione eſſe ſemper bonum: verùm quia aliquando poteſt eſſe bonum apparens duntaxat, hinc fieri poteſt ut ſit abſolutè malum, ac proindè illius appetitio ſit mala. Adde, quòd licèt ſit verè bonum ſenſui, rationi tamen poteſt eſſe malum: Quod enim bonum jucundum eſt, aut etiam utile, non ſemper eſt honeſtum ſeu rationi conſentaneum; ideóque illius appetitio poteſt eſſe moraliter mala ſeu vitioſa. *Nota. Non ſolum internæ ſed etiam externæ actiones ſunt moraliter bonæ vel malæ.* Notandum autem, non tantùm internas ſeu elicitas voluntatis actiones, ſed etiam externas ſeu imperatas verè & formaliter dici bonas vel malas in genere morum; cum diſcrimine tamen: quòd actiones elicitæ denominentur tales intrinſecâ denominatione; imperatæ verò non niſi extrinſecâ, ab eâ bonitate & malitiâ quæ formaliter eſt in ipsâ voluntate: Quemadmodum agens tranſeunter formaliter denominatur *agens* non ſecùs ac agens immanenter, extrinſecâ tamen denominatione ab eâ actione quæ recipitur in patiens.

III. An omnis actio humana ſit bona vel mala. Quo ſenſu admittantur quædam indifferentes. Tertiò quæritur, An omnes actiones humanæ ſeu liberæ ſint neceſſariò aut bonæ aut malæ, ità ut nulla detur indifferentia ad utrumque. Reſpondeo, Actiones humanas dupliciter conſiderari poſſe: nempe, vel ſecundùm ſpeciem, & velut in actu ſignato, ut loquuntur; vel ſecundùm individuum, & velut in actu exercito. Et quidem ſi priori modo ſpectentur, poſſunt admitti quidam actus humani ſecundùm ſe & ex naturâ ſuâ indifferentes. Ratio D. Thomæ eſt 1. 2. qu. 18. art. 8. Quia *actus humanus ſeu moralis habet ſpeciem ab objecto relato ad principium actuum humanorum, quod eſt ratio. Unde ſi objectum actus includat aliquid quod*

quod conveniat ordini rationis, erit actus bonus secundum suam speciem; sicut dare eleemosynam indigenti: si autem includat aliquid quod repugnet ordini rationis, erit malus secundum speciem; sicut, furari, seu tollere alienum. Contingit autem quod objectum actus non includit ex se aliquid pertinens ad ordinem rationis; ut, levare festucam de terrâ, deambulare vel sedere certo tempore: Et tales actus secundum suam speciem, seu in genere & ex naturâ suâ, *dicuntur indifferentes.* Si verò posteriori modo spectentur actiones humanæ, nullæ sunt indifferentes. Nam omnis actio quatenus actu exercetur, aut fit propter finem convenientem rectæ rationi, & sic est bona; aut propter finem non convenientem, & sic est mala, licèt ille finis non sit ex se contrarius rectæ rationi: Tenetur enim unusquisque intendere finem congruum suæ naturæ: unde *verba otiosa,* licèt non proferantur propter malum finem, quia tamen carent debito fine, *judicio* reservantur. Notandum autem illud est, quoad actus internos seu elicitos eandem esse bonitatem & malitiam quæ petitur ex objecto cum eâ quæ petitur ex fine; quia eorum actuum idem est objectum & finis: at verò quoad actus externos alia est bonitas quæ petitur ex objecto ab eâ quæ petitur ex fine; quia illorum objectum ab eorundem fine distinguitur: Quo fit ut ejusmodi actus nonnunquam secundùm objectum sint boni, & secundùm finem mali, & è contrà; & ideò secundùm quid boni, absolutè verò mali: sicuti, dare eleemosynam ob vanam gloriam; &, furari ad dandam eleemosynam.

Quo sensu nullæ indifferentes admittendæ. Matth. 12. 36. *Notandum.*

Quæstio VI.

De Circumstantiis humanarum actionum.

CIrcumstantiæ humanarum actionum dicuntur quòd circumstent actiones humanas, præsertim exteriores seu imperatas, quasi extrinsecùs se habentes ad earum substantiam sive essentiam.

Unde dictæ circumstantia.

Sunt autem hæ septem præcipuæ, ad quas cæ-

Circumstantiæ septem præcipuæ. teræ omnes revocantur, hoc versiculo comprehensæ, *Quis*; *Quid*; *Ubi*; *Quibus auxiliis*; *Cur*; *Quomodo*; *Quando*.

Quis, significat accidentia personæ agentis: ut, Utrùm qui interfecit, sit civis an peregrinus; laicus an clericus. *Quid*, significat qualitatem objecti circa quod actus versatur: ut, An res furto ablata sit sacra vel profana. *Ubi*, significat accidentia loci: ut, An in loco sacro vel profano scelus patratum sit. *Quibus auxiliis*, i.e. quibus instrumentis aut mediis quis usus fuerit: ut, Percusseritne gladio an fuste? *Cur*, i.e. ob quem finem: ut, An privati publicive commodi causâ aliquis se periculo mortis objecerit. *Quomodo*, significat actionis modum: ut, Dolóne an bonâ fide aliquid quis fecerit. *Quando*, significat accidentia temporis; id est, Quo tempore, utrùm die festo an profesto rem Divinam quis omiserit.

Difficultas circa quam Notandum De illis autem quæritur, Quanti sint momenti ad bonitatem & malitiam humanarum actionum. Circa quod primò notandum est, Circumstantiarum
1. quasdam insigniter augere bonitatem vel malitiam actionum moralium, quasdam verò non: Ex. gr. Cùm alter furto surripit centum aureos, alter quadrantem, quantitas pecuniæ in priori furto reddit illud notabiliter grave, in posteriori minimé. Sicque fieri potest, ut peccatum quod est naturâ suâ mortale, propter circumstantiam fiat veniale; & è contrà veniale fiat mortale, etsi non mutetur species actûs quoad objectum; ut patet in supradicto exemplo furti. Secundò notandum est, Circumstantiarum quasdam
2. invehere majorem deformitatem vel bonitatem ejusdem speciei, quasdam specie differentem: Nam circumstantia instrumenti quo quis hominem interimit, nempe gladii aut fustis, non addit homicidio malitiam diversam specie: at cùm quis hominem interemit ut eum spoliet, illa circumstantia finis addit homicidio deformitatem novæ speciei; quandoquidem fur-
3. tum specie differt ab homicidio. Tertiò notandum,

Quas-

Quasdam circumstantias non tam addere novam rationem malitiæ & bonitatis quàm ipsam immutare: v. gr. Quòd res furto ablata sit sacra, facit quòd ejusmodi ablatio non sit simplex furtum, sed sacrilegium à simplici furto specie distinctum. Quartò notandum est, Eam circumstantiam addere actui malitiam 4.
vel bonitatem specie differentem, aut illam immutare, quæ importat specialem ordinem conformitatis vel difformitatis ad rectam rationem & legem Dei; ut patet in supradictis exemplis, & docet D. Thomas 1. 2. qu. 18. art. 10. & 11. Sed hæc de actionibus humanis in genere satis.

Posterior Disputatio hujus Tractatûs:

De Actionibus humanis speciatim.

Quæstio I.

Quænam sint præcipuæ species actionum humanarum.

Actio humana duplex: Elicita, Imperata. Elicita quotuplex.

CElebris est humanarum actionum partitio in Elicitas & Imperatas. Elicita voluntatis actio dicitur, Cujus voluntas est immediatum principium; vel, Quam voluntas ex seipsâ & in seipsâ elicit: Imperata verò, Quæ ab aliâ facultate quàm à voluntate, non tamen sine voluntatis imperio, elicitur. Elicita voluntatis actio duplex in genere admitti potest: altera circa bonum ut sic, quæ generali nomine Volitio dici potest; altera circa malum ut sic, quæ potest dici Nolitio. Rursus, elicita voluntatis actio circa bonum, aut est circa finem aliquorum mediorum, aut circa media ipsa; Actio elicita circa finem, est triplex; nempe Volitio, Fruitio, Intentio: circa media quoque triplex; nempe Electio, Consensus, Usus.

Quotuplex Imperata.

Imperata verò alia interna est, nempe actiones intellectivæ & sensitivarum facultatum sive cognoscitivarum, ut Phantasiæ, Æstimativæ; sive appetitivarum,

ut utriusque appetitûs sensitivi: alia verò externa, nempe operationes membrorum externorum. De iis autem, tum elicitis cùm imperatis, actionibus deinceps ordine dicemus, si priùs notaveris, Utrasque in hoc convenire, quòd sint in potestate voluntatis, saltem quoad exercitium actûs; ideóque solæ sunt liberæ, humanæ, seu morales: In hoc tamen discrepare, quòd elicitæ ab ipsâ voluntate eliciantur; imperatæ verò ab aliâ facultate, idque juxta imperium voluntatis: Deinde, elicitæ sunt semper appetitivæ; imperatæ verò possunt esse cognoscitivæ: Illæ sunt semper internæ & occultæ; hæ verò nonnunquam externæ esse possunt & sensibus obviæ. Mitto hìc aliam celebrem divisionem actionum humanarum in Honestas & Vitiosas, tum honestarum & vitiosarum in suas species, quia satìs bene intelligi poterit ex iis quæ dicemus in postremo tractatu de virtutibus & vitiis.

Nota.

Alia divisio actionum humanarum.

Quæstio II.

De humanis actibus elicitis circa Finem; ac præsertim de Volitione & Intentione.

TRes esse actus elicitos circa finem, superiori quæstione subindicavimus; nempe Voluntatem seu Volitionem, Fruitionem, & Intentionem: probatúrque ex triplici modo quo voluntas fertur in finem juxta triplicem ejusdem finis considerationem: Vel enim fertur in finem absolutè spectatum quatenus est quid bonum in se; dicitúrque Voluntas seu Volitio, Aristoteli βέλησις: vel fertur in finem quatenus est quid bonum, illúdque ultimum in quo conquiescit ejus desiderium, licèt illud bonum actu non possideat; dicitúrque Fruitio: vel denique fertur in finem quatenus certis quibusdam mediis est acquirendus; dicitúrque Intentio.

Tres actus eliciti voluntatis circa finem.

Voluntas.

Fruitio.

Intentio.

Ut autem intelligas quomodo isti voluntatis actus inter se distinguantur, notandum est hìc, speciales esse acceptiones istorum vocabulorum, *voluntatis* nempe,

Quid significet hic vox voluntas.

nempe *fruitionis* & *intentionis*. Nam licèt *voluntas* communiter accipiatur pro facultate ipsâ volendi, attamen hìc accipitur pro Volitione, non quidem generaliter sumptâ, quatenus opponitur Nolitioni, sed specialiori quodam modo, quatenus est actio voluntatis circa finem absolutè spectatum. *Fruitio* quoque communiter accipitur pro reali possessione rei olim desideratæ : at verò hìc accipitur pro quietudine quâdam voluntatis in fine volito, tanquam in aliquo ultimo, sive finem illum actu possideat sive non. Denique, *intentio* hìc non significat quamlibet tendentiam voluntatis in finem, sed in finem quatenus ad ipsum per aliqua media perveniri potest. Hoc posito dicimus, Licèt isti actus formaliter & etiam realiter distinguantur inter se, nihilominus tamen vix unus sine aliis reperitur : Et licèt aliquando volitio sine fruitione, & fruitio sine intentione reperiantur ; non tamen intentio, neque fruitio, sine aliquâ volitione finis apprehensi. Quare Aristoteles intentionem à volitione finis non videtur distinxisse, eò quòd volitionem sequitur intentio eámque complectitur. Est autem major connexio volitionis & intentionis inter se, quàm cum fruitione ; eò quòd fruitio est tantùm finis ultimi, at volitio & intentio versantur etiam circa fines intermedios. Dicitur autem volitio esse tantùm boni, & quidem finis non mediorum, quia licèt media possint esse volita, quoniam tamen ipsa quatenus media non propter se sed propter aliud sunt volita, non tam ipsa quàm finis ipsorum censetur volitus ; & ideo voluntas seu volitio dicitur esse finis non mediorum, sicut & ipsa intentio. Sicut enim electio mediorum, sic intentio citra controversiam dicitur esse ipsius finis, qui licèt postremò habeatur, primò tamen intenditur, cùm propter ipsum cætera eligantur. Ex quo intelligis, intentionem esse priorem & nobiliorem electione, quemadmodum finis ut finis prior & præstantior est mediis quæ propter ipsum expetuntur. Quæres forsan, Utrùm intentio belluis etiam

Quid fruitio.

Quid intentio.

Cur voluntas seu volitio dicatur esse finis tantum, & non mediorum.

Dub.

Solut. etiam conveniat. Respondetur, Non convenire nisi solis agentibus per rationem; eò quòd finem intendere, est eo modo finem expetere ut propter ipsum & ad ipsum certâ ratione media ordinentur ab eo qui intendit: quod soli creaturæ rationali convenit. Nam licèt belluæ finem imperfectè apprehendant, non tamen percipiunt ipsam rationem formalem finis, nec ordinem mediorum ad finem; quæ tamen desiderantur ad hoc ut finis intendatur ab agente.

Quæstio III.

De humanis actibus circa Media: præsertimque de Electione.

Tres actus voluntatis eliciti circa media: Electio, Consensus, Usus.

SIcut circa finem ità quoque circa media tres actus voluntatis eliciti numerantur, nempe Electio, Consensus, Usus; colliguntúrque ex triplici modo quo se habet voluntas circa media. Primùm enim si plura occurrant, unum præfert alteri; dicitúrque Electio. Secundò, in eo medio quod alteri prætulit, se complacet; éstque Consensus. Tertiò, medium illud quod sibi aptum judicat, ad finem assequendum applicat; dicitúrque Usus.

Usus soli rationali creaturæ proprius.

Cùm verò satis constet quid sit usus mediorum, nempe applicatio eorum ad finem: quod est voluntatis, tanquam primi moventis: rationis, tanquam dirigentis; & aliarum potentiarum, tanquam exsequentium: (quo fit ut in solâ rationali creaturâ reperiatur, quæ sola potest referre seu ordinare unum ad aliud) item, quì differat usus ab electione & censensu; nempe quòd utrumque consequatur, & quòd immediatè sequatur imperium voluntatis applicantis potentias sibi subditas ad operandum consequendi finis gratiâ: Restat ut explicemus quid sint electio & consensus, & quomodo inter se differant.

De Electione.

Quod igitur spectat ad Electionem, quam Aristoteles προαίρεσιν appellat, describitur ab eodem 3. Ethic. cap. 2. *Voluntarium quid præconsultatum*, i. e. actio

actio voluntatis quam præcedit consilium seu deliberatio: & cap. seq. *Appetitio deliberata* (seu *de deliberatione nata*) *eorum quæ sunt in nostrâ potestate.* Breviter & clarè definiri posset, Deliberata acceptatio unius medii præ altero. Ex quibus intelligere est, Electionem esse actum voluntatis elicitum, dependentem tamen à præcedente rationis deliberatione, & quidem circa medium, illúdque non absolutè spectatum, sed quatenus alteri est anteponendum: deinde, Electionem soli rationali creaturæ convenire, non brutis animantibus; cùm in his consilium seu deliberatio, quæ electionem necessariò debet antecedere, locum non habeat: denique, Electionem nunquam esse finis: quia illud cadit sub electionem quod se habet ut conclusio in syllogismo operabilium; finis autem ut sic in operabilibus se habet ut principium, non ut conclusio, ut scribit Philosophus 2 Phys. t. 89. Et licèt id quod est finis respectu aliquorum, possit nonnunquam cadere sub electionem; non tamen sub ratione finis sed sub ratione medii, quatenus illud idem potest esse medium respectu ulterioris alicujus finis, quemadmodum id quod est principium alicujus scientiæ potest esse conclusio superioris. Est autem libera hæc voluntatis actio, quia licèt ut plurimùm sequatur antecedentis deliberationis judicium ad unum aliquod eligibile determinatum, non tamen illud necessariò sequitur. Adde, quod judicium illud non est necessariò determinatum ad unum, utpote quod non necessariò sequatur ex suis principiis; sicque ità unum eligibile acceptat voluntas, ut ei sit integrum illud non acceptare, aut etiam aliud acceptare.

Electio soli rationali creaturæ convenit.

Finis ut finis non cadit sub electionem.

Electio est libera actio.

De Consensu.

Quod verò spectat ad Consensum; est actus voluntatis naturâ posterior ipsâ electione, nempe applicatio motûs appetitivi ad id quod ex consilio judicatum est ac electum. Sicque in eligibilibus consensus præsupponit semper consilium & electionem: Dico in eligibilibus, i. e. cùm plura sese offerunt media quorum unum alteri præferendum est: nam cùm unum

Consensus semper præsupponit consilium & electionem in eligibilibus.

num tantùm occurrit medium ad finem consequendum, tunc non est locus deliberationi aut electioni, sed tantùm requiritur consensus voluntatis, quo voluntas sese applicet ad illud medium ut eo deinde utatur: adeò ut non possit esse liber usus mediorum absque prævio consensu voluntatis circa illa media, licèt possit nonnunquam esse absque præviâ electione. Ex quibus facilè intelligitur quì differat consensus ab electione. Et quoniam electio nonnisi ex antecedenti consilio seu deliberatione fit, ideo de consilio seu deliberatione proximè sequenti quæstione nonnihil dicendum est.

Quæstio IV.

De Consilio seu Deliberatione electionem præcedente.

I. Difficultas. Quid sit Consilium seu Deliberatio.

PRimùm quæritur, Quid sit consilium seu deliberatio, quam Aristoteles *βούλευσιν* vocat. Definiri potest, Inquisitio rerum à nobis factibilium in ordine ad finem. Necessariam autem esse ejusmodi inquisitionem in rebus agendis, ex eo patet, quòd electio consequitur judicium rationis de rebus agendis; in rebus autem agendis magna incertitudo invenitur, quia actiones sunt circa singularia contingentia, quæ propter sui inconstantiam sunt incerta admodum; in rebus autem dubiis & incertis ratio non profert judicium absque inquisitione seu deliberatione sive consultatione præcedente: & ideo necessaria est ejusmodi inquisitio rationis ante judicium de eligendis. Et quoniam inquisitio habet rationem antecedentis, judicium verò rationem consequentis, ex quibus constat integra ratiocinatio practica, idcirco ad eundem rationis actum utrumque referri solet, & sæpe nomine *consilii* & *consultationis* tum inquisitio antecedens cùm judicium consequens intelligitur, ex quo proximè sequitur electio.

Inquisitio antecedit judicium; ex utroque verò constat consilium.

Verùm objicies, Deo tribui consilium, cùm tamen in eo nulla ejusmodi inquisitio possit reperiri: Ephes. 1. 11. *Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.* Respondeo, Consilium

Object. Solut.

lium Deo tribui ratione certitudinis sententiæ seu judicii, non verò ratione inquisitionis præcedentis, quæ includit aliquam imperfectionem: ità ut *consilium* loco citato nihil aliud sit quàm sempiternum illúdque immobile decretum Divinæ voluntatis. Objicies præterea, Consilium non prærequiri ad actum voluntatis, sed potiùs subsequi, cùm ipsum sit liberum & voluntarium. Respondetur, Nihil absurdi esse, eundem actum rationis respectu diversorum actuum voluntatis antecedere simul & subsequi: Nam consilium sequitur actum voluntatis in quantum intellectus libero voluntatis motu incitatus deliberat; at verò actum ejusdem voluntatis antecedit in quantum nihil eligitur nisi præconsultatum & deliberatum. *Object.* *Solut.*

II. Secundò quæritur, An deliberatio sit tantùm mediorum propter finem, an verò etiam ipsius finis. Respondetur, Esse tantùm mediorum, non finis. Neque enim medicus an sanaturus sit consultat; aut orator, an sit persuasurus; aut legislator, an bonis legibus civitatem temperet; neque alii artifices de finê deliberant: sed omnes proposito sibi certo aliquo fine, quemadmodum eum possint assequi cogitant: Cujus rei causam reddit S. Thomas 1. 2. qu. 14. art. 2. eò quòd quemadmodum in rebus addiscendis principia non cadunt sub quæstionem, ità in rebus agendis principia non cadunt sub deliberationem: principia autem rerum agendarum sunt fines. *Deliberatio est tantum mediorum non finis.* *Ratio D. Thomæ.*

III. Tertiò quæritur, An eorum omnium quæ sunt propter aliquem finem detur consilium seu deliberatio. Respondetur ex Aristotelis loco citato, Deliberationem esse tantùm eorum quæ à nobis aguntur, quæque aliter atque aliter fieri possunt in ordine ad finem consequendum: Itaque à deliberatione excluduntur 1. impossibilia, quæ fieri nequeunt; 2. ea quæ non sunt in nostrâ potestate ut fiant vel non fiant; cujusmodi sunt ii omnes eventus qui vel à naturâ vel à necessitate vel à casu pendent: 3. ea quæ quamvis *Quænam à deliberatione excluduntur.*

humana ſint, ad nos tamen minimè pertinent; 4. ea quæ certo eodémque ſemper modo à nobis fiunt; 5. ea quæ non intereſt utrùm hoc vel illo modo fiant. Et quidem hæc omnia quæ à deliberatione excluduntur, ſimiliter excluduntur ab electione.

IV. Deliberatio procedit ordine analytico: Quartò quæritur, Quo ordine procedat conſilium ſeu deliberatio circa ea quæ ſunt ad finem. Reſpondetur, Procedere ordine analytico ſeu reſolutoriè; nempe incipiendo ab his quæ ſunt viciniora fini, & progrediendo ad ea quæ ſunt ab ipſo remotiora: Primùm enim deliberatur quibus mediis finis proximè haberi poſſit; tum, quâ ratione ſeu quibus mediis ad illa perveniri poſſit; & ſic quâ viâ & ratione ad iſta, donec ad illa deveniatur. *Exſecutio è contrà, ordine ſynthetico.* At verò exſecutio oppoſito ordine, nempe ſynthetico ſeu compoſitivo, progreditur, incipiendo à mediis remotioribus à fine, & per ipſa progrediendo ad alia media fini viciniora.

Quæſtio V.
De actionibus humanis Imperatis.

NOnnullæ ſunt circa actus imperatos difficultates ſigillatim explicandæ.

Primùm quæritur, Quidnam ſit illud imperium à quo actus humani dicuntur *imperati.* *I. Difficultas. Undenam dicuntur actus imperati. Imperium cujuſnam ſit facultatis. Primum movens in genere morum quid.* Reſpondetur, Actus ejuſmodi formaliter denominari *imperatos* ab imperio à quo pendent. Imperium autem illud cenſetur eſſe actus tum voluntatis cùm rationis, quia utrumque includit. Ad rationem enim ejus imperii duo requiruntur: alterum, quòd ratio ordinet; alterum quòd voluntas applicet ad agendum. Et quoniam ratio non ordinat movendo aliquid ad agendum niſi in virtute primi moventis in genere morum, nempe voluntatis; hinc ſcribit S. Thomas 1. 2. qu. 17. art. 1. quòd *imperare ſit actus rationis præſuppoſito actu voluntatis, in cujus virtute ratio movet per imperium* inferiores potentias *ad exercitium actus.* Et ibidem ad 3. docet, *illud imperium non eſſe actum rationis abſolutè, ſed cum quâdam motione,* quæ

eſt

est à voluntate. Ex illo autem imperio sequitur usus *Ex imperio sequitur usus.* ejus quod subest potentiæ exsecutivæ: sicque imperium illud ab usu distiguitur, tanquam ab eo quod naturâ posterius est. Imperium enim non est simul cum actu ejus cui imperatur; at verò usus ejus quod subest potentiæ exsecutivæ, est actus imperatus. Verùm objicies, Usum esse unum ex actibus elicitis circa media. *Object.* Respondetur, Licèt actus qui vulgò dicuntur imperati, súntque alterius facultatis à voluntate, non possint esse eliciti; eliciti tamen à voluntate possunt nonnunquam esse imperati, quatenus unum & idem non tantùm alteri, sed etiam sibiipsi potest imperare. *Solut.*

II. Secundò quæritur, Utrùm Imperium & Actus imperatus sint idem actus. Respondetur primò juxta D. Thomam, Etsi actus illi sint diversarum potentiarum, quia tamen actus potentiæ inferioris fit in virtute superioris seu imperantis, idcirco censetur esse unus & idem actus. Quòd si per *imperium voluntatis* intelligas ipsam motionem quâ voluntas formaliter movet alias potentias (sicut vulgò accipitur; & etiam valde probabile est, actiones imperatas, quatenus ab elicitis distinguuntur, ab ipso denominari) tunc imperium erit ipsemet actus imperatus, quatenus à voluntate tanquam ab universali movente pendet, ut aliàs monuimus, in 2. parte harum Institutionum Moralium, Tract. 1. disp. 1. qu. 2. concl. 1. *Imperium & actus imperatus idem sunt.*

III. Tertiò quæritur, Quinam actus in homine subdantur imperio rationis. Respondetur primò, Actus ipsius voluntatis illi imperio subesse. *Resp.* 1. Notum enim est quòd ratio possit ordinare de actibus ipsius voluntatis; nec absurdum est, actus voluntatis elicitos eo modo esse imperatos, à ratione scilicet ordinante. Secundò, actus rationis eidem rationis imperio subsunt. 2. Sicut enim voluntas movet seipsam, sic ratio imperat sibiipsi; in quantum utraque potentia reflectitur supra suum actum. Tertiò, actus appetitûs 3. sensitivi in tantum subest imperio rationis, in quantum

tum est [in potestate nostrâ: Quare actus appetitûs sensitivi qui non sunt in nostrâ potestate, non subsunt imperio rationis, ut ii qui rationis judicium antevertunt. 4, Quartò, actus animæ vegetantis non subsunt prædicto imperio rationis: quia procedunt ex solo naturali appetitu, qui non sequitur vim apprehensivam; at verò ratio non imperat nisi per modum 5. apprehensivæ virtutis. Quintò, actus seu motus externorum membrorum qui consequuntur potentias seu vires sensitivas, subduntur imperio rationis; non item ii qui consequuntur vires naturales: Quia nempe vires sensitivæ subjacent imperio rationis, non item vires quæ dicuntur merè naturales. Cæterùm quo modo voluntas moveat inferiores potentias, & quodnam dominium seu imperium illas exerceat, suprà dictum est in secundâ parte, ubi de principiis internis congenitis humanarum actionum, qu. 2. Et hæc satis de ipsis actionibus humanis.

Secundus Tractatus hujus partis;

De Passionibus animæ.

Cur hic de Passionibus tractatur.

QUia magnum est momentum passionum tum ad virtutes cùm ad vitia, in quarum rerum contemplatione potissima pars Moralis philosophiæ posita est; cúmque virtutes in iis passionibus moderandis & cohibendis versentur: doctrinæ ratio postulat ut ante Virtutum & Vitiorum tractationem de Passionibus disseramus. Et quoniam passionum duplex est consideratio; altera in genere, altera in specie: duplex quoque instituetur hujus tractatûs disputatio; altera de iisdem generatim, altera de iisdem speciatim.

Prior

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Passionibus animæ generatim.

Quæstio I.

Quid & quotuplex sit, & in quânam corporis parte resideat Appetitus sensitivus.

QUoniam omnium passionum fons & scaturigo est appetitus sensitivus, idcirco de illo nonnulla, ac præcipuè tria quæ in hâc quæstione proponuntur, hoc loco explicanda sunt. Ubi nota, quòd licèt appetitus sensitivus tam in belluis quàm in hominibus reperiatur, nos tamen hìc agere de appetitu sensitivo prout est in homine. *Passionum scaturigo quænam sit.*

Primùm quæritur, Quid sit appetitus sensitivus in homine. Respondeo, esse facultatem quâ homo ex præcedente notitiâ sensûs naturaliter inclinatur ad bonum sensible ut tale cognitum. Quam definitionem ut capias, simúlque intelligas ad quam animæ partem appetitus iste pertineat, repetenda est ex Aristotele 1. Ethic. cap. ult. celebris partium animæ divisio à Platone accepta 4. de Republ. Est igitur in genere animæ in homine portio duplex: Altera superior, rationis capax; quæ propterea dicitur Rationalis seu Intellectiva: Altera inferior, rationis expers; eáque duplex: altera Animalis seu Sensitiva, quæ rationi potest obtemperare; unde dici potest *aliquo modo rationis particeps*, sequitúrque gradum animæ sentientis: altera Naturalis seu Vegetativa, quæ rationis imperio nequaquam subest; sícque omnino est rationis expers, sequitúrque gradum animæ vegetantis. Est autem in superiori animæ portione facultas duplex: altera Apprehensiva seu Cognoscitiva, dicitúrque *intellectus*; altera Appetitiva, dicitúrque *appetitus rationalis* seu *voluntas*. Similitérque in eâ inferiori parte animæ quæ dicitur animalis seu sensitiva, Alia est facultas Apprehensiva, dicitúrque *sensus*; ísque multiplex:

I. Difficultas. Quid sit appetitus sensitivus.

Animæ in homine portio duplex:

triplex: sunt enim alii sensus exteriores, alii interiores; inter quos is qui intellectum seu rationem magis imitatur dicitur *imaginatio*, aliis *facultas cogitativa*, resideque in cerebro: Alia verò est facultas Appetitiva, diciturque vulgò *appetitus* absolutè; vel, cum adjectione; *appetitus sensitivus* seu *animalis*: Qui quidem appetitus eodem modo se habet ad phantasiam seu imaginationem quo rationalis appetitus seu voluntas ad intellectum seu rationem: ut enim voluntas fertur in bonum ab intellectu cognitum, sic appetitus animalis fertur in bonum ab imaginatione perceptum. Tandem in illâ infimâ animæ portione quæ rationi nescit obtemperare, ponitur duntaxat appetitus naturalis: Unde exsistit ab animâ triplex appetitus in homine, nempe, Rationalis, Sensitivus, & Naturalis.

Imaginatio.

Appetitus sensitivus quomodo se habeat ad imaginationem.

Appetitus triplex.

II. Quotuplex sit appetitus sensitivus.

Secundò quæritur, Quotuplex sit appetitus sensitivus. Respondetur, Duplicem esse; nempe concupiscibilem & irascibilem: Quorum ille semper cum corpore versatur, totúsque in illius conservationem incumbit: hic verò rationi vicinior, nonnunquam illi ipsi vim robúrque suppeditat; simul etiam concupiscibili opitulatur, quatenus removet difficultates & impedimenta quæ obstant quò minùs bonum quod optat consequatur. Ex quo patet, irascentiam nonnunquam esse concupiscentiæ propugnatricem. Unde Plato 4. de Repub. utrumque appetitum à ratione & inter se distinguens, scribit, Magistratui in civitate respondere in homine rationem; quæstuariis hominibus, cupiditatem; auxiliariis, i. e. militibus irascentiam. Necessarium autem fuisse in animali utrumque appetitum, probatur; Quia sicut rebus aliis naturalibus indita quædam vis est non tantùm ad prosequenda convenientia aut adversa fugienda, sed etiam ad resistendum contrariis (ut igni non tantùm indita est levitas, ut infima deserens ad superna convolaret; sed præterea calor inditus, ut contrariis agentibus obsisteret:) pari ratione congruum erat, in sensitivâ animæ parte vim duplicem reperiri; alteram quâ

Concupiscibilis.

Irascibilis.

Irascentia concupiscentiæ propugnatrix.

Necessarium in animalibus utrumque appetitum, probatur.

quâ animalia ad ea quæ prosunt incitarentur, & ab eis quæ videntur nocitura retraherentur; quæ vis est concupiscentiæ seu appetitûs concupiscibilis: & alteram quâ niterentur submovere occurrentia rei consequentiæ impedimenta; quæ vis est irascentiæ seu appetitûs irascibilis. Ex quo intelligitur commune discrimen inter utrumque appetitum quoad objectum, quòd ille dicatur tendere in bonum sensibile absolutè, hic verò in bonum sensibile quatenus difficile & arduum; non quòd difficultatem expetat, sed utilitatem potiùs, cujus causâ difficultatibus obluctatur, eásque superat. Præterea, ex quo utriusque discrimen innotescit, quòd nonnunquam irascibilis passiones repugnare videantur motibus concupiscibilis, quia concupiscentia inflammata plerunque iram frangit, & ira accensa concupiscentiam minuit. *Utriusque discrimen.*

Tertiò quæritur, in quânam corporis parte resideat uterque appetitus sensitivus. Respondeo, Juxta eorum sententiam qui unum ab altero realiter differre existimant, videri valde probabile, cùm phantasia sit in cerebro, irascentiam in corde, concupiscentiam verò in hepate collocandam esse: vel juxta Platonem, irascentiam in præcordiis, concupiscentiam verò in abdomine. Quia tamen probabilius esse judico, unum ab altero realiter non distingui sed tantùm formaliter, ità ut unus & idem reipsâ appetitus sensitivus sub unâ consideratione & respectu quarundam passionum dicatur concupiscibilis, sub aliâ consideratione & respectu aliarum passionum irascibilis nominetur: hinc eandem utrique sedem in corde collocandam esse arbitror. Experimur enim omnes affectus sive iræ sive cupiditatis aliquam in corde perturbationem excitare, in eóque mox sentiri. Adde etiam, cor ipsum esse vitæ principium, omniúmque vitalium operationum fontem; ideóque valde congruum esse, ut in eo tanquam in arce appetitus ad servandam vitam & pericula propulsanda à naturâ dati resideant. *III. Quænam utriusque appetitus sedes. 1. Sententia; 2. Platonis; 3. Probabilissima, Confirmatur.*

Quæstio II.

Quid sint Passiones; & unde nascantur.

Passionis in genere descriptio.

ANimi passio definitur à Morali philosopho, Motus appetitûs sensitivi ex apprehensione boni vel mali cum aliquâ mutatione non naturali corporis; vel, quod eódem recidit, Actio appetitûs sensitivi circa bonum vel malum opinatum, i. e. apprehensum vel judicatum ut tale à phantasiâ vel æstimativâ. Dicitur *motus* vel *actio*; Quia cùm in animo tria sint; potentia seu facultas, habitus, & actio: passiones autem animi, neque sint potentiæ, cùm non sint perpetuæ; neque habitus, cùm antè quàm contrahatur ullus habitus sæpenumerò excitentur: restat ut sint actiones sive actus vel motus ejus potentiæ seu facultatis à quâ oriuntur, nempe appetitûs sensitivi. Appellantur autem *passiones*, tum quia appetitus dum operatur patitur ab objecto; cùm ab ipso trahi videatur; tum quia operationes illæ cum sensu quodam doloris aut voluptatis, quæ sunt corporis passiones, conjunctæ sunt; tum quia aliquam in corpore passionem excitant. Appellantur etiam interdum *perturbationes*, quia sæpenumero solent animum perturbare nisi ratione coerceantur. Additur in supradictâ definitione, *circa bonum vel malum opinatum*; ut per objectum distinguatur ab actu voluntatis, qui est circa bonum vel malum ratione cognitum. Illud etiam à nonnullis adjicitur, *cum aliquâ mutatione corporis non naturali*: neque enim solent excitari passiones absque aliquâ excedente corporis immutatione; præsertim quoad jugem illum motum quo naturaliter cor modò dilatatur, modò contrahitur: Nam si actus appetitûs sensitivi ad fugam retractationémque spectent, ut Timor & Tristitia, majorem quàm par sit cordis contractionem efficient: si verò pertineant ad prosecutionem delectationémque, ut Amor & lætitia; majorem quoque quàm par sit cordis dilatationem gignent. Mitto alias indè consequentes corporis mutationes;

Descriptionis explicatio:

Passiones cur sic appellatæ.

Corporis alteratio, perturbationis comes.

ut, quòd timore sanguis ad præcordia confugiat, irâ verò & furore ebulliat & ad externas partes uberiùs diffundatur: In quo differunt actus appetitûs sensitivi ab actibus appetitûs rationalis seu voluntatis: qui, quia ex se à corpore sunt magis secreti, ut plurimùm quieto corpore peraguntur: licèt nonnunquam interveniente appetitu sensitivo, ex actibus rationalis appetitûs aliqua corporis immutatio contingat. *Discrimen inter actus appetitus Sensitivi & Rationalis.*

Quod verò spectat ad originem passionum; constat ex præcedente quæst. eas ab appetitu sensitivo proximè per se oriri, cùm sint motus seu actus istius facultatis. Verùm duo alia sunt paulò remotiora, præcipua tamen, passionum principia: alterum insitum in homine, nempe phantasia seu opinio sensus; alterum dissitum, nempe objectum quod cadit in sensum: Neque enim unquam appetitus ipse excitari posset, nisi priùs imaginatio seu phantasia objecti specie impulsa fuisset. Ex quo intelligis, tum objectum exterius cùm sensum internum (nempe phantasiam) concurrere cum ipso appetitu ad excitandas animi peturbationes: Quibus excitatis contingit ipsum rationis judicium adeò turbari, ut etiam in ipso rationali appetitu similes quodammodo motiones indeliberatæ nascantur, sicque homo totus in belluinam veluti naturam degenerans, omni in rem malè opinatam nisu feratur; Sicque passiones non sunt phantasiæ, opiniones, aut præpostera rationis judicia: sed ex sensuum opinionibus natæ, præpostera rationis judicia pariunt. *Duo, præter Appetitum, Passionum principia.* Si quæras, Quodnam sit præcipuum sensitivi appetitûs objectum, utrùm bonum sensibile expetendum, an verò malum sensibile fugiendum; *Dub.* respondetur, Esse bonum expetendum; quia malum fugimus obtinendi boni causâ. *Resp.* Hinc etiam Appetitus dictus ab *appetendo*: id autem quod appetitur, quatenus appetitur, bonum est, & inordinatus amor sui, qui omnium perturbationum prima & cæterarum veluti radix merito habetur, circa bonum est opinatum.

Quæstio III.

An omnis passio sit vitiosa, & nunquam cadat in virum sapientem.

Stoicorum sententia explicatur.

STоicis philosophis olim visum est, passiones omnes vitiosas esse, & quosdam veluti laborantis animi morbos: ideóque in virum sapientem cadere nusquam. Quòd si philosophi illi per *passiones* non quaslibet motiones appetitûs intellexerint, sed turbulentas duntaxat quæ prodeunt extra limites rationis, animúmque ad vitia inflectunt, à vero nequaquam videntur aberrâsse. Verùm quæcunque Stoicorum mens fuerit, vera est Peripateticorum, imò etiam Platonicorum, sententia; Passiones quatenus naturaliter fluunt à suo principio, nempe appetitu sensitivo, neque bonas esse moraliter neque malas, sed ad utrumque esse indifferentes: quatenus autem imperio rationis & voluntatis subjacent, eatenus esse bonas vel malas, secundùm conditionem objecti circa quod versantur, vel finis ad quem ordinantur. Quòd si motus illi nonnunquam excedere videntur, possunt à rectâ ratione adhibito modo salubriter temperari, túncque bonæ sunt & meritoriæ. Itaque licèt illi animi motus non possint radicitus extirpari, quod naturæ est; amputari tamen possunt & veluti circumcidi, quod virtutis est.

Probabilior Peripateticorum & Platonicorum sententia.

Quòd omnis passio non sit vitium probatur 1,

Quòd igitur non omnis passio sit vitium seu peccatum, probatur; Primùm quia id quo bene vel malè uti possumus, non est ex se malum: sed passio est ejusmodi: Cupiunt enim, timent, lætantur, doléntque boni & mali; sed illi bene, isti malè, sicut hominis seu recta seu perversa voluntas est. Secundò; Nemo,

2, tenetur ad culpam nisi propriâ voluntate deflexerit; non enim crimen habent quæ inferuntur reluctanti: at ratione sæpius reluctante excitantur in nobis passiones: non igitur semper sunt vitiosæ. Denique

3. cùm virtus circa passionem tanquam propriam materiam versetur, sanè is virtute careat necesse est qui passio-

passione caruerit: quare non sunt à sapiente viro penitus removendæ.

Porrò, licèt vehementior appetitionis motus qui liberum rationis arbitrium antevertit, malum quoddam dici possit, quia ordinatum naturæ statum excedit, ut Rom. 7. *Quod odi malum hoc facio*; non tamen continuò dici potest, propriè loquendo, vitium seu peccatum. Non enim passiones censentur nostrâ sponte declinare à naturali motu rationis: proindéque nec nobis ad peccatum imputari, nisi sint voluntariæ. *Excedens passio si sit involuntaria, dici potest malum, non peccatum propriè.*

Instabis, Concupiscentiam non semel ab Apostolo non modò *malum* sed etiam *peccatum*, *carnem peccati*, & *corpus peccati* seu *mortis* appellari: cujus rei causa non videtur alia quàm quia ab ipsâ passiones profluunt. *Object.*

Verùm respondetur, Concupiscentiam nec esse peccatum, nec naturales illius motus esse peccata: ità tamen eam appellari, quòd in eâ quædam sit ex originali peccato contracta proclivitas ad peccatum, & quia ipsa per suos motus inclinat rationem & voluntatem ad malum. *Solut. Cur concupiscentia peccatum dicatur.*

Quæstio IV.

An rectè assignetur passionum numerus.

DUæ sunt insignes passionum divisiones communi usu receptæ: Altera generalis à Stoicis antiquitus tradita, in quatuor præcipuas, ac cæterarum veluti capita; quæ sunt, Gaudium, Tristitia, Spes, & Timor. Omnis enim passio est circa bonum vel malum opinatum, illúdque vel præsens vel futurum: Gaudium quidem & spes sunt circa bonum: sed gaudium circa præsens, spes verò circa futurum: item tristitia & timor circa malum; sed tristitia circa præsens, timor verò circa futurum. Unde istorum quatuor affectuum causas ac dispositiones in quatuor præcipuis intestinorum partibus collocant; lætitiæ quidem in splene, tristitiæ in felle, cupiditatis in jecore, timoris in corde. Cæteræ verò passiones quæ circa bonum *Stoicorum divisio passionum in quatuor partes.*

vel

vel malum, præsens aut futurum, versantur, ad has completivè reducuntur; sunt enim hæ quatuor quasi fines & complementa cæterarum. Altera quæ est magis specialis divisio à Peripateticis tradita, fit in minutiores species, quæ sunt undecim: sex quidem ex appetitu concupiscibili oriundæ; nempe Amor, Desiderium, Gaudium, Odium, Fuga, Tristitia: quinque verò ex appetitu irascibili; Spes, Desperatio, Timor, Audacia, Ira. Colligitur autem ille passionum numerus in hunc modum; Passionum quædam respiciunt bonum aut malum simpliciter spectatum, pertinéntque ad appetitum concupiscibilem; aliæ bonum aut malum arduum ut sic, spectántque ad irascibilem. Illæ sunt sex: tres quidem respectu boni, nempe Amor, Desiderium, Gaudium: totidem respectu mali; nempe Odium, Fuga, Tristitia. Oblatâ enim re bonâ, excitatur primùm in concupiscibili amor illius: quòd si ea res absens sit, consurgit desiderium; si præsens, delectatio seu gaudium. Similiter, oblatâ re malâ, oritur primùm in concupiscibili odium amori contrarium: quòd si res quam odio prosequimur absit, oritur statim fuga desiderio adversa; si adest, nascitur tristitia seu dolor delectationi oppositus. Passiones verò irascibilis appetitûs sunt quinque: duæ respectu boni, nempe spes & desperatio; tres verò respectu mali, nempe timor, audacia, ira. Oblato enim bono arduo, si quis illud se consequi posse judicet, provenit statim in irascibili spes: si verò putet illud se non posse consequi, exsistit desperatio. Non est autem in irascibili motus circa bonum quod jam adest ac possidetur; quia bonum quod possidetur non habet rationem ardui. Similiter, malum arduum aut nondum adest aut jam adest: nondum adest, oritur timor vel audacia; timor, si id formidemus ac refugiamus; audacia, si aggrediamur: quòd si jam adest, consurgit ira, quâ animus exardescit ad præsens malum expellendum, & sumendum de illo vindictam.

Peripateticorum in undecim.

undenarius passionum numerus comprobatur.

Sex passiones appetitus Concupiscibilis:

Quinque Irascibilis,

Quòd

Quòd si ordinem omnium passionum secundùm viam generationis scire velis, traditur iste à D. Tho. 1. 2. q. 25. art. 3. *Primò*, inquit, *occurrunt amor & odium*; *secundò*, *desiderium & fuga*; *tertiò*, *spes & desperatio*; *quartò*, *timor & audacia*; *quintò ira*; *sextò & ultimò*, *gaudium & tristitia*, *quæ consequuntur ad omnes* alias præcedentes *passiones*, 2. *Ethic. cap.* 5. *ità tamen quòd amor sit prior odio*, *& desiderium fugâ*, *& spes desperatione*, *& timor audaciâ*, *& gaudium tristitiâ*. Hoc autem ordine de illis sigillatim disseremus proximè sequenti disputatione; ut priùs de illis quæ pertinent ad appetitum concupiscibilem, deinde de iis quæ spectant ad appetitum irascibilem, dicamus. Et quoniam contrariorum eadem est disciplina, binas oppositas singulis quæstionibus complectemur.

Quonam se ordine consequantur. q.25.art.3.

Posterior Disputatio hujus Tractatûs:

De Passionibus animæ speciatim.

Quæstio I.

De Amore & Odio.

QUòd spectat ad Amorem; quatuor de ipso sigillatim explicanda sunt: primùm, ejus ratio seu natura: deinde, partes seu species; tum causæ seu origines; tandem, effectus ejusdem seu proprietates.

I. Difficultas.

Quid sit amor, dilectio, charitas, amicitia, qui differant.

Primò igitur de amore quæritur, Quid sit. Verùm nè hic ambiguitate nominum laboretur, sciendum est, quòd licèt ista quatuor, *Amor*, nempe, *dilectio*, *charitas*, & *amicitia*, idem quodammodo significent; differunt tamen: quòd *amicitia* habitum significet; *amor* & *dilectio*, actum; *charitas* denique utroque modo accipiatur. Rursus, Amor, Dilectio,

&

& Charitas quoad actum differunt; quòd amor sit aliquid communius dilectione & charitate: Nam omnis dilectio, itémque omnis charitas amor est; sed non è contrà omnis amor est dilectio vel charitas. Sícque Amor in genere definiri potest, Complacentia boni, Dilectio autem addit ad complacentiam, rationis delectum; sícque definiri potest, Amor quidam cum rationis delectu: Charitas denique addit ad rationem communem amoris perfectionem quandam; est enim amor, non cujuslibet rei bonæ, sed ejus quam magni facimus. Et quoniam complacentia boni seu appetibilis tam in appetitu intellectivo quàm in sensitivo esse potest, hinc amor alius dicitur intellectivus seu rationalis, alius verò sensitivus seu animalis. Et quidem de illo accipiendum est quod docet D. Dionysius lib. de Divinis nominibus cap. 4. Amorem esse quid divinius dilectione. Ibi enim Amor idem est quod quidam raptus rationalis appetitûs ex intuitu Divinæ pulchritudinis ortus: De isto verò, nempe sensitivo, præsertim accipienda sunt ea quæ in hâc quæstione de amore dicemus. Et certè posterior iste propriè dicitur passio; non ille prior, qui potiùs dici debet voluntatis affectus. Cæterùm ex hâc complacentiâ boni seu appetibilis qui dicitur Amor, sequitur motus ad ipsum appetibile, dicitúrque desiderium; & tandem quies in eodem, dicitúrque gaudium: de quibus postea.

Explicatur locus D. Dionysii.

Desiderium & Gaudium ex amore consequuntur.

II. Quotuplex sit Amor.

Secundò quæritur, Quotuplex sit amor. D. Dionysius quintuplicem facit; Divinum, Angelicum, Rationalem, Animalem, Naturalem: quorum primus in Deo, secundus in angelis, tertius in hominibus, quartus in belluis, quintus in cæteris rebus etiam inanimatis reperitur. Plato in Sympos. duplicem facit amorem in homine: alterum Verum, alterum Adulterinum: Ille dicitur nisus quidam animæ ad Divinam pulchritudinem evolandi, ex aspectu corporalis pulchritudinis excitatus;

1. Divisio Dionysii.

2. Platonis.

tatus; hic verò dicitur animæ quædam ab aspectu in tactum corporalem præcipitatio. Denique, aliter dividitur amor à D. Thomâ. 1. 2. qu. 26. art. 4. in amorem Amicitiæ, & amorem Concupiscentiæ. Amor enim in duo tendit: scilicet in bonum quod quis vult alicui, sive sibi sive alteri; & in illud cui vult bonum: Ad illud igitur bonum quod quis vult alicui, habetur amor concupiscentiæ; ad illud autem cui aliquis vult bonum, habetur amor amicitiæ. Ex quo intelligis, illum amorem esse propter istum: Nam id quod amatur amore amicitiæ, simpliciter & per se amatur; quod verò amatur amore concupiscentiæ, non nisi secundùm quid & propter aliud. Ubi nota, hìc amorem Amicitiæ appellari, non quòd ipse amor amicitiæ sit amicitia quæ est habitus; sed quòd vel sit actus amicitiæ, vel ei persimilis, quo solemus amicum prosequi: Is enim censetur amicus cui aliquod bonum volumus: Sic etiam amorem Concupiscentiæ appellari, non quia à concupiscentiâ oritur, (potest enim etiam ab appetitu rationali oriri) sed quia illud maximè dicimur concupiscere quod volumus nobis: hinc etiam fit ut dicamur etiam illud bonum concupiscere quod alteri volumus, licèt minùs propriè. Nam sicut ille magis propriè dicitur amor amicitiæ quo alium amamus quàm quo nosipsos; sic è contrà, ille censetur magis propriè amor concupiscentiæ quo volumus aliquid bonum nostri causâ quàm quo alterius. Unde cùm aliquem amamus nostræ privatæ utilitatis aut delectationis gratiâ dicimur illum amare amore concupiscentiæ. Ex quo intelligis, cùm triplex sit amicitia, utilis, delectabilis, & honesta: duas priores species in amorem concupiscentiæ degenerare, quia in illis sic bonum amico desideramus ut illud ad nostram delectationem & utilitatem referamus. Porrò, amor quo nosipsos amamus & quo bonum nobis volumus, dicitur vulgò amor proprius, & ferè sumitur in malam partem, quia ut plurimùm est inordinatus. Huc spectat alia amoris divisio, in amorem

[Margin notes: 3. *Thomæ.* — Amor amicitiæ *cur sic dictus.* — Amor concupiscentiæ *cur sic dictus.* — *Amicitia triplex.* 8. *Ethic. cap.* 3. — *Amor proprius.*]

4. Divisio in amorem Abundantiæ, & Indigentiæ. rem abundantiæ seu benevolentiæ, quo bonum alteri volumus licèt nullum indè speremus commodum; qualis est amor Dei erga nos, & parentum erga filios: & amorem indigentiæ, quo bonum alteri volumus nostræ privatæ utilitatis causâ, quia nempe ejus ope maximè indigemus; qualis est amor quo homines Deum, & liberi suos parentes prosequuntur. Prior igitur pertinet ad amorem amicitiæ, posterior verò ad amorem concupiscentiæ.

III. Quænam sint amoris causæ. Tertiò quæritur, Quænam sint amoris causæ. Prima & præcipua causa amoris est Bonum. Ratio est, Quia amor importat quandam connaturalitatem vel complacentiam amantis ad amatum; unicuique autem bonum est id quod est sibi connaturale & pro-

1. Bonum; 2. Pulchrum. portionatum: unde relinquitur quòd bonum sit propria causa amoris. Secunda causa est pulchrum: quod quidem reipsa bonum est; est enim pulchrum ut sic valde appetibile & amabile: addit tamen istud ad rationem boni, quòd ex ejus aspectu seu cognitione delectetur appetitus: est enim pulchritudo gratia seu venustas quædam, quæ sensu aut ratione cognita vehementiùs ad amandum impellit: Hinc est quòd amor per eos sensus oriri soleat per quos percipi potest rerum pulchritudo, cujusmodi sunt inter externos Visus & Auditus. Cur verò illi duo sensus externi speciè pulchri ducantur, non item cæteri; ratio est, tum quia in eorum objectis venustas & gratia maximè locum habeat (unde pulchros colores, itémque pulchros sonos dicimus; non verò pulchros odores vel sapores, &c.) tum quia illi sensus inter cæteros sunt maximè cognoscitivi, quia eorum vis subtilior est ac spiritualior: quo fit ut rerum pulchritudo quæ spiritualis ac divinæ perfectionis imitatio quædam est, ut præclarè differunt Platonici, non nisi per istos sensus

3. Similitudo. externos percipi possit. Tertia causa est Similitudo amantis & amati; cùm nempe amans vel actu vel potestate & quâdam veluti inclinatione similis est amato: utroque enim modo Similitudo optima est amoris concilia-

conciliatrix: Qui enim actu similis est alteri, suam ipsius imaginem in altero intuens, alterum tanquam seipsum diligit; isque est amor amicitiæ: qui verò nondum actu sed potestate tantùm similis est alteri, ipsum amat, illique uniri optat, quò possit fieri particeps earum perfectionum quæ in ipso reperiuntur; isque est amor concupiscentiæ. Huc spectat animorum & morum quædam sympathia: quæ est occulta quædam naturæ consensio ac similitudo, quæ facit ut aliud mihi aliud tibi pulchrum & magis amabile videatur, licèt fortasse sit à parte rei minùs pulchrum & amabile, quia nempe in eo est aliquid latens mihi gratum quod miro quodam modo sese vultu ac præsertim oculis exprimit, méque ad ipsius amorem pellicit. Quarta amoris causa est Amor: Nulla enim major est provocatio ad amandum quàm prævenire amando; nimis enim durus est animus qui dilectionem etsi non vult impendere, nolit rependere. Neque tantùm amor in re amatâ causa sit ut eam ardentiùs redamemus, sed etiam amor in ipso amante rem amatam reddit amabiliorem: quò enim vehementiùs aliquid amatur, eò semper melius ac proinde amabilius esse judicatur. Addi possunt ultimo loco causæ naturales, quæ ex cujusque naturali temperamento sumi possunt: quibus enim tenuiores sunt humores, lucidiores spiritus, cor calidius, vegetior & subtilior sanguis, item qui sunt facili & miti naturâ, ad amandum sunt procliviores.

Animorum & morum sympathia.

4. *Amor.*

5. *Causæ quædam naturales.*

Quartò quæritur, Quænam sint amoris proprietates seu effectus. Primus est, Assimilatio amantis cum re amatâ. Est enim in eo discrimen inter intellectum & affectum, quòd intelligens per intellectum rem sibi assimilat, at verò amans per affectum rei amatæ assimilatur: Et experientiâ constat, eos qui amant, eniti ut quantum fieri potest se rei amatæ in omnibus conforment. Secundus est, Unio seu adunatio rei amantis cum re amatâ. Nam præterquam quòd amor formaliter est unio quædam amantis cum

IV. Quinam sint amoris effectus.

1. *Assimilatio.*

2. *Unio.*

re amatâ, facit præterea ut amans cupiat fieri unum quid cum amato, quo fit ut ipsius præsentiam perpetuò desideret. Tertius est, Inhæsio amantis cum re amatâ, quâ amans rei amatæ per intellectum & affectum immobiliter adhæret, ità ut amans de re amatâ perpetuò cogitet, illam perpetuò meditetur ac sitiat, nec tam seipsum quàm amantem sentiat. Quò spectat illud Platonis in Sympos. *Amatorem animum in proprio corpore mortuum, in alieno vivere.* Neque enim tam est anima in eo quod animat quàm in eo quod amat. Quartus est, Ecstasis: quæ est animæ quidam raptus extra proprium & consuetum sui statum: Qui contingit cùm anima omnes suas vires in se intus recolligens, toto postea nisu fertur in amatum; quo fit ut tunc corpus omni animæ vi, imò ipsâ animæ præsentiâ destitutum esse videatur. Quintus effectus est Zelus; cùm nititur is qui amat omne id repellere quod perfectam amatæ rei possessionem impedire potest, ut contingit in amore concupiscentiæ; ex quo nascitur cùm zelus Conjugalis tum zelus Invidiæ, vel cùm nititur amans id omne removere quod amici bono adversatur, ut contingit in amore amicitiæ; potéstque dici zelus justitiæ: qualis est iste de quo Psalmista, Psal. 68. 10. *Zelus domus tuæ comedit me*; & Helias 3. Reg. 19. 10. *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum.* Sunt etiam præter istos morales effectus, quidam alii naturales & physici; ut quòd amantes pallidi, macilenti & squalidi sint: dum enim tota vis animæ ad rem amatam convertitur, illúcque intenta est, capiendo dirigendóque alimento non sufficit; quo fit ut inopiâ cruditatéque sanguinis membra extenuentur & pallescant.

3, Inhæsio. *4, Ecstasis.* *5, Zelus.* *6. Effectus quidam naturales.*

Odium quid sit.

Quod spectat ad Odium, quod nihil aliud est quàm Displicentia quædam circa malum opinatum ut malum est: Cùm sit Amori contrarium; & contrariorum contrariæ sint species, causæ & effectus: facilè ex iis quæ diximus de speciebus, causis, & effectibus Amoris colligi poterunt species, causæ, & effectus Odii.

Quæstio

Quæstio II.

De Desiderio & Fugâ.

DEsiderium & Concupiscentia idem sunt apud D. Thomam, 1. 2. qu 30. art. 1. cum hoc tamen discrimine, quòd desiderium magìs propriè pertinent ad rationalem appetitum, concupiscentia verò ad sensitivum. Est igitur desiderium seu concupiscentia; Animæ passio in appetitu concupiscibili circa bonum opinatum absens: distinguitúrque ab Amore & Delectatione, quòd ex amore nascatur, & in delectationem tendat. Et licèt idem objectum, quod est Bonum & Finis, sit causa amoris, desiderii, & delectationis seu gaudii, non tamen sub eâdem ratione: quatenus enim bonum adaptat quodammodo sibi appetitum, causat amorem; quatenus idem bonum absens eundem ad se attrahit, causat concupiscentiam; quatenus denique præsens eundem quietat, in seipso causat delectationem. *Desiderium idem cum Concupiscentiâ. Quid sit. Qui differat ab Amore & Delectatione.*

Concupiscentiarum aliæ dicuntur Naturales, aliæ verò Non-naturales. Illæ sunt eorum ad quæ naturæ quâdam necessitate compellimur; ut si quis longâ defessus vigiliâ somnum appetat, vel esuriens cibum, &c. hæ verò sunt eorum quæ natura per se non desiderat, sed pro rationis arbitrio desiderantur: Unde etiam illæ dicuntur Irrationabiles; hæ verò Rationabiles, licèt non semper sint rectæ rationi conformes: Hujusmodi sunt, opum desideria, honorum ambitus, &c. Illæ finitæ sunt; natura enim non fertur in infinitum: quare cibum expetimus ad certum usque modum, nempe quoad sedetur fames: Hæ verò infinitæ sunt: nullis enim terminis humana coercetur ambitio. Illæ in appetitu sensitivo ut plurimùm, hæ verò in appetitu rationali resident. Denique, illæ belluis cum homine communes; hæ verò homini sunt peculiares. *Concupiscentiarum duo genera.*

Nascitur Desiderium ex iisdem ferme causis ex quibus Amor; maximè verò, ex bono futuro apprehenso. *Unde nascatur Desiderium.*

henso. Neque tamen omnes cæteris paribus æquè appetunt: sed qui sunt calidiori temperamento, ferventiùs; qui verò magis temperato temperatè magis desiderant, constantiùs tamen. *Effectus Desiderii.* Effectus quoque hujus passionis iidem ferme sunt qui Amoris: Adde istud, quòd qui vehementiùs quippiam expetunt, mirè discruciantur donec rem expetitam consequantur: hinc suspiria, gemitus, lacrymæ, &c.

Quid sit Fuga. Quod spectat ad Fugam; definiri potest, Animæ passio in appetitu concupiscibili circa malum absens opinatum: Eodémque modo distinguitur ab Odio & Tristitiâ, quo Desiderium ab Amore & Lætitiâ: est enim in odio displicentia mali; in fugâ, recessus à malo; in tristitiâ, quies in malo. Porrò hujus passionis causæ & affectus opponuntur causis & effectibus desiderii.

Quæstio III.

De Delectatione seu Voluptate, & Tristitiâ seu Dolore.

POstremum locum ordine naturæ seu generationis tenent inter omnes passiones hæ duæ, Voluptas & Dolor: Quia tamen pertinent ad appetitum concupiscibilem, Idcirco priùs de istis quàm de aliis quæ pertinent ad appetitum irascibilem pertractabimus: & quidem in hâc quæstione priùs de delectatione seu voluptate; deinde, de tristitiâ seu dolore.

I. Difficultas Quid sit Delectatio. Quod igitur spectat ad Delectationem; primùm quæritur, Quid sit. Delectatio est animæ passio seu motus quidam in appetitu sensitivo ex præsentiâ boni connaturalis sensu percepti proveniens. Dicitur *motus*, non quòd appetitus per hunc motum ad aliquid tendat, sicut in desiderio contingit, sed quia appetitus ab ipso appetibili præsente immutatur sive afficitur. Dicitur *esse in appetitu sensitivo*, ut distinguatur ab eâ delectatione quæ reperitur in appetitu rationali, quæ licèt verè sit delectatio, non tamen dici potest propriè passio. Appellatur autem hæc delectatio rationalis peculiari nomine, *gaudium*: Ex quo intelligis,

ligis, gaudium esse speciem Delectationis. Et sicut *gaudium* accipitur propriè pro solâ rationali delectatione; sic *voluptas* ut plurimùm pro sensitivâ duntaxat usurpatur; *delectatio*, pro utráque. Alia verò nomina ad delectationem pertinentia sunt imposita ab effectibus delectationis: *Lætitia* imponitur à dilatatione cordis, ac si diceretur *latitia*: *exsultatio*, ab exterioribus signis interni gaudii; itémque, *jucunditas*; *hilaritas* verò specialiter, à signis lætitiæ in vultu apparentibus. *Gaudium & Voluptas species Delectationis.*

Secundò de delectatione quæritur, Quotuplex sit. Respondeo, Delectationum, sicut & concupiscentiarum, alias esse Naturales, alias verò Non-naturales, quæ dici possunt rationales. Illæ sunt appetitûs sensitivi; hæ verò appetitûs intellectivi: Illæ fiunt semper cum aliquâ immutatione corporali; hæ verò non item, sed sunt simplices motus voluntatis: Illæ sunt corporales & sensibiles; hæ verò spirituales & intelligibiles. Licèt autem spirituales delectationes secundùm se & absolutè sint majores corporalibus, nihilominus tamen corporales quoad nos & secundùm quid sunt majores spiritualibus: tum quia sensibilia quoad nos sunt magìs nota; quò magìs autem bonum præsens percipitur, eò majorem causat delectationem: tum quia sensibiles illæ delectationes fiunt cum aliquâ immutatione corporali; non autem spirituales, nisi per accidens. Inter delectationes autem sensibiles majores sunt eæ quæ fiunt secundùm tactum, quia earum objecta sunt magìs sensibilia. Aliter dividitur delectatio seu voluptas, in Puram & Non-puram seu mixtam. Illa est quæ rectè constitutis animis & corporibus competit: hæc verò non nisi ex aliquâ animi aut corporis depravatione contingit; ideóque ab Aristotele 7. Ethic. appellatur *ægritudinis & contra naturam*: sic enim constat experientiâ, nonnulla (verbi gratiâ, potum aquæ) ægris corporibus summam delectationem afferre, quæ sanis corporibus aut nullam aut certè perexiguam voluptatem afferunt: *II. Quotuplex sit delectatio. Naturalis; Non-naturalis. Quænam sit major delectatio; Spiritualis, an Corporalis. Alia divisio Voluptatis, in Puram & Non puram.*

runt: quæ sunt prioris generis delectationes, dici possunt naturales; posterioris verò generis, non-naturales; sed alio sensu quàm in priori divisione, ut patet.

III. Quæ sint causæ delectationis.

Tertiò quæritur, Quænam sint causæ delectationis. Prima & præcipua est, Bonum præsens cognitum totúmque simul apprehensum: Nascitur enim voluptas ex perceptâ conjunctione convenientis. *1. Bonum præsens.* Secunda causa delectationis est Operatio, sive ea per quam consequimur bonum conveniens, sive ea per quam ipsam boni consecutionem percipimus. *2. Operatio.* Quare omnis delectatio ex aliquâ operatione consequitur. *3. Varietas.* Tertia delectationis causa est Varietas: Quia enim humana mens rerum multarum est cupida, ideò vario rerum successu solet oblectari: & natura etiam ipsa in se multiformis, varietate ipsâ tanquam simili sibi oblectatur. *4. Præteriti dolores.* Quartò, Præteriti dolores per accidens delectationem pariunt: Quò enim majora sunt mala quæ evasimus, eò delectabilior videtur esse quies & securitas quâ fruimur: quare jucunda semper esse solet præteriti laboris recordatio. *5. Memoria & Spes.* Quintò, Delectationem pariunt tum Memoria cùm Spes: Quia delectatio nascatur ex agnitâ possessione boni: Memoriâ autem præterita bona possidentur, fiúntque veluti præsentia; Spe verò, futura. Major tamen ex spe delectatio nascitur: quia quæ futura sunt, verè aliquando esse possunt; non item præterita.

IV. Quinam sint effectus delectationis.

Quartò quæritur; Quinam sint effectus delectationis seu lætitiæ. *1, Cordis dilatio;* Primus est, cordis & viscerum dilatatio: Unde illud, Isa. 60. 5. *Videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum.* Ex hâc autem cordis dilatatione sequitur sanguinis ad externas partes diffusio. *2, Sanitas.* Secundus est, sanitas corporis; præsertim si moderata sit: tum quia sic molestiis & curis relevatur animus; tum quia moderatâ cordis & viscerum dilatatione spiritus fiunt puriores, quo fit ut lætiùs & alacriùs operemur. Si tamen nimis profusa sit, non mediocriter nocere potest; præsertim senibus: imò quibusdam

busdam mortis causam fuisse legimus; quia per ipsam diffusis ad externas partes spiritibus, cor nativo calore repentè destituitur ac deficit. Tertius effectus est risus: qui non ex quâlibet delectatione, sed ex rationali præsertim (scilicet gaudio seu lætitiâ) nascitur, quatenus mediante appetitu sensitivo redundat in corpus. Solet autem risus dissipatis spiritibus vitalibus excitari: tunc enim exsistit motus ille oris & pectoris ortus à diaphragmate per musculos ad buccam usque perveniens. Quartus effectus est, operationis perfectio. Delectatio enim (juxta Philosophum 10. Eth.) operationem perficit: tum quia ipsa est bonum operationi superveniens; tum quia agens dum in suâ actione delectatur, vehementiùs ad eam attendit, eámque diligentiùs exsequitur.

3, Risus;

4, Operationis perfectio.

Quod spectat ad Tristitiam; primùm quæritur, Quid sit. Respondetur, esse Passionem animæ ex apprehensione mali præsentis ortam. Quæ definitio intelligenda est de tristitiâ seu dolore, quatenus est in appetitu sensitivo: nam tristitia, seu dolor in appetitu intellectivo non dicitur propriè passio. Quo loco notа, Dolorem latiùs patere quàm tristitiam: eò quòd ægritudo illa quæ ab exteriori tantùm sensu provenit, non appellatur *tristitia*; at verò omnis ægritudo, seu mentis sive corporis, sive proveniat ex solo exteriori sensu sive ab interiori (imaginatione nempe vel ratione) verè potest dici *dolor*. Solus igitur ille dolor qui ex apprehensione interioris sensûs provenit, appellari solet *tristitia*. Sunt autem pleraque alia vocabula quæ ad hunc animæ affectum pertinent: ut Angor, i. e. ægritudo premens; Mœror, i. e. ægritudo flebilis; Lamentatio, i. e. ægritudo cum ejulatu; Molestia, i. e. ægritudo permanens; Melancholia, i. e. ægritudo diuturnitate obfirmata & quasi in naturam conversa.

De Tristitiâ.

I. Difficultas; Quid sit.

Omnis tristitia est dolor: non è contra.

Secundò quæritur, Quotuplex sit dolor. In genere duplex est; alter exterior, alter verò interior: Uterque autem est motus appetitivæ virtutis: sed in hoc differunt;

II. Quotuplex sit dolor: Dolor in genere duplex: Exterior: Interior.

differunt; quod dolor exterior causetur ex malo conjuncto corpori per sensum interiorem, sive phantasiam sive rationem, apprehenso. Rursus dolor interior, qui propriè dicitur *tristitia*, in quatuor species distribuitur: sunt autem hæ; nempe, Misericordia, Invidia, Anxietas, & Acedia. Misericordia est dolor quidam animi ex alieno malo contractus. Invidia est dolor animi ex alieno bono quatenus æstimatur esse nobis malum contractus, in quantum bonum istud alienum nos privat nostro proprio bono, vel proprium nostrum bonum minuit, vel æstimatur nobis aliquo modo obesse. Anxietas est animi quædam oppressio ex impendente malo à quo nullum apparet effugium. Acedia verò addit ad animi anxietatem, insignem corporis torporem; ità ut etiam vox ipsa præ nimiâ tristitiâ præcludatur.

Qui quadruplex; Misericordia, Invidia, Anxietas, Acedia.

III. Quænam sint causæ doloris.

Tertiò quæritur, Quænam sint causæ doloris ac tristitiæ. Prima & præcipua est, Malum conjunctum seu præsens cognitum. Secunda, Amor & Desiderium cùm res amata & optata differtur: unde illud Sapientis, *Spes quæ differtur affligit animam.* Tertia est, Naturale corporis temperamentum: Qui enim melancholico humore abundant, ad tristitiam sunt procliviores, & quæ solent melancholicum humorem gignere, ut studia, vigiliæ, ærumnæ, & alimenta quædam tristitiam quoque pariunt. Quartò, Tristitia sibiipsi augmenti causa est: Nam quò plus tristamur, eò plùs humoris melancholici accumulamus, & sic proniores in mœrorem efficimur.

Pro. 13. 12.

IV. Quinam sint effectus Tristitiæ.

1, Qui plures in se continet.

Quartò quæritur, Quinam sint effectus tristitiæ. Præcipuus & generalis effectus tristitiæ, est notabile detrimentum sanitatis; tum quia tristitia naturalem sanguinis & spirituum dilatationem præpedit; tum quia torporem & segnitiem corporis gignit: quare qui præter modum tristantur, squalidi, jacentes, & otiosi sunt. Præterea, specialis effectus tristitiæ, est somnus, qui ex illorum animi cùm corporis torpore provenit: unde illud Psal. 118. 28. *Dormitavit anima*

1,

ma mea præ tædio. Luctus etiam seu fletus specialis est effectus tristitiæ: Sunt autem à naturâ datæ nobis lacrymæ ut nostram miseriam aliis indicent, sicque in iis commiserationis effectum excitent, quò nostræ necessitati opitulentur. 2.

Addi possent hic remedia tristitiæ: Quorum hæc sunt præcipua (de quibus D. Thom. 1. 2. qu. 38.) nempe, Delectatio quævis; Fletus, seu profusæ lacrymæ; Amicorum compassio; Veritatis consideratio; denique Somnus, & Balnea. Sed hæc de passionibus appetitûs concupiscibilis satis. *Remedia Tristitiæ.*

Quæstio IV.

De Spe & Desperatione.

SPes est Animi passio in appetitu irascibili circa bonum futurum arduum seu difficile, possibile tamen ut habeatur. Dicitur *passio in appetitu irascibili*; ut distinguatur ab eâ Spe quæ in rationali appetitu esse potest, quæ non est passio. Subjungitur, *circa bonum*; ut distinguatur à Metu & Audaciâ, & aliis passionibus quæ sunt circa malum. Additur, *futurum*; ut distinguatur à Gaudio, quod est circa bonum præsens: Additur adhuc; *arduum seu difficile ut habeatur*; ut distinguatur à Desiderio, quod est circa bonum futurum absolutè: non enim aliquis dicitur aliquid sperare quod statim est in suâ potestate ut habeat: denique, subditur, *possibile ut habeatur*; ut sic distinguatur à Desperatione, ut patebit postea. *Quid sit Spes.*

Causæ hujus fermè eædem sunt quæ Amoris & Desiderii; specialiter verò, Bonum futurum arduum quod haberi potest. Adde etiam, nonnunquam experientiam esse causam spei; ut patet in eo qui sæpius in bello victoriam est adeptus: aliquando verò Inexperientiam; ut in juvenibus contingit, qui facilè sperent se omnia consecuturos, cùm senes contrà non facilè sperent. *Causæ Spei.*

Effectus spei iidem quoque sunt qui desiderii. Adde speciales *Effectus Spei.*

ſpeciales quoſdam effectus: cujuſmodi ſunt, Longanimitas in exſpectando, Patientia in ferendo, Magnanimitas in aggrediendo, denique Alacritas in operando.

Quid ſit Deſperatio.

Deſperatio Spei opponitur: éſtque Animi paſſio in appetitû iraſcibili circa bonum arduum quod non poteſt haberi. Ubi nota, paſſiones appetitûs iraſcibilis aliter opponi inter ſe quàm paſſiones concupiſcibilis.

Duplex contrarietas in mutationibus.

Invenitur enim in mutationibus duplex contrarietas: Una ſecundùm acceſſum ad contrarios terminos: & ea contrarietas reperitur inter paſſiones appetitûs concupiſcibilis; ut inter Amorem & Odium, Deſiderium & Fugam, Lætitiam & Triſtitiam: Altera ſecundùm acceſſum & receſſum reſpectu ejuſdem termini; & talis contrarietas reperitur inter paſſiones appetitûs iraſcibilis: ut inter Spem & deſperationem; utraque enim circa bonum verſatur: Itémque inter Audaciam & Metum; utraque enim circa malum verſatur. Opponuntur autem deſperationis cauſæ & effectus cauſis & effectibus ſpei.

Quæſtio V.
De Metu & Audaciâ.

De Metu. I. Difficultas; Quid ſit. Aliqua Timori Spes adjuncta.

NOnnulla ſicut de cæteris ità de timore ſeu metu ſigillatim explicanda. Itaque primùm quæritur, Quid ſit. Timor ſeu metus eſt Animi paſſio circa malum futurum arduum ſeu difficile cui reſiſti poſſit. Ubi nota, inter cæteros animæ motus Triſtitiam primùm, deinde Timorem ſibi maximè vendicare nomen *paſſionis*. Habet autem ferè timor adjunctam ſibi ſpem aliquam, licèt valde exiguam, vitandi illius mali quod imminet. Quòd ſi malum exiſtimatur omnino inevitabile, tunc habetur veluti præſens, ſicque de eo non tam eſt timor quàm triſtitia: Unde qui judicis ſententiâ morti addicuntur non tam illam timent quàm de illâ triſtantur, ut docet Philoſophus 2. Rhet. cap. 5. & D. Thomas 1. 2. qu. 42.

qu. 42. art. 2. Adde etiam, de iis aut nullum aut valde exiguum esse timorem quæ valde distant, quia non existimantur futura: Quo fit ut mortem non semper timeamus, quia illam longè à nobis distantem arbitramur. Sicut autem spes ad duo respicit; scilicet ad bonum quò tendit, & præterea ad id per quod potest consequi bonum illud: ità etiam timor ad duo respicit; scilicet ad malum quod refugit, & ad illud quod potest infligere malum: Quò fit ut non tantùm pœna inferni, sed etiam Deus qui potest eam infligere, timeatur ab homine; sicut à prædone non tantùm supplicium mortis, sed etiam judex qui illud inferre potest, timetur. Sunt autem multa quæ ad metum seu timorem pertinent; ut Verecundia, Pudor, Erubescentia, Pavor, Consternatio, Tremor, Horror, Terror: quæ sunt veluti species quædam Timoris, quæque speciales ipsius effectus indicant.

II. Quotuplex sit Timor.

Secundò quæritur, Quæ sint propriæ species timoris. Respondetur, Alium esse timorem naturalem, alium verò non-naturalem. Ille nascitur ex opinione mali corruptivi, quod repugnat naturæ, quia illam destruit: cujusmodi sunt, Mors, Tormentum, Fames, Sitis, &c. Hic verò nascitur ex opinione mali contristativi, quod non repugnat naturæ, sed desiderio appetitûs; cujusmodi sunt Infamia, Paupertas, Parentum aut amicorum orbitas, &c. D. Thomas 1. 2. qu. 41. art. 4. affert ex D. Damasceno sex alias species Timoris, nempe Segnitiem, Erubescentiam, Verecundiam, Admirationem, Stuporem, Agoniam. Verùm quia non videntur hæ omnes esse veræ & distinctæ species Timoris, idcirco illas prætermittimus.

Naturalis; Non-naturalis.

Sex aliæ species Timoris.

III. Quæ sint causæ Timoris.

Tertiò quæritur, Quæ sint causæ timoris. Præcipua causa timoris est, Malum futurum quod ægrè potest devitari: Auget verò timorem, si repentinum fuerit; quia rationi consilium præripit: si ignotum; quia sic majus existimatur esse quàm est: si vicinum; quia minatur atrociùs. Præterea, multùm ad id confert

1,

fert naturale temperamentum: quo fit ut qui frigidiori sunt & molliori temperamento, sint meticulosiores.

2, Mitto naturales quasdam antipathias seu naturæ dis-

3. *Naturales antipathiæ.* convenientias; quo fit ut nonnulli homines ad aspectum quorundum animalium, v. g. felium, mirum in modum terreantur; alii sonitum tonitrui ferre non possint: Sic ovis naturæ instinctu metuit lupum; pullus milvum, sorex felem, &c.

IV. Qui sint effectus Timoris. Quartò quæritur, Quinam sint effectus præcipui timoris. Unus ex præcipuis est, Contractio spirituum & sanguinis ad pectoris partes intimas: natura enim obtutu mali futuri perterrefacta, vires in arcem

1, veluti cogit. Ex isto alter sequitur, nempe Pallor, ma-

2, ximè in facie; tum etiam Frigus in extremis partibus, quia unà cum sanguine calor ad interiora confugit.

3, Quòd si vehemens fuerit timor, nascetur Tremor & Trepidatio: tremor, quidem, qualis accidit febricitantibus; trepidatio verò, cùm vix potest quis subsi-

4, stere. Post hæc sequitur Horror, qui est cutis & pilorum per totum corpus asperitas, Hinc etiam sequi-

5, tur perculsio; quæ si magna fuerit, dicetur conserna-

6, tio: Ex quâ Exanimatio imò interitus nonnunquam sequitur; quia scilicet nimio sanguine ad internas partes coeunte, calor naturalis cordis repentè suf-

7. focatur. Ex ingenti etiam ac repentino timore oritur Canities; eò quòd subductis spiritibus & calore nativo vitiatur humidum illud quod est alimentum pilorum, quo ex vitio canescunt pili; sicuti illo penitus sublato contingit Calvities.

Quod spectat ad Audaciam; Animæ passio est in prosecutione mali ardui, h. e. in periculis aggrediendis, posita. Est autem timori opposita: timor enim

Audacia quid sit. refugit nocumentum nè ab ipso superetur; at verò audacia aggreditur periculum ut ipsum superet. Ex quo intelligis audaciam ex spe nasci solere ex hoc enim quòd aliquis sperat superare malum arduum seu periculum imminens, ex hoc audacter insequitur ipsum: Sicut ex timore nascitur desperatio; ideo enim

aliquis

aliquis desperat, quia timet difficultatem quæ est circa bonum sperandum.

Causa igitur audaciæ est, imprimis spes; tum ea *Quænam*
quæ spem ac desiderium excitant. Est etiam maxi- *ipsius cau-*
mus ad subeunda audacter pericula aculeus, iracun- *sa.* 1,
dia: Præterea, audaciam confirmat æstimatio majo- 2,
ris boni consequendi, & minoris periculi subeundi: 3,
tum supervenientis auxilii exspectatio: denique, na- 4,
turale corporis temperamentum: Audaciores enim 5,
sunt quibus pulmones sanguinolenti, cor fervens &
exiguum (vis enim ad angustius redacta fit acutior.)
Ebrii quoque & juvenes; quia in iis exigua est mali
impendentis æstimatio. Qui sunt frigidiori cœlo na-
ti, solent esse audaciores; qui verò calidiori, timidio-
res (causam ferunt antiperistasin) similiter, qui nun- 6,
quam experti sunt pericula. Tandem, qui omnibus 7,
affluunt, interdum videntur audaciores; & è contrà, 8.
qui in maximis versantur ærumnis: illi quidem, quia
arbitrantur se posse superare omnia; hi verò, quia ni-
hili ducunt omnia.

Effectus audaciæ præcipuus est, consecutio boni optati: deinde, suiipsius æstimatio, si res feliciter succedat; si verò negotium ex voto non succedat, indignatio, ira, præterea clades, calamitates, &c. *Quinam effectus.*

Quæstio VI.

De Irâ.

1. Difficultas; Quid sit Ira.

DE Irâ primùm quæritur, Quid sit. Est igitur ira Animæ passio in appetitu irascibili circa malum præsens quatenus cum aliquâ difficultate repellendum est. Sicque ira est passio appetitûs irascibilis maximè propria: unde ab ipsâ appetitus denominatus est; tum quia ad eam terminantur omnes motus hujus potentiæ; tum quia inter cæteras hujus potentiæ passiones hæc manifestissima, quia vehementissima. Objectum verò iræ est malum præsens, arduum, seu cum difficultate repellendum. Cæterùm iram circumstant pleræque passiones, præsertim istæ quatuor

Ejus objectum.

Iram quatuor circumstant.

quatuor ut plurimùm: nempe, dolor de injuriâ acceptâ, ſpes illam injuriam ulciſcendi, tum appetitio ſeu deſiderium vel proſecutio vindictæ, denique odium ejus qui injuriam intulit: ex quibus duæ priores antecedunt, duæ poſteriores eandem comitantur: Sícque motus iræ ex dolore & ſpe oritur; dúmque iratus homo nititur malum ut ſibi præſens apprehenſum repellere, ſimul vindictam de malo ſibi illato appetit tanquam ſibi bonum, & eum qui malum intulit deteſtatur & odit. Quo fit, ut D. Thomas dixerit objectum iræ partim eſſe bonum partim malum. Verùm in hoc diſſentimus à D. Thomâ, quòd proprium objectum iræ neque vindictam eſſe neque eum de quo ſumenda eſt vindicta exiſtimemus; ſed malum præſens quatenus cum difficultate repellendum eſt.

D. Thomæ minus probabilis opinio de objecto iræ.

II. De ſpeciebus iræ. *Tria iratorum genera.*

Secundò quæritur, Quænam ſint ſpecies iræ. Ariſtoteles 4. Ethic. cap. 5. tria facit eorum qui ira cuntur genera: Primi generis, ὀργίλυς καὶ ἀκροχόλυς appellat, i. e. *iracundos, & proclives admodum ad iracundiam*; qui vel leviſſimis de cauſis iraſcuntur, ità tamen ut facillimè placentur: Secundi generis, πικρὺς appellat; qui non facilè excandeſcunt, ægrè tamen placantur cùm excanduerint: Tertii generis, χαλεπὺς appellat, *infenſos, ſævos, aſperos*; qui citò, vehementer ac diu iraſcuntur, nec unquam niſi ſumptâ vindictâ placari poſſunt. Juxta hæc tria hominum iraſcentium genera tres quoque ſpecies iræ aſſignari poſſunt. Et quidem D. Thomas 1. 2. qu. 46. art. 8. tres Iræ ſpecies aſſignat. Prima vocatur *fel* vel *iracundia*; éſtque primus impetus & initium iracundiæ. Altera ſpecies dicitur *furor*; qui non quieſcit niſi ſumatur vindicta. Tertia dicitur *mania*; quæ diutiſſimè permanet, & vix unquam placari poteſt.

Tres Iræ ſpecies.

III. De cauſis iræ.

Tertiò quæritur, Quæ ſint cauſæ hujus paſſionis.
1, Prima & præcipua cauſa eſt, Malum læſivum præſens quod repelli poteſt, præſertim, ſi cum illo, ſeu injuriâ illatâ, adſit contemptus: Unde ea augent iram
2, quæ pariunt contemptum; ut detractio, contumelia, vitupe-

vituperatio, illusio, derisio, &c. Auget etiam iram circumstantia personæ contemnentis: ut si te contemnat familiaris, filius, servus, aut alii de quibus sis bene meritus. Denique iram acuit naturale temperamentum: Quare cholerici seu biliosi qui abundant cholerâ, ad iracundiam proni sunt: pituitosi verò ægrè irascuntur; est enim pituita choleræ seu flavæ bili contraria. Adde etiam cœli seu anni tempestatem: Nam æstate, & præsertim diebus (ut loquuntur) canicularibus, faciliùs irascuntur homines.

3,

4,

5.

IV. De effectibus iræ.

Quartò quæritur, Quinam sint effectus iræ. Imprimis iram sequitur fervor sanguinis circa cor cum amaritudine & dolore. Deinde sequitur diffusio sanguinis ad externas partes, & præsertim spirituum, qui quasi auxiliares copiæ ad vindictam sumendam sese offerunt. Tertio loco usus rationis impeditur: unde contingit, iratos quædam perpetrare quæ postea nollent egisse. Postremo loco sequuntur signa quædam exteriora: in quibusdam pallor, ob contractum sanguinem; in aliis (& quidem frequentiùs) rubor, quòd in iis sit mobilior & copiosior sanguis: In omnibus ferè palpitat cor; unde vox ipsa deficit: Præterea, in quibusdam ignescunt oculi: Tandem, qui irascuntur subsiliunt, excandescunt, vociferantur, &c. ut ostendant se immeritò despectos & injuriam passos.

1,

2,

3,

4.

V. De remediis iræ.

Ultimo loco adhibere possent remedia quibus aut tolli penitus aut saltem mitigari possit ira. Sicut igitur præcipua iræ causa est, opinio vel persuasio injuriæ sibi illatæ & contemptus; sic optimum remedium est, deponere ejusmodi opinionem: Quod fiet, si ab injuriæ illatæ recordatione animum abducamus, & aliò convertamus; si persuadeamus nobis, non fuisse contemptum quem putabamus esse; si consideremus, amicos nostros æquiores nostrarum injuriarum judices non tanti illas facere quanti nos facimus. Denique ad tollendum ejusmodi opinionem confert præ cæteris submissio, humilitas & contemptus sui, tum bona æstimatio alterius. Sed hæc de animi passionibus satis.

Quænam conferant ad tollendum illatæ injuriæ opinionem.

Ter-

Tertius Tractatus hujus partis:
De Virtutibus & Vitiis.

Tres hujus postremi Tractatus disputationes.

QUoniam humanarum actionum species vulgò penes virtutes & vitia distinguuntur; idcirco ad hanc tertiam Moralis Philosophiæ partem quæ est de ipsis actionibus humanis, pertinet tractatus de Virtutibus & Vitiis. Et quoniam de virtutibus accuratior esse debet consideratio, duas de ipsis instituemus disputationes: alteram de iis generatim; alteram de iisdem speciatim, ubi de quatuor virtutibus cardinalibus: Quibus tertiam disputationem de Vitiis ac Peccatis subjungemus.

Prima Disputatio hujus Tractatûs:
De Virtutibus generatim.

Quæstio I.
Quid sit Virtus moralis.

Virtus *tripliciter accipitur.*

NOn hic de virtute agimus quatenus accipitur pro facultate seu naturali potentiâ operandi; neque quatenus accipitur pro quâvis actione bonâ & rectâ: sed quatenus accipitur pro habitu, non quidem supernaturali vel Divinitus infuso, cujusmodi sunt Spes, Fides, Charitas, &c. sed naturaliter seu frequenti actuum repetitione acquisito, eóque electivo & ad mores pertinente, quo nempe voluntas inclinatur ad operandum congruenter rectæ rationi.

Virtutis definitio duplex. 1, 2.

Cujus duplex datur definitio: altera minùs propria, quæ potest accommodari etiam intellectivis imò & spiritualibus quibusvis habitibus; ut dicatur, Habitus perficiens habentem & ejus opus: altera verò magis propria, quâ dicitur, *Habitus electivus in mediocritate consistens, eâ quæ est ad nos, ratione definitâ prout vir* pru-

prudens præscripserit. Cujus definitionis prima particula, nempe *habitus*, habet locum generis: sunt enim virtutes, sicut & vitia, de genere habituum. Secunda particula, nempe *electivus*, secernit habitum moralem ab intellectuali, eò quòd electio sit de ratione cujuslibet actûs moralis ad quem per se refertur habitus. Tertia particula, *in mediocritate consistens*, excludit vitia omnia; quæ licèt sint habitus morales seu electivi, non tamen consistunt in mediocritate, sed peccant in excessu vel defectu, ac sic virtutibus opponuntur. Quarta particula additur, nempe, *eâ quæ est ad nos ratione*, &c. quâ significatur, virtutis mediocritatem non esse positam in medio rei, sed rationis, prudenter judicantis quid & quomodo agendum sit: quod planiùs explicabitur sequ. quæst. Nota verò, definitionem hanc convenire omni virtuti morali, unâ exceptâ Prudentiâ: quæ cùm sit veluti mensura & regula cæterarum virtutum, & per ipsam Virtus hoc loco definiatur, non videtur hâc definitione posse contineri. Possis etiam dicere, Prudentiam non esse virtutem omnino moralem, sed ad intellectivas pertinere: quod videtur Aristoteles sensisse, cùm lib. 5. Ethic. eam inter illas enumeret.

Aristotelis, 2. Eth. 6. Explicatur posterior definitio.

Nota.

Quæstio II.

An virtus in mediocritate consistat.

VIrtutem in medio consistere, ferunt omnes, pauci tamen intelligunt. Illud ipsum docet & explicat Aristoteles, 2. Ethic. cap. 6. Virtutem igitur in medio positam esse duas ob causas, ex ipso Aristotele colligimus: primùm, Quia omnis virtus ferè est inter duos vitiosos habitus; quorum alter excedit, alter verò deficit; ut Liberalitas inter Prodigalitatem & Avaritiam: deinde, Quia objectum virtutis est semper aliquid medium inter excessum & defectum; ut cibus, qui est objectum Temperantiæ, debet esse mediocris, ut nec nimius nec parcior sit quàm

Virtus in medio, duas ob causas.

Virtutis medium duplex. ratio postulet. Unde duplex esse dicitur virtutis medium: alterum secundùm essentiam, quod est illud prius: alterum verò secundùm objectum, quod est istud posterius: Et quidem de hoc posteriori medio accipienda est postrema particula supradictæ definitionis.

Medium duplex: 1, Rei; 2. Quoad nos. Ut autem intelligas quale sit istud posterioris generis medium, de quo præcipua est difficultas, notandum est ex Aristotele loco citato, duplex dici medium: alterum *rei*, secundùm quod aliquid à parte rei æquè distat à duobus extremis; quo modo panis duarum libellarum medius est inter panem unius libellæ & panem trium libellarum: alterum verò *quoad nos*, seu *rationis*, quod respectu unius cujusque nostrûm neque excedit neque deficit: quo modo panis unius libellæ dicitur medium, habitâ ratione ejus qui nec ampliori nec pauciori cibo indiget. Est autem inter utrumque medium illud discrimen, quòd illud idem sit apud omnes, hoc verò non item, quia nempe pro variâ personarum conditione subinde mutatur: ex. gr. Cibi portio quæ Socrati pro ejus temperamento convenit, dicetur medium quid respectu Socratis. At verò quia non omnibus eadem temperamenti & caloris ad decoquendum vis est, hinc sæpe fit ut quod respectu unius medium habetur, respectu alterius deficiat aut excedat: Quare non immerito medium istud appellatur *medium quoad nos*. Appellatur autem *medium rationis*; tum quia à rectâ, h. e. sapienti seu prudenti ratione assignatur, & ab eâdem pro circustantiarum ratione mutatur, i. e. augetur vel minuitur; tum quia positum est in quâdam ratione seu analogiâ & proportione rei ad personam, quam solius est prudentis dignoscere. Mitto quòd medium rei ab Aristotele di-

1. Arithmeticum. 2. Geometricum. catur *medium Arithmeticum*, medium verò rationis dicatur *Geometricum*; eò quòd in illo Arithmetica, in hoc verò Geometrica proportionalitas locum habeat. Cùm igitur asserimus, virtutem in medio consistere secundùm objectum, intelligendum est de medio quoad

ad

ad nos, seu de medio rationis quod juxta rectam rationem sive ex judicio viri prudentis præscribitur: nisi fortè in justitiâ, præsertim commutativâ; quæ quia hominem non ad seipsum sed ad alterum ordinat, ideo non in medio quoad nos, sed in medio rei consistit. Jam verò quæri potest, An omnis virtus in medio consistat utroque modo, & secundùm objectum & secundùm essentiam. Cui dubitationi duplici conclusione satisfiet.

Prior conclusio. Prior conclusio; Omnis virtus purè moralis est in medio secundùm objectum. Ratio est; Quia bonum omne quod regitur & mensuratur, situm est in adæquatione ad suam regulam, ut non illam excedat nec ab eâ deficiat, sicque in aliquâ mediocritate consistit: atqui objectum virtutis est bonum quod à rectâ ratione dirigitur, proindéque situm est in adæquatione ad mensuram rectæ rationis: Quæ adæquatio cùm sit æqualitas seu commensuratio quædam inter excessum & defectum, nihil aliud est quàm mediocritas; quæ quidem non in indivisibili posita est, sed moralem quandam extensionem habet. Loquimur autem hìc de virtute purè morali, ut prudentiam excipias: quæ cùm sit ipsa sui mediocritas, cæterisque virtutibus modum præscribat, cúmque ipsius sit objectis virtutum mediocritatem imponere, non videtur in eâ rependere posse ab objecto.

Posterior conclusio. Posterior conclusio; Omnis virtus moralis, exceptâ Justitiâ, consistit in medio quoad essentiam, i.e. sita est inter duos habitus vitiosos, quorum alter peccat in excessu, alter verò in defectu: Quod notum est inductione. Sic enim Liberalitas sita est inter Avaritiam & Prodigalitatem; Fortitudo, inter vitium Timiditatis & Audaciæ: sic ipsa Prudentia inter Calliditatem & Imprudentiam seu mentis Hebetudinem versatur. Justitiam verò excepimus: quia quicquid fit contra jus, sive ad excessum sive ad defectum vergat, semper injustitiam parit: quò fit ut Justitiæ sola opponatur Injustitia. Est autem notandum, quòd virtus

inter duos vitiosos habitus media, ad unum magis accedit quàm ad alterum; ut Liberalitas magis accedit ad Prodigalitatem quàm ad Avaritiam: Cujus rei ratio est, quòd unum extremorum vitiorum magis à rectâ ratione descíscit quàm alterum.

Quæstio III.

In quânam animi parte sint virtutes.

Sensus quæstionis aperitur. Constans quidem est apud Peripateticos sententia, Cùm virtutum aliæ sint mentis aliæ morum, seu aliæ intellectuales aliæ morales; illas in intellectivâ, has verò in appetitivâ animæ parte seu facultate collocandas esse: Verùm cùm appetitus duplex sit in homine: alter rationalis, qui dicitur voluntas; alter sensitivus, ísque tum concupiscibilis cùm irascibilis: ambigitur, utrùm in appetitu rationali an verò in sensitivo resideant. Et quidem de Justitiâ constat, illam in solo appetitu rationali insidere. Tota difficultas est de Temperantiâ, Fortitudine, & similibus virtutibus, quarum munus est animi perturbationes edomare: De quibus quid sentiendum sit duplici conclusione statuemus.

Prior conclusio; Prior conclusio; Virtutes omnes morales (excipio semper Prudentiam, quæ non est purè moralis) in appetitivâ eâque rationali animæ parte, h. e. in *probatur 1,* voluntate, resident. Probatur; Tum quia virtutes morales insunt in eâ animæ potentiâ ad quam pertinet electio & libertas; cùm definiantur habitus electivi, sintque actionum liberarum principia: atqui electio & libertas pertinent ad rationalem appetitum; cùm electio sit actus elicitus ipsius voluntatis, & libertas sit formaliter in ipsâmet voluntate: Tum quia *2.* voluntas non mediocrem experitur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & similium: cùm igitur habitus desiderentur in potentiis propter difficultates quas patiuntur in operando, debent necessariò admitti habitus illarum virtutum in appetitu ani-

mæ rationali. Si objicias, Totam illam difficultatem oriri ex rebellione inferioris seu sensitivi appetitûs; voluntatem autem satis ex se proclivem esse ad ejusmodi actus: Respondeo, Licèt difficultas magnâ ex parte oriatur ex ejusmodi resistentiâ appetitûs sensitivi, nihilominus tamen oriri etiam ex indeterminatione voluntatis circa illos actus, utpote quæ non facilè sese ad illos determinet, nec tam promptè pro eâ quâ est potestate inferioribus potentiis circa illos actus imperet. *Object.* *Solut.*

Posterior conclusio; Admittendi sunt in appetitu sensitivo habitus quidam correspondentes iis habitibus virtutum qui resident in appetitu rationali. Probatur; Quia appetitus sensitivus magnam patitur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & similium virtutum, nec facilè rationi circa eosdem actus imperanti obsequitur: quare necessarii sunt in eo habitus quibus facilè inclinetur ad ejusmodi actus, & rationi circa illos promptiùs obtemperet. Cæterùm licèt habitus illi virtutibus subserviant, non tamen propriè dicuntur virtutes, quia non sunt habitus facultatis electivæ ac liberæ, cujusmodi sunt virtutes morales propriè dictæ. *Posterior conclusio; probatur.* *Nota.*

Quæstio IV.

Quid, & quot sint virtutes quæ vulgò Cardinales appellantur.

Virtutes quædam vulgò *cardinales* appellantur, quòd quemadmodum fores cardinibus, sic illis omnis moralis vitæ honestas & sanctitas fulciatur. Solent autem quatuor assignari, ut scribit D. Thomas 1. 2. qu. 61. art. 2. nempe, Prudentia, quæ ad rationem; Justitia, quæ ad voluntatem; Temperantia, quæ ad appetitum concupiscibilem; Fortitudo, quæ ad irascibilem peculiari quâdam ratione pertinet. Colligitur autem quaternarius iste cardinalium virtutum numerus in hunc modum; Omnis virtus *Cur quædam virtutes appellentur* cardinales. *Quatuor esse virtutes cardinales probatur.*

moralis latè sumpta vel ad rationem spectat vel ad appetitum: Si ad rationem spectat, erit Prudentia: Si ad appetitum, vel ipsum inclinabit ad bonum rationis alienum, vel ad proprium: si ad alienum, erit Justitia: si verò ad proprium, vel illi bono adversatur appetitus concupiscentiæ, & circa tale bonum versabitur Temperantia; vel appetitus irascentiæ, & circa tale bonum versabitur Fortitudo. Plura lege apud D. Thomam loco suprà citato. Eum verò inter se naturæ & dignitatis simul ordinem servant, ut primo loco ponatur Prudentia; cùm illa sit cæterarum virtutum regina, & ab ipsâ tanquam à propriâ ipsarum normâ cæteræ virtutes dirigantur: secundo verò loco sequatur Justitia; quæ versatur circa bonum commune & ad plurium utilitatem pertinens, cùm cæteræ virtutes circa bonum peculiare & proprium vertentur. Sequitur tertio loco Temperantia; quæ idcirco fortitudinem antecedit, quòd prius sit naturâ abstinere à malo quàm bonum fidenter aggredi: est autem temperantiæ munus, appetitionem avocare ab inconsideratis & perversis cupiditatibus. Ultimo loco sequitur Fortitudo; quæ confert ad bonum quodlibet fortiter & citra metum omnem prosequendum. Et quidem hæc divisio Virtutis moralis in quatuor virtutes cardinales, est divisio generis in quatuor præcipuas species, ad quas cæteræ omnes vel tanquam inferiores species seu partes subjectæ vel tanquam earundem partes potentiales, aut integrantes revocantur. Possit adhuc generalior virtutum divisio tradi; nempe, in eas quæ ad Deum, quæ ad Proximum, & quæ ad Nos pertinent: Quæ hâc brevi Apostoli monitione continentur, *Apparuit* (inquit ad Titum, c. 2. v. 11, 12.) *gratia Dei & Salvatoris nostri omnibus hominibus; erudiens nos, ut abnegantes impietatem & secularia desideria, sobriè, & justè & piè vivamus in hoc seculo: Sobriè* nempe quoad nos; *justè* quoad proximos; & *piè* quoad Deum. Verùm hæc virtutum Christianarum partitio, non morales tantùm

Quis sit earum ordo inter se.

Alia generalis virtutum divisio.

Tertia divisio.

tantùm quæ nostris actibus comparantur, sed etiam Theologicas seu supernaturales, quæ Divinitus infunduntur, ex mente Apostoli complectitur: quare ad nostrum institutum non pertinet. Possent etiam virtutes dividi in septem species, oppositas septem vitiis capitalibus: Verùm ad has quatuor cardinales, tanquam ad præcipuas & generaliores species, reducendæ sunt.

Cæterùm circa prædictam virtutum moralium quadripartitam divisionem difficultas est, Quomodo inter illas annumeretur Prudentia. Respondetur, *Solut. Dub.* Nomen *virtutis moralis* hic laxiori significatu accipi, non pro eâ solâ quæ in appetente facultate residet, sed pro eâ quæ ad mores conformandos per se & proximè attinet: sicque prudentia meritò inter morales virtutes annumeratur, tum quia ipsa est morum regula, tum quia perfectio prudentiæ non absolvitur intra fines intellectûs (sicut cæterarum virtutum purè intellectualium) sed requiritur ad complementum prudentiæ rectitudo in appetitu.

Quæstio V.

Utrum virtutes morales sint inter se connexæ.

Ut sensum propositæ quæstionis planè intelligas, notandum est ex Aristotele 7. Ethic. c. 1. *Virtutis gradus triplex.* Virtutem moralem in triplici gradu obtineri posse: Primò quidem, in gradu *continentiæ*, cùm adhuc perturbationes animæ sunt vehementes, illis tamen resistimus: secundò, in gradu *temperantiæ*; cùm passiones paulò sunt pacatiores: tertiò, in gradu *heroico*; cùm jam ità cohibitæ sunt ac refrænatæ, ut rarò admodum & vix repugnent rationi: Quos virtutum gradus nonnulli vocant, Incipientium, Proficientium, & Perfectorum. Quod igitur spectat ad virtutes in gradu heroico; non est dubitatio quin omnes simul connexæ sint. Cùm enim virtutes in eo gradu omnem postulent excellentiam quam in suo genere habere possunt, omnes autem virtutum mutuum sibi

præstant auxilium, & aliæ aliis perfectionem adjungant, hinc fit ut virtutes in eo gradu sibi invicem cohæreant. De virtutibus etiam in gradu continentiæ non ambigitur; quia experientiâ constat, multos sese exercere in materiâ quarundam virtutum non verò aliarum, sicque sibi aliquos habitus comparare sine aliis. Verùm tota difficultas est de virtutibus in medio gradu, nempe in gradu temperantiæ, Utrùm virtutes in eo gradu sint ità inter se connexæ ut una non possit haberi sine aliis. Missâ igitur Scoti opinione, nostra (eáque communis) sententia est, rem ità se habere. Probatur: Quia omnis virtus suis expleta numeris prudentiam quoque perfectam sibi adsciscit; atqui perfecta prudentia nulla est cæteris virtutibus destituta: Ex quo concludere est, omnes virtutes quasi communi vinculo prudentiæ inter se copulari. Hujus argumentationis major propositio patet ex tritâ Virtutis definitione, in quâ ad rationem virtutis præscriptus à viro prudenti modus desideratur. Quod autem prudentia illa perfecta esse debeat, ex eo convincitur, quod perfectæ virtuti non nisi perfecta prudentia respondeat (neque enim regula deterior esse potest regulato) perfecta, inquam, secundùm eum gradum secundùm quem virtus illa dicitur perfecta: atqui supponimus hìc, virtutem esse in statu perfecto temperantiæ: quare necesse est prudentiam esse in eodem statu perfectionis: ad quem requiritur, ut rationis judicium circa illius virtutis actus perfectum ac sanum sit, nullóque passionis æstu perverti possit. Minor ejusdem ratiocinationis propositio suadetur; Quia nisi vir prudens cæterarum virtutum præsidia advocet, non poterit semper ferre sanum de quâvis re agendâ judicium; cùm liquidò constet, perturbationes, nisi virtutum ope cohibeantur, rationem excæcare, & æquam rerum æstimationem (sine quâ prudentia nulla est) pervertere. Cùm igitur nulla virtus possit esse perfecta sine prudentiâ; prudentia autem absque aliis virtutibus perfecta esse non possit: hinc

Nodus difficultatis.

Probabilior assertio probatur.

hinc fit ut nulla virtus possit esse perfecta absque aliis. Hoc autem omne intelligendum est de virtutibus quæ ad communem hujus vitæ statum pertinent, v. gr. de quatuor cardinalibus ut vulgò usurpantur; non verò de aliis quæ ad eminentem vitæ statum spectant, sine quibus aliæ in suo genere perfectæ esse possunt.

Secunda Disputatio hujus Tractatûs;

De Virtutibus sigillatim: nempe, de quatuor cardinalibus.

§. I. De Prudentiâ.

Quæstio I.
Quid sit Prudentia.

PRudentia cæterarum virtutum princeps ac moderatrix optimè definitur ab Aristotele, *Habitus agendi verus cum ratione circa ea quæ sunt homini bona aut mala, 6.* Ethic. c. 5. Dicitur *habitus verus*; tum ut constet, prudentiam esse de genere habituum intellectivorum; tum ut distinguatur à falsis mentis habitibus, aut etiam ab incertis. Dicitur præterea *habitus agendi*, seu *practicus*; ut distinguatur tum à theoreticis, cujusmodi sunt Sapientia, Intelligentia, Scientia; cùm à factivis, quales sunt artes. Additur, *cum ratione*, (supple, *rectâ*) h. e. ex judicio integro, sano, & affectuum impetu minimè perturbato. Intelligunt etiam nonnulli *cum ratione*, id est, cum rationali appetitu recto: In quo differt habitus prudentiæ ab habitu philosophiæ Moralis; quòd nempe ille ex naturâ suâ conjunctus sit cum rectitudine voluntatis, non verò iste. Denique subjungitur, *circa ea quæ sunt homini bona vel mala:* in quo distinguitur prudentia à philosophiâ Naturali; quæ licèt dici possit *habitus verus agendi cum ratione* absolutè, non tamen est circa ea *Prudentiæ definitio explicatur.*

ea

ea quæ ſunt homini bona vel mala. Adde, etiam per hanc particulam optimè diſtingui prudentiam à philoſophiâ Morali, quòd philoſophia Moralis verſetur circa bonum & malum in genere, prudentia verò circa bona & mala in particulari.

Dub. Sed quæres hoc loco, Cùm prudentia verſetur circa *agibilia* in particulari, quæ contingentia ſunt, quomodo dici poſſit habitus verus, cùm rerum contingentium nulla ſit certa veritas. *Reſp.* Reſpondetur, Veritatem prudentiæ non eſſe poſitam in conformitate intellectûs cognoſcentis cum re cognitâ, ſed in adæquatione rationis ad appetitum rectum (ut ſcribit Ariſtoteles 6. Ethic. cap. 2.) quam appetitûs rectitudinem virtutes in eo reſidentes præſtant. Itaque licèt habitus prudentiæ verſetur circa objectum contingens, erit tamen verus ſi recto appetitui conformetur. Quare cùm prudentia ut ſit perfecta cæteras virtutes ſibi adjungi neceſſariò poſtulet, hinc fit ut vir perfectè prudens ex integro & ſano affectu de rebus agendis judicet, ſicque judicium viri prudentis ſit ſemper practicè verum.

Quæſtio II.

Quodnam ſit ſubjectum circa quod verſatur prudentia.

CONſtat ex prædictis, ſubjectum in quo reſidet prudentia eſſe intellectum. Quod verò ſpectat ad ſubjectum circa quod verſatur; duæ ſunt difficultates explicandæ: *I. Difficultas.* Quarum prior eſt, An illud ſit univerſale vel particulare. Reſpondetur, Licèt objectum prudentiæ generatim ſpectatum ſit aliquid univerſale, viz. id omne quod rectâ ratione eſt agendum; nihilominus tamen prudentia in unoquoque particulari homine ſpectata circa res ſingulas duntaxat verſatur: ſicque objectum prudentiæ abſolutè & ſimpliciter dici debet particulare. *Objectum prudentiæ particulare.* Ratio verò cur prudentia per ſe circa particularia verſetur, eſt, quia ad pruden-

prudentiam pertinet non solùm consideratio rationis, sed etiam applicatio ad opus, qui finis est practicæ rationis. Nemo autem aptè potest unum ad aliud applicare nisi utrumque in particulari perspectum habuerit. Et quamvis ratio sit primò & principaliter rerum universalium, potest tamen per habitum prudentiæ universales notitias ad particulares actiones applicare. Ubi adverte, subjectum istud prudentiæ, licèt sit particulare, i. e. non universale, posse tamen dici esse commune, vel quia ad plurium utilitatem spectat, quale est subjectum prudentiæ Politicæ vel Oeconomicæ; vel quia refertur ad finem communem, ut cùm aliquis actus prudentiæ ad totius vitæ institutionem pertinet; vel quia prudentia versatur interdum simul circa plura particularia.

Posterior difficultas est, An subjectum prudentiæ sit aliud à subjecto cæterarum virtutum. Respondetur, Licèt subjectum prudentiæ non sit realiter diversum à subjecto reliquarum virtutum, esse tamen formaliter distinctum. Itaque licèt idem agibile possit esse objectum materiale prudentiæ simul & alterius virtutis, non tamen sub eâdem formali ratione: sed dicitur pertinere ad prudentiam quatenus est objectum rationis sub ratione veri practici; ad alias verò virtutes, quatenus est objectum appetitionis sub ratione boni appetibilis: v. gr. Temperatè uti cibo & potu, ad prudentiam simul & temperantiam pertinet; ad prudentiam, inquam, quatenus judicat in quânam quantitate pro cujusque temperamento sumi debeat cibus & potus; ad temperantiam verò, quatenus inclinat voluntatem ad sumendum ejusmodi cibum & potum juxta mensuram à prudenti ratione definitam. *II.*

Quæstio III.

An habitus prudentiæ in viro sapiente sit multiplex.

Multiplex numero habitus prudentiæ in viro prudente.

Etsi ejusdem sit facultatis, nempe rationis practicæ in actu, cujusque virtutis modum ponere; non tamen ejusdem est habitûs: Non enim per eundem

dem habitum prudentiæ novit aliquis ſervare mediocritatem in ſumendo cibo & potu, & in pecuniâ largiendâ: Quia nempe etſi aliquis facilè judicet de circumſtantiis alicujus virtutis, déque modo in eâ ſervando, non tamen ſtatim eandem facilitatem experitur in actibus aliarum virtutum. Quare opus eſt unicuique proprio habitu prudentiæ: ſícque non unus ſed multiplex ſpecie habitus eſt in viro ſapiente: Qui tamen poteſt dici unus genere; quo modo Animal, quod ſpecie multiplex eſt, poteſt dici unum genere. Adde etiam, dici unum per aggregationem & ſecundùm ordinem ad eundem finem, quatenus omnes illi ſpeciales habitus ad complendam rationis practicæ perfectionem conſpirant; ex iis enim una veluti totalis ſeu univerſalis prudentia efflorеſcit, non tamen realiter diſtincta à prædictis ſpecialibus prudentiæ habitibus. Ubi nota, pleroſque Morales philoſophos qui res iſtas non adeò ſubtiliter examinant, cùm de perfectâ prudentiâ loquuntur, quaſi de uno ſimplici habitu loqui; licèt verè non ſimplex ſit, ſed compoſitus ſeu ex pluribus ſimplicibus habitibus conſtans.

Perfectam prudentiam non eſſe unam niſi per aggregationem multorum habituum ſpecialium prudentiæ.

Dub. An verò præter illos multiplices habitus prudentiæ admittendus ſit aliquis alius habitus cæteris omnibus eminentior, qui ſe applicet ad dirigendos quoſvis quarumlibet virtutum actus, diſputatur hoc loco.

Reſp. Probabilior autem videtur nobis eorum ſententia qui totalem illum ſeu eminentem prudentiæ habitum explodunt tanquam inutilem & ſuperfluum: ſufficit enim ad conſtituendam mediocritatem in quâlibet actione judicium naturale practicum cum aliquo habitu ſpeciali prudentiæ, præſertim cùm omnis honeſta actio verſetur circa particulare aliquod objectum.

Quæſtio IV.
Quinam ſint actus ſeu officia prudentiæ.

PRudentiæ munus in genere eſt per ſe de mediis tantùm ſive de iis quæ ſunt ad finem diſponere, dirigendo

dirigendo nempe alias virtutes morales circa media ad earum fines obtinendos accommodata; nè putes prudentiam præstituere finem virtutibus moralibus: id enim pertinet ad naturalem Rationem & Synderesin, quæ se habet ad prudentiam ut intelligentia principiorum ad Demonstrationem. Ut autem prudentia aptè dirigat alias virtutes circa media, tria præstare debet 1. consultare, seu inquirere media; quod est inventionis: 2. deligere seu potiùs discernere quæ sunt aptiora ad finem; quod est judicii: 3. præcipere ut quæ sunt inventa & delecta perficiantur; quod est imperii. Per hunc enim actum ratio intimat seu internâ quâdam locutione denunciat quid agendum sit: & quidem hic postremus est actus prudentiæ, ac finis rationis practicæ propinquior. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 47. *Triplex munus Prudentiæ in dirigendo.*

Quæstio V.

Quænam sint partes integrantes prudentiæ.

TRia in unaquâque virtute morali partim genera solent assignari, ut scribit D. Thomas 2. 2. q. 48. Aliæ enim dicuntur partes Integrantes, aliæ Subjectæ, aliæ Potentiales. Integrantes appellantur, non quòd virtutem ipsam constituant seu componant, sed quòd ad perfectum ipsius virtutis actum necessariò desiderentur. Subjectæ verò sunt eæ quæ sub illâ virtute, tanquam species sub genere subjiciuntur. Denique potentiales partes sunt, quæ virtute & potestate in eâdem præcipuâ virtute continentur, & in quas ipsius præcipuæ ac totalis virtutis vis & potentia distribuitur. *Tria partium genera in virtutibus. 1. Integrantes, 2. Subjectæ, 3. Potentiales.*

Quod spectat ad partes integrantes prudentiæ; tres generales à quibusdam solent assignari; nempe, Sapientia seu Memoria præteritorum, Intelligentia præsentium, & Providentia futurorum: juxta illud Deut. 32. 28, 29. *Gens absque consilio est, & sine prudentiâ: Utinam saperent, & intelligerent, ac novissima providerent.* Sed omnium optimè D. Thomas. qu. *Partes integrantes Prudentiæ.*

cit.

cit. & seq. nempe 42. art. 1. & seq. octo enumerat partes integrantes prudentiæ; quæ sunt, Memoria, Intelligentia, Docilitas, Solertia, Ratio, Providentia, Circumspectio, Cautio: Quarum quinque priores spectant ad prudentiam quatenus est habitus cognoscitivus; tres verò posteriores ad eandem, quatenus præcipit & applicat cognitionem ad opus. Tria autem in habitu cognoscente spectari possunt: Primùm ipsa cognitio; ad quam pertinet Memoria præteritorum, & intelligentia præsentium: Secundò, cognitionis acquisitio: quæ vel fit per disciplinam, & ad hanc pertinet Docilitas, quâ quis redditur promptus & facilis ad audiendas & capiendas aliorum sententias; vel per inventionem, ad quam pertinet Solertia, cujus est repentina mediorum excogitatio: Tertiò, cognitionis usus, quo ex quibusdam præcognitis mens ratiocinando ad alia progreditur; ad quam pertinet Ratio: Ut autem prudentia rectè præcipiat, tribus indiget: imprimis, Providentiâ, ut res futuras ad finem accommodatè disponat; deinde, Circumspectione, ut negotiorum circumstantias cautè diligentérque attendat; denique, Cautione, ut impedimenta quæ accidere possunt declinet ac removeat.

Tria in habitu cognoscente spectanda.

Quæstio VI.

Quænam sint subjectæ partes prudentiæ.

PArtes subjectæ sive species prudentiæ possunt ad duas præcipuas revocari: quarum altera uniuscujusque mores privatos moderatur, dicitúrque solitaria seu privata; altera verò spectat regimen alicujus multitudinis: quæ quadruplex ponitur à D. Thomâ, 2. 2. q. 50. nempe, Regia, Politica, Oeconomica, & Militaris. Regia est, quâ is qui multitudini præest, ipsam prudenter moderatur: Ad quam pertinet cujusvis Magistratûs prudentia; tum etiam ea, quam Aristoteles νομοθετικὴν appellat, Legislatorum propria. Politica est propria subditorum, quâ prudenter se

Prudentia quadruplex: Regia:

Politica:

ſe gerunt Reipub. cives obtemperando principi communis boni gratiâ. Oeconomica ſpectat regimen familiæ: quæ alia eſt in iis qui præſunt, ut in parentibus ac dominis; alia in iis qui ſubſunt, ut liberis & ſervis. Denique, Militaris ſpectat ad multitudinem militum quæ ad aliquod ſpeciale negotium boni publici causâ ad tempus prudenter dirigi debet: quæ item alia eſt in duce, alia in militibus. *Oeconomica:* *Militaris.*

Quæſtio VII.

Quænam ſint partes potentiales prudentiæ.

PArtes potentiales prudentiæ, ſeu virtutes adjunctæ prudentiæ, ſunt tres, nempe Eubulia, Syneſis, & Gnome. Nam quemadmodum tres ſunt actus ſeu officia prudentiæ, uti ſuperiùs diximus: viz. Inquiſitio mediorum, Judicium de mediis inventis, Præceptio ſive imperium ut ea quæ judicata ſunt efficiantur; In quorum ultimo prudentiæ vis maximè elucet; Ità ad hæc tria facilè exactéque præſtanda tres ſunt habitus: nempe, Eubulia, i. e. optima deliberandi ratio, quæ pertinet ad media facilè invenienda; Syneſis, i. e. perſpicientia in judicando, quæ pertinet ad bene judicandum de iis quæ lege aliquâ definita ſunt: Gnome, i. e. ſententia, quæ pertinet ad deferendum judicium de iis quæ non ſunt lege aliquâ determinata, & tamen in praxin veniunt; in quibus major occurrit difficultas. Solet autem illud etiam diſcrimen afferri inter Syneſin & Gnomen; quòd Syneſis ſit optima judicandi ratio ſecundùm leges communes & ordinarias, Gnome verò non item, ſed ejus ſit judicare ſecundùm altiora humanæ rationis principia. Ferunt etiam, Gnomen eſſe rectum judicium, quod non ex rigore legis, ſed ex æquo & bono fertur de re propoſitâ.

Tres virtutes adjunctæ Prudentiæ. *Eubulia;* *Syneſis;* *Gnome.*

§. II. De

§. II. De Justitiâ.

Quæstio I.
Quid sit Justitia.

Justitia virtutum omnium præstantissima.

JUstum Latini ab eo quod *Jus* dicitur appellârunt; à *justo* verò *Justitiæ* nomen deductum est. Est autem Justitia inter virtutes purè morales citra controversiam prima, non modò ratione objecti, sed etiam (ut plerique probabiliter arbitrantur) ratione subjecti: Cùm enim plerique Temperantiam ac Fortitudinem in infimâ animi parte collocâssent, ut sensitivæ partis motus cohiberent; omnes uno consensu Justitiam in voluntate posuere, veluti cæteris virtutibus sedatiorem, & rationi viciniorem. Quòd autem ratione objecti sit cæteris præstantior, ex eo constat; quòd justitiæ propositum est, non tam propriis utilitatibus quam alienis commodis consulere: quod eò præstantius censeri debet, quò est difficilius; eò divinius, quò pluribus est utilius.

Justitiæ duplex acceptio:

1, Est autem acceptio *Justitiæ* duplex: Altera pro quovis genere virtutis, seu pro virtutum omnium cumulo.Ità legimus in sacris Scripturis passim viros probos appellari *justos*, & *justitiam* pro omni virtute indiscriminatim accipi; & è contrà, *injustos* appellari quosvis sceleratos, & *injustitiam* pro quolibet genere vitii usurpari. Unde illud Aristotelis ex Agathone, 5. Ethic. 1.

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι.

Justitia in sese virtutes continet omnes.

Verùm hæc *justitiæ* acceptio impropria est, & universalior quàm par sit; neque enim sic justitia ab aliis
2. virtutibus distingueretur. Altera igitur magis propria acceptio *justitiæ* est, pro eo duntaxat genere virtutis quo probè ad alios affecti sumus: unde omnis justitiæ propriè dictæ species ab Aristotele dicitur esse πρὸς ἕτερον, i. e. *ad aliud*, seu *propter aliud*.

Justitiæ descriptio.

Itaque Justitiam propriè sumptam describit Aristoteles loco citato, *Quâ apti sunt homines ad res justas gerendas*,

gerendas, quâque justè agunt, & ea optant quæ justa sunt: Sed hæc rudis est justitiæ delineatio. Paulò accuratior est ejusdem à Jurisperitis tradita definitio, ut dicatur, *Constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.* In quâ definitione, per *voluntatem* (ut explicat S. Thomas 2. 2. qu. 58. art. 1.) non est intelligenda ipsa animæ facultas, sed potiùs ipsiusmet facultatis actus, per quem describitur habitus: Sic enim consuetum est optimis autoribus, habitum per actum definire; ut cùm dicit S. Augustinus, *Fides est credere quod non vides.* Additur, *constans & perpetua*; ut intelligas actum illum ab habitu, cujus propria est constantia & perpetuitas, proficisci. Denique, ultimo loco additur, *jus suum cuique tribuendi*; ut distinguatur actus justitiæ ab actibus cæterarum virtutum per proprium ipsius objectum, quod est Jus, sive Quod justum est. Cæterùm quia justitia non est actus propriè sed habitus, posset adhuc aptiùs in hunc modum definiri; nempe, Habitus quo quis perpetuâ & constanti voluntate jus suum cuique tribuit.

Accuratior definitio.

Alia adhuc aptior definitio.

Quæstio II.

Quænam sint partes integrantes justitiæ.

DUo sunt quæ justitiæ munus explent; declinare à malo; & facere bonum: juxta illud Psalmistæ, *Declina à malo, & fac bonum.* Quo loco (ut explicat S. Thomas) *bonum* & *malum* non eodem sensu accipiuntur quo in cæteris virtutibus usurpantur (nam virtutes universæ id commune habent, ut quod bonum rectúmque est consectentur, & malum devitent) sed eo pacto accipienda sunt ut *bonum* idem sit ac *alteri debitum*, *malum* verò, idem quod *alteri noxium.* Itaque *facere bonum*, ut est pars justitiæ, est æquitatem tueri in iis quæ pertinent ad alterum: *declinare* autem *à malo*, est nemini injuriam inferre: Quò spectant illa juris præcepta: *Alterum non lædere*; &, *Suum cuique tribuere.* Ubi cùm audis partem alteram justitiæ esse *à malo declinare*, seu *neminem lædere*;

Justitiæ munus duplex.

Psal. 37. 27.

Facere bonum. Declinare à malo.

cave putes partem iſtam juſtitiæ in otio veluti inertem jacere; ſed potiùs in quodam affectu voluntatis malum omne alteri perniciosum repudiantis. Cæterùm dicuntur iſta duo partes juſtitiæ, ſive generalis ſive ſpecialis, integrantes, quia utrumque eorum requiritur ad perfectum actum juſtitiæ: ità tamen ut illud prius, nempe *declinare à malo*, ſit actus imperfectior, & pars juſtitiæ veluti materialis ac diſpoſitiva; hoc verò poſterius, nempe *facere bonum*, ſit actus nobilior, & pars juſtitiæ veluti formalis & completiva.

Quæſtio III.

Quænam ſint partes ſubjectæ ſeu ſpecies juſtitiæ.

Juſtitia duplex: Generalis, Specialis.

JUſtitia in genere duplex eſt, autore Ariſtotele, 5. Ethic. 1. Altera Generalis ſeu Legalis dicitur; altera Specialis & Privata. Illa dicitur quâ quis probè affectus eſt erga alios publici boni gratiâ; hæc verò, quâ quis probè affectus eſt erga alios propter bonum ipſorum proprium: Itaque generalis ſpectat bonum politiæ; ſpecialis, bonum cujuſque: Illa eſt univerſalis quædam obedientia erga omnes leges ſocietatis politicæ; hæc verò, æqualitatis obſervantia in rebus diſtribuendis aut contrahendis: Illa legum præcipuè autoritate ducitur; hæc, magis æqualitate perſonarum. Cui duplici generi Juſtitiæ Jus quoque duplex reſpondet apud Ariſtotelem, 5. Ethic. 2. unum Legale, alterum Æquale. Eòdem ſpectat Juris diſtributio à Juris peritis tradita, in jus Publicum & jus Privatum. Publicum definiunt, quod ad ſtatum Reip. ſpectat; privatum verò, quod ad ſingulorum utilitatem pertinet. Illud eſt objectum juſtitiæ legalis; hoc verò, objectum ſpecialis. Verùm de utroque genere juſtitiæ ſigillatim aliquid dicendum eſt.

Jus item duplex: Publicum, Privatum.

Quæſtio IV.

De juſtitiâ Generali ſeu Legali.

Juſtitia generalis ſeu legalis cur ſic appellata.

SPecies hæc juſtitiæ tum Generalis cùm Legalis appellatur: Generalis quidem, non quòd ſit ipſa

justitia in genere (sic enim non esset justitiæ species, opposita Speciali) sed quòd bonum pluribus commune primò & per se spectet; Legalis verò, quia ad ipsam pertinet æquas leges condere, & conditas observare. Et licèt interdum Aristoteles videatur innuere, justitiam generalem esse eandem cum universâ virtute, seu cum omnium virtutum cumulo: hoc tamen non debet sic intelligi, quòd justitia legalis sit omnis virtus, sed quòd illam omnis virtus comitetur; vix enim quis legalem justitiam perfectè potest exercere nisi aliarum virtutum subsidio roboretur. Adde, quòd objectum per se & proprium justitiæ legalis, quod est Bonum commune, sit simul finis ad quem cæteræ virtutes ultimò referuntur, licèt non sit proprium illarum objectum. Ubi nota, objectum justitiæ legalis non esse bonum quodvis pluribus commune, sed bonum commune totius Reip. idque prout haberi potest religiosâ quâdam observantiâ eorum omnium quæ jure publico sancita sunt: Potest enim aliâ ratione bonum commune procreari; ut cùm affectu quodam pietatis parentibus & patriæ succurrimus. Est autem justitia legalis duplex: altera nobilior, in magistratibus, principe, ac præsertim legislatoribus; quæ specialiter *Nomothetica* dicitur, i. e. legum conditrix: altera minùs præcipua, in subditis; ut in civibus, populo, plebe.

Objectum justitiæ legalis.

Justitia legalis duplex.

Quæstio V.

De justitiâ speciali.

HAbitum justitiæ specialis distingui ab habitu justitiæ generalis, vel ex ipsius objecto intelligitur, quod est jus Æquale, cùm objectum justitiæ generalis sit jus Legale. Ubi per *jus æquale* intelligitur id omne quod justum est ex æqualitate, quale in commutationibus (venditionibus scil. emptionibus, &c.) reperitur: per *jus* verò *legale* intelligitur id omne quod lege, præsertim civili, cautum est pro totius

Jus æquale est objectum justitiæ Specialis.

Reip. bono; cujusmodi sunt ea quæ per leges sumptuarias, & similes statuuntur. Et quidem de istâ speciali justitiâ maximè accipienda est justitiæ definitio in genere tradita & superiùs explicata, nempe, *Constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*; ubi videntur Jurisconsulti loqui de jure alterius cujusque proprio seu privato.

Ejus duæ species: Distributiva; Commutativa.

Quod spectat ad species seu partes subjectas hujus specialis justitiæ, duæ ab Aristotele, 5. Ethic. 2. non immeritò assignantur; Distributiva nempe, & Commutativa: Quarum illa posita est in distribuendo honore, pecuniis, præmiis & pœnis inter eos qui in civili societate versantur; hæc verò tota in commutationibus, pactis, rebúsque contrahendis consistit: Illa personarum maximè rationem habet; hæc, rerum: Illa imprimis pertinet ad regem & magistratus; hæc verò, ad omnes: Illa pluribus simul jus tribuit; hæc verò, uni duntaxat vel alteri: Denique, illa proportionem seu analogiam geometricam; hæc verò, arithmeticam servat. Cujus ratio est, quòd in distribuendis rebus habenda sit ratio dignitatis & meriti cujusque, ità ut id quod tribuitur sit majus vel minus pro personæ dignitate: at verò in rebus commutandis habenda sit ratio æqualitatis accepti & debiti seu redditi, ità ut id quod redditur sit æquale secundùm proportionem Arithmeticam ei quod est acceptum; in quo locum non habet personæ meritum vel dignitas. Itaque in distributivâ justitiâ comparandæ sunt res cum personis; ex quâ comparatione nascitur Geometrica proportio: in commutativâ verò res inter se computantur, nempe res accepta cum debitâ seu reddendâ aut redditâ; unde nascitur Arithmetica proportio. Et quidem huic duplici justitiæ respondet jus duplex ab Aristotele traditum 5. Ethic. 4. alterum quod vocat διανεμητικὸν, in rebus distribuendis; alterum quod vocat διορθωτικὸν, in contrahendis negotiis positum. Est autem distributiva justitia duplex: altera Remunerativa, quæ honores

Cur distributiva servet proportionem Geometricam; Commutativa Arithmeticam.

Jus duplex. Justitia Distributiva duplex.

res & magiſtratus, & alia id genus beneficia pro cujuſque dignitate & meritis diſtribuit; altera Punitiva, quæ ſimiliter nocentes ut par eſt ſuppliciis afficit.

Quoniam autem juſtitia commutativa tota eſt in commutationibus poſita; idcirco tam varia eſſe poteſt quàm variæ eſſe poſſunt commutationum voluntariarum ſpecies. Dico *voluntariarum*; quia ſunt commutationes quædam involuntariæ, quæ minùs propriè dici poſſunt commutationes. Voluntariæ commutationes fiunt, cùm res aliqua ex conſenſu utriuſque partis transfertur in alienam perſonam cum ratione debiti. Dico *cum ratione debiti*: ſi enim omnino transfertur abſque ullâ ſpe compenſationis, erit actio Liberalitatis non Juſtitiæ. Poteſt autem aliquid prædicto modo transferri tribus modis generatim; ex quibus exſiſtunt variæ ſpecies commutationum. Primo modo poteſt res omnino non modò quoad uſum ſed etiam quoad dominium transferri acceptâ æquali remuneratione; unde exſiſtunt Venditio & Emptio. Secundo modo poteſt res transferri tantùm quoad uſum: Et quidem ſi uſus gratis concedatur in rebus quæ fructum afferunt, erit Uſusfructus; ſi verò uſus concedatur in rebus quæ non fructificant, dicetur Mutuum ſive Commodatum. Quòd ſi uſus non gratis concedatur, in rebus mobilibus dicetur Locatio; in immobilibus verò, Conductio. Denique, tertio modo poteſt aliquid transferri ità ut nec dominium nec uſus alteri concedatur, ſed tantùm vel ut res apud ipſum conſervetur, ut in Depoſito; vel ut ſatisfiat obligationi, ut in Pignore & Fidejuſſione contingit. His adde ſimplicem Pollicitationem, quam non anteceſſit petitio promiſſionis; Stipulationem, quæ eſt promiſſio præcedente ipſius promiſſionis petitione; Transactionem, quæ ſtipulatio quædam eſt circa rem litigioſam, ſeu in quâ lis præceſſit. Denique pacta omnia, conventiones & contractus innominati pertinent ad juſtitiam commutativam. Porrò, commutationes involuntariæ dicuntur quæ fiunt nobis invi-

Juſtitiæ commutativæ ſpecies.

Commutationes voluntariæ.

Earum variæ ſpecies.

1,

2,

3.

Commutationes involuntariæ.

 tis;

tis; ut cùm quis invito domino utitur re, operâ, vel personâ alterius; quod contingit aut occultè, aut apertè per vim: indè Furta, Rapinæ, Veneficia, Clades, Contumeliæ, Adulteria, Raptus.

Quæstio VI.

Quænam sint partes potentiales justitiæ.

Partes potentiales Justitiæ: PArtes potentiales seu virtutes annexæ Justitiæ sunt hæ præcipuæ; Religio, Pietas, Observantia, Obedientia, Veritas, Gratitudo, Liberalitas, Affabilitas, Amicitia: De quibus sigillatim aliquid dicendum est.

1. Religio; Religio est Virtus quâ quis rectè afficitur ad Deum colendum & venerandum: Cujus virtutis objectum non tam est Deus quàm ipsius Dei cultus, licèt Deus quatenus colendus possit aliquo modo dici ejusdem virtutis objectum. *Qui differat à Sanctitate.* Ubi nota, Sanctitatem & Religionem non nisi ratione distingui; quòd *religio* dicatur quatenus homo debitum exhibet famulatum in iis quæ peculiariter pertinent ad cultum Divinum; ut in votis, sacrificiis, oblationibus, &c. *Sanctitas* autem, quatenus homo non solùm hæc sed etiam aliarum omnium virtutum opera refert in Deum: Etenim ea quæ ad Deum colendum referuntur, habentur *sancta*. *Pietas.* Nota etiam, *pietatem* non raro tum pro Religione cùm pro Sanctitate indiscriminatim accipi. *Qui sunt præcipui actus Religionis.* Cæterùm religionis actiones nonnullæ propriæ dicuntur, per quas homo immediatè ordinatur ad Deum; ut Oratio, Sacrificium, &c. Nonnullæ minùs propriæ, quæ mediantibus aliis virtutibus exercentur; quo modo *visitatio pupillorum & viduarum* à D. Jacobo dicitur *religio munda & immaculata apud Deum.* (Jac. 1. 27.) Porrò, actiones religionis propriæ sunt adhuc duplicis generis: *Actus interni:* quædam interiores, ut duæ istæ, Devotio & Oratio; *Externi.* quædam verò exteriores; nempe Adoratio, Sacrificium, Votum, Juramentum, Adjuratio, Laus. Devotio est Actus voluntatis paratæ

ratæ ad præstanda ea quæ ad Dei cultum & gloriam spectant. Oratio est Petitio decentium à Deo. Adoratio est, quâ non solùm mente, sed etiam externâ corporis significatione Deo reverentiam exhibemus. Sacrificium latè sumptum (quod varias species continet) est Oblatio rei alicujus externæ Deo religiosè facta, quâ nos ipsius imperio subditos esse profitemur. Votum est Deliberata promissio de aliquo bono Deo facta. Juramentum est Assumptio Divini nominis ad alicujus rei confirmationem religiosè facta. Adjuratio est Invocatio Divini nominis, quâ quempiam deprecando aut compellendo ad aliquid faciendum aut non faciendum inducimus. Laus est Assumptio Divini nominis in vocali cantu. Et hi sunt præcipui actus Religionis quæ est prima virtus annexa Justitiæ. Sequitur Pietas, per quam sanguine junctis patriæque officium & cultum exhibemus: Quam alii Charitatem malunt appellare, cùm Pietatem soli Deo tribuendam esse censeant. Observantia est, per quam iis qui dignitate aliquâ præcellunt honorem cultúmque deferimus: quo modo observantiam exhibemus viris doctis, probis, & personam publicam gerentibus. Obedientia, est, quâ voluntas prompta & facilis redditur ad superioris præcepta implenda. Veritas est, quâ quis verbis & factis talem se demonstrat qualis in se est. Gratitudo est Virtus quâ iis qui de nobis bene meriti sunt gratias non solum habemus & agimus, sed etiam cùm possumus referimus. Liberalitas dicitur, quâ quis dispensat pecunias, & ea quæ pecuniis æstimantur in bonos usus sibi, suísque, & aliis. Affabilitas est, quâ quis in communi hominum consuetudine mediocriter & utì decet se habet, studétque quantum potest omnibus benignè obsequi. Amicitia virtus est, quâ aliqui mutuam apertámque benevolentiam habent, & se invicem bonis affici volunt. Ex quo intelligere est, discrimen inter affabilitatem & amicitiam; quòd hæc inter notos duntaxat, illa verò inter quosvis,

2. Pietas; 3. Observantia; 4. Obedientia; 5. Veritas; 6. Gratitudo; 7. Liberalitas; 8. Affabilitas; 9. Amicitia.

etiam ignotos, cernatur: deinde, quòd hæc in affectu maximè, illa verò in sermone & vitæ consuetudine maximè posita esse videatur. Sed hæc de partibus Justitiæ satis.

Quæstio VII.

De Lege.

CUm justitia circa jus versetur, & justitiæ actus sit jus ipsum reddere, locus hic postulat ut de Jure nonnihil disseramus. Verùm quia summa est Legis & Juris consensio, ut unum absque altero non possit intelligi; præsertim cùm lex sit juris regula, imò sit ipsa juris constitutio: idcirco priùs de Lege dicendum est: De quâ tria explicanda sunt; nempe, Quid sit, Quotuplex sit, & Quomodo obliget.

I. Difficultas: Quid sit Lex. Quod igitur spectat ad primum; Lex in genere optimè definitur, Rationis ordinatio homini quid agendum quídve non agendum sit ostendens, in commune bonum instituta. Cujus definitionis tres sunt partes explicandæ. Primò igitur dicitur Lex, *rationis ordinatio*; ut intelligas, legem esse opus rationis seu intelligentiæ: Cùm enim proprium sit rationis imperare, sit autem lex recta ratio præcipiendi atque prohibendi; quod ad imperium pertinet, à ratione ducatur necesse est. Secundò additur, ***homini quid agendum sit quidve non agendum ostendens:*** Quibus verbis exprimitur ipsius legis munus, quod est jubere bona, vetare mala: simúlque tria quæ ad istud munus necessaria sunt, subindicantur; nempe, legis ipsius æquitas, autoritas, & promulgatio.

Tria ad legem necessaria: 1. Æquitas. Æquitas quidem in tantum ad rationem legis pertinet, ut nisi æqua sit non sit lex.

2. Autoritas. Autoritas etiam necessaria est ut aliqua rationis ordinatio vim legis habeat: quare non est cujuslibet, leges condere, sed ejus qui potestatem habeat; nempe vel multitudinis, vel personæ publicæ quæ multitudinis curam gerit.

3. Promulgatio. Denique, necessaria est promulgatio seu sufficiens declaratio ejusdem ordinationis;

dinationis; alioqui non obligat; nec proinde rationem legis propriè sibi vendicat. Tertiò dicitur, *ad commune bonum instituta*; ut scias finem institutæ legis esse bonum societatis humanæ.

Quod spectat ad secundum; Lex universim & latè sumpta, juxta D. Thomam 1. 2. qu. 91. bipartitò dividi potest; in legem Æternam, & legem Participatam. Lex verò participata juxta eundem tripartitò dividitur, in Naturalem, Humanam, & Divinam. Ratio prioris divisionis, in æternam & participatam, ex eo petitur, quòd cum lex sit regula & mensura, dupliciter potest esse in aliquo: uno modo, sicut in regulante & mensurante; alio modo, sicut in regulato & mensurato. Est igitur in Divinâ mente tanquam in regulante lex quâ Deus ipse totum hoc universum, ac præsertim rationales creaturas, gubernat ac dirigit. Et quia Divina ratio nihil concipit ex tempore, lex illa sempiterna esse debuit, & quasi ab omni æternitate Divino verbo edicta, & in libro vitæ æternæ sempiternis characteribus descripta. Cúmque omnia quæ Divinæ providentiæ subduntur, à lege illâ æternâ regulentur ac mensurentur; hinc fit, ut omnia aliquâ ratione legem æternam participent: Sed inter cætera creatura rationalis modo quodam excellentiori Divinæ providentiæ subjacet: unde omnis illa lex quâ homines ad finem sive naturalem sive supernaturalem diriguntur, participatio quædam est legis æternæ. Est autem lex participata triplex; nempe, Naturalis, Humana, & Divina: Quarum duæ priores dirigunt hominem in ordine ad finem naturalem; postrema verò, in ordine ad finem supernaturalem.

II. Quotuplex sit Lex. Æterna, Participata.

Lex participata triplex.

Ut autem intelligas quì differant inter se lex naturalis & humana, sciendum est, quòd quemadmodum eorum principiorum quæ pertinent ad veritatis contemplationem, quæque theoretica dici possunt, alia sunt generalissima & lumine naturali notissima, alia verò minùs generalia & minùs nota, quæ ex generalissimis

Qui differant lex Naturalis & Humana.

lissimis ut theoreticæ rationis deducuntur: ità eorum principiorum quæ pertinent ad mores & vitæ agendæ rationem, quæque practica dici possunt, alia sunt notissima & generalissima, in quibus lex naturalis est posita; alia verò minùs nota & minùs generalia, quæ ex illis generalissimis vi rationis practicæ deducuntur: in quibus humana lex est posita. Ex quo intelligere est, leges humanas non posse adversari naturæ decretis, licèt plerunque ipsæ inter se dissentiant, & publicæ utilitatis causâ interdum immutari possint & inflecti; cùm lex naturalis eadum apud omnes semper exsistat.

Notæ.

Lex humana triplex: 1. Secularis.

Cæterùm lex humana est duplex: alia secularis, ad quam spectat jus Gentium & Civile: alia Ecclesiastica, ad quam spectat jus Canonicum. Lex secularis (quæ vulgò civilis appellatur) ea est quæ à potestate seculari est instituta: nimirum, ab Imperatore, Rege, vel alio Principe, vel etiam à Republicâ, Magistratu, aut aliquâ communitate: Ecclesiastica verò, quæ ab ecclesiasticâ potestate instituta est; nimirum, à Concilio, Papâ, Episcopo, vel alio Prælato. Dicitur alio nomine Canonica, i.e. regulativa: *Canon* enim idem est quod *regula.*

2. Ecclesiastica.

Quod spectat ad legem Divinam quatenus à merè naturali & humanâ distinguitur, definiri potest, ea quæ à Deo hominibus est revelata, ut per eam ad finem supernaturalem homines dirigerentur: Estque ea duplex; altera vetus, altera nova. Illa à Deo per Mosen Israelitico populo, hæc verò per Christum omnibus hominibus est ad salutem promulgata. Porrò, utraque continet quædam præcepta quæ dicuntur de jure naturali, quia licèt à Deo sint revelata, possunt tamen ab hominibus naturali lumine percipi: ut in Veteri Lege, præcepta Moralia Decalogi: & in Novâ permulta sunt quæ ad mores pertinent: quædam etiam quæ dicuntur de jure positivo, quæ non potuissent hominibus nisi per revelationem innotescere: hujusmodi fuerunt in V. T. præcepta Cæremonialia,

Divina lex duplex, Vetus & Nova.

In lege Divinâ quædam sunt de jure naturali: Quædam de jure positivo.

monialia, & pleraque Judicialia: in Evangelio verò, præcepta Fidei & Sacramentorum. Sed hæc satis de divisione legum.

III. Difficultas erat de obligatione legum. Tenendum igitur est, Legem æternam non obligare nisi quatenus per legem participatam innotescit: deinde, Legem naturalem, & Divinam quæ dicitur de jure naturali, obligare omnes, nec aliâ egere promulgatione præter eam quæ fit per lumen naturale, quod est omnibus à naturâ congenitum. Quod verò spectat ad legem humanam, sive Politicam sive Ecclesiasticam, non obligat nisi sit promulgata, deinde usu recepta, non derogata per contrariam consuetudinem, nec invincibiliter ignorata. Lex verò Divina, præsertim Evangelica quæ est de jure positivo, ubi primùm innotescit, obligat, & sola invincibilis ignorantia excusat ab ipsius observatione. Cæterùm licèt naturalis & Divina frequenter obligent ad mortale, non tamen semper: humana verò tunc obligat ad mortale, cùm talis est intentio legislatoris & innotescit: deinde, cùm res quæ jubetur vel vetatur, est magni momenti; denique, cùm graves pœnæ violantibus indicuntur.

III. Quomodo lex obligeт: Æterna: Naturalis: Humana: Divina.

Quæstio VIII.
De Jure.

DE Jure tria sunt breviter explicanda: primò, Quotuplex sit acceptio *juris*; secundò, Quid sit jus propriè dictum; tertiò, Quotuplex sit jus propriè dictum.

Quod igitur spectat ad primum, nomen *Juris* est valde ambiguum: Primùm enim valdè impropriè accipitur pro loco ubi jus dici solet; ut cùm dicitur aliquis *in jus trahi*. Secundò, pro potestate seu autoritate aliquâ; ut cùm dominus dicitur *habere jus in servos*. Tertiò, pro legum omnium coacervatione: quo modo *juris* nomen accipitur in hoc vocabulo *Jurisprudentia*; quæ idcirco definitur, Legum omnium peritia.

I. Difficultas. Quæ sint juris acceptiones: 1, 2, 3.

4. peritia. Quartò, pro lege quâlibet justâ: quo modo accipi potest *Jus*, cùm dividitur in Naturale, Gentium, & Civile; item, cùm dividitur in jus Divinum & Humanum; item, in jus Civile & Canonicum. Quintò, *jus* maximè propriè accipitur Materi-

5. Jus *Materialiter:* aliter quidem pro rebus seu actionibus æquis & justis: quo modo dicimus jus esse *alteri debitum reddere*; & ipsum etiam debitum quod redditur, *jus* appellamus:

Formaliter. Formaliter verò, pro æquitate ipsâ quæ reperitur in rebus & actionibus justis, præsertimque in rerum commutatione & distributione, quæque etiam in rebus dandis, accipiendis vel distribuendis ab æquo judice ponitur, aut quopiam homine justo servatur: quo modo in istis loquendi formulis usurpatur, cùm dicitur quis *jus statuere, jus postulare, jus dicere, jus servare, jus reddere.*

II. Quid sit jus. Quod spectat ad secundam difficultatem; Jus in hâc postremâ acceptione formaliter spectatum, est Relatio quædam æqualitatis & proportionis inter meritum & debitum, sive meritum illud sit rei traditæ, vel pacti, ut contingit in rerum commutatione; sive sit facti, ut contingit in actionibus quibus præmium vel supplicium ex lege debetur. Ubi per *meritum* intelligimus id omne pro quo aliquid jure exigitur; per *debitum* verò, id omne quod pro merito tribui debet. Ex quo intelligis, jus idem esse realiter cum debito, quatenus debitum est æquale merito.

Jus *est idem reipsa cum* debito.

Quomodo ex lege & facto jus nascatur.

Ut autem intelligas quomodo verum sit quod dicitur, *jus ex lege & facto nasci*; sciendum est nobilissimum illum actum justitiæ qui à personâ publicâ, nempe judice, exercetur, comparari posse demonstrativo syllogismo: in quo lex tenet locum majoris propositionis; Factum verò minoris, denique Jus conclusionis: ut patet in hoc syllogismo,

III. Quotuplex sit Jus.

Omnis homicida puniri debet: en lex!
Atqui Milo est homicida: en factum!
Ergò puniatur Milo: en jus!

Quod spectat ad tertiam difficultatem; Cùm unicuique

cuique legi *jus* suum correspondeat (est enim lex juris constitutiva) hinc fit *jus* eodem ferme modo dividi soleat quo Lex ipsa. Est autem tradita à Jurisperitis hæc juris divisio, in Publicum & Privatum. Illud dicitur quod ad statum totius reipub. pertinet, spectátque ad justitiam legalem: hoc verò ad singulorum utilitatem pertinet, spectátque ad justitiam specialem. Rursus jus privatum triplex assignatur; nempe, jus Naturale, Gentium, & Civile: Primum definiunt, quod natura omnia animalia docuit; alterum verò, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit; tertium denique, quod quisque populus sibi constituit. Jus autem civile aut scriptum est aut non-scriptum: Scriptum dici potest quod aut Lege statuitur, aut plebiscito, aut Senatus consulto, aut Principum placitis, aut Magistratuum edictis, aut responsis Prudentium; non scriptum verò, quod ab antecessoribus traditum solâ consuetudine firmatum est.

Publicum: Privatum.

Quod triplex; Naturale, Gentium, Civile.

Civile duplex: Scriptum, Non-scriptum.

Est etiam aptissima juris divisio in Naturale & Positivum: Illud dicitur quod est à naturâ, omnibúsque naturali lumine innotescit: Positivum verò, quod lege aliquâ expressâ positum est, nec nisi voce aut scripto promulgatum hominibus innotescit: Estque istud duplex; nempe Divinum, & Humanum: Illud à Deo immediatè, hoc ab hominibus constitutum. Rursum, Divinum est vel vetus vel novum, quod veteri vel novo testamento continetur: Humanum verò, aut Civile est, quod à potestate seculari; aut Canonicum, quod à potestate ecclesiasticâ positum est.

Alia juris divisio.

§. III. De Fortitudine.

Quæstio I.
Quid sit Fortitudo.

Fortitudo Temperantiam antecellit.

FOrtitudo & dignitatis & naturæ ordine temperantiam præcedit. Quantò enim præstantius est, honesta aggredi, quàm turpia refugere; & quantò

majoris

majoris eſt animi, fortiter dolorem ſuſtinere, quàm à voluptate abſtinere, tantò fortitudo temperantiæ præſtat: Et ſicut bonum malo naturâ prius eſt: ſic prius eſt, bonum velle aggredi, quod eſt fortitudinis; quàm à malo recedere, quod eſt temperantiæ. Neque enim à malo deflectimus niſi alicujus boni gratiâ: & quamvìs fuga mali proſecutionem boni ordine exſecutionis antecedat, non tamen ordine intentionis.

Fortitudo *dupliciter accipitur.*

Ut autem intelligas in quo poſita ſit vis & ratio fortitudinis, notandum eſt, *fortitudinem* dupliciter accipi: Primò quidem, pro omni animi firmitate quæ
1, in cujuſlibet virtutis actione reperitur: quo modo non eſt virtus à cæteris diſtincta, ſed potiùs conditio ad
2. omnem virtutem requiſita. Altero modo accipitur *fortitudo* prout ſignificat ſpecialem quandam animi firmitatem in ſuſcipiendis periculis laboribúſque perferendis: quo modo eſt ſpecialis virtus, definitúrque ab

Fortitudinis definitio.

Ariſt. 2. Ethic. 7. & 3. Ethic. 6. *Mediocritas circa metum & audaciam.* Ad cujus definitionis intelligentiam notandum eſt, *metum* & *audaciam* dupliciter accipi; primò quidem pro vitiis extremis, inter quæ media conſiſtit fortitudo; altero modo, pro paſſionibus appetitûs iraſcibilis, quo modo accipiuntur in ſupradictâ definitione. Notandum eſt præterea, virtutem circa

Triplici modo dicitur virtus circa aliquid verſari.

aliquid verſari tribus modis: 1. tanquam circa aliquid fugiendum; quo modo dici poteſt fortitudo ſaltem impropriè verſari circa Metum & Audaciam in priori acceptione: 2. tanquam circa aliquid dirigendum ac temperandum; quo modo fortitudo dicitur magìs propriè verſari circa Metum & Audaciam in poſteriori acceptione: 3. tanquam circa aliquid amplectendum; quo modo fortitudo dicitur etiam propriè verſari circa Labores, Dolores, & Pericula.

Duo actus fortitudinis: Suſtinere & Aggredi.

Quæſtio II.

Quinam ſint fortitudinis actus.

FOrtitudinis actus duo ſunt præcipui; nempe, Suſtinere, & Aggredi. Cùm enim fortitudo circa

ca audaciam & timorem versetur; timorem reprimit, difficultatem sustinendo; audaciam verò, periculum cautè aggrediendo, moderatur. Ex his autem duobus præstantior est sustinentia quàm aggressio; ut docet Aristoteles 3. Ethic. 9. & D. Thomas 2. 2. qu. 123. art. 6. Etenim magis arduum est, timorem reprimere, quod fit sustinendo; quàm audaciam refrænare, quod aggrediendo fit: Nam ipsum periculum, quod est objectum audaciæ & timoris, cùm ex se conferat aliquid ad reprimendam audaciam, nihil juvat ad cohibendum, sed potiùs confert ad augendum timorem.

Præstat sustinere quàm aggredi.

De Martyrio.

Porrò, inter speciales actus fortitudinis, principem locum obtinet apud Christianos Martyrium. Nam fortitudinis est, firmare animum in bono contra timorem; Martyr autem firmatur in bono fidei & religionis contra timorem rei omnium acerbissimæ maximéque formidolosæ, videlicet mortis. *Object.* Quòd si objicias, Martyrium videri potiùs actum Charitatis quàm Fortitudinis, juxta illud Joan. 15. 13. *Majorem hàc dilectionem nemo habet, quàm ut animam suam ponat quis pro amicis suis:* *Resp.* respondet D. Thomas, 2. 2. q. 124. art. 2. ad 2. *Martyrium esse actum* utriusque virtutis: *charitatis* quidem, *ut imperantis*; *fortitudinis verò, ut elicientis: Charitas enim inclinat ad actum martyrii sicut primum & principale motivum per modum virtutis imperantis*; *fortitudo autem, sicut motivum proprium per modum virtutis elicientis.* Censetur autem actus aliquis esse ejus virtutis proprius à quâ elicitur. Cùm tamen ab utrâque virtute procedat Martyrium, hinc fit ut utriusque sit manifestativum; & quidem maximè charitatis, juxta illud Joann. 15. *Majorem*, &c. eò quòd tantò magis ostenditur quisquam personam aliquam amare, quantò pro eâ rem magis amatam contemnit, & magis odiosam diligit: at martyr Divini amoris causâ vitam propriam contemnit, & mortem cum acerbissimis doloribus conjunctam libentissimè amplectitur.

Quæstio

Quæstio III.

Quænam sint partes fortitudinis.

Species Fortitudinis nullæ. Quatuor illi annexæ:

PArtes fortitudinis subjectæ seu species nullæ assignantur, quia virtus hæc versatur circa materiam valde specialem, quæ plures virtutum species constituere nequit. Partes verò integrantes (quæ sub aliâ consideratione *potentiales* appellantur) quatuor sunt: nempe, Fiducia seu Magnanimitas; Magnificentia; Patientia, ad quam spectat Longanimitas; & Perseverantia, ad quam pertinet Constantia: Quæ ex duplici actu fortitudinis, nempe *aggredi* & *sustinere*, colliguntur: nam duæ ex illis priores ad aggrediendum, duæ verò posteriores ad sustinendum desiderantur. Ad aggrediendum duo sunt necessaria: Quorum unum pertinet ad animi præparationem; ob quam ponitur Fiducia seu Magnanimitas, quâ quis parato promptóque animo est ad res arduas & difficiles aggrediendas: Alterum pertinet ad operis effectionem, nimirum ut animus in re quam semel aggressus est non succumbat, sed semper generosè & magnificè (ut ità loquar) se gerat in operando; ideóque ad magnanimitatem addi debet Magnificentia. Et si quidem hæ duæ virtutes ad materiam peculiarem fortitudinis, nempe ad mortis pericula, referantur, erunt partes integrantes fortitudinis; quia sic ipsam fortitudinem quasi integrant & componunt: quòd si ad alias referantur materias in quibus difficultas minor est, ut ad Sumptus & Honores, tunc erunt partes fortitudinis potentiales; sic enim non includunt totam fortitudinis vim, & tamen ad perfectum illius habitum exiguntur. Ad sustinendum verò duo similiter desiderantur: Alterum, nè animus nimio impendentis mali timore consternetur; quò spectat Patientia (cui adjungitur Longanimitas, quâ quis res magnas quæ procul absunt exspectat:) cùm enim diuturna rei magnæ exspectatio tristitiam afferat, juxta illud Sapientis, Prov. 13. 12. *Spes quæ differtur affligit animam,*

1. Fiducia seu Magnanimitas;

2. Magnificentia;

3. Patientia;

mam, ad eam æquanimiter ferendam patientia desideratur. Alterum quod ad sustinendum requiritur, est, nè ex diuturnâ rerum molestarum perpessione animus ægritudine elidatur; quò spectat Perseverantia: cui adjungitur Constantia, quâ munimur ut difficultates ex aliquibus externis impedimentis subortas exsorbeamus. Quod autem diximus de duabus virtutibus requisitis ad aggrediendum, idem sentiendum de duabus istis virtutibus necessariis ad sustinendum, Patientiâ inquam & Perseverantiâ; Illas scilicet, quatenus spectant ad materiam peculiarem fortitudinis, esse partes ipsius integrantes; quatenus autem circa alias materias minùs arduas versantur, esse partes ejusdem potentiales, ab ipsâ quidem distinctas, eidem tamen conjunctas. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 128.

4. Perseverantia. Istæ virtutes dici possunt non tantum partes integrantes Fortitudinis, sed etiam potentiales.

§. IV. De Temperantiâ.

Quæstio I.

Quid sit Temperantia; & quodnam ejus objectum.

Temperantia dici potest quælibet virtus quatenus in quovis animi motu modum servat: Verùm specialiter & magis propriè accipitur pro eâ tantùm virtute quæ in moderandis voluptatibus est posita. Quare non malè ab Aristotele 3. Ethic. 10. definitur, *Mediocritas circa sensuum, ac præsertim tactus gustusque, voluptates.* Quæ descriptio ut faciliùs intelligatur, notandum est, sicut fortitudinis ità quoque temperantiæ triplex objectum assignari: nempe, Fugiendum; quod maximè est intemperantia, aut si mavis, nimius cibus, potus, &c. Dirigendum; quod est voluptas, imprimis sensuum, & naturalis earum rerum cupiditas & appetitio: denique, Expetendum; nempe, moderatus cibus, potus, & cætera ejusmodi, quæ pertinent tum ad Individui cùm ad speciei conservationem. Cæterùm ex supradictâ descriptione intelligis, temperantiam non versari propriè circa voluptates quaslibet, sed circa voluptates corporis duntaxat, præsertimque eas quæ ad gustum & ta-

Temperantiæ descriptio.

Objectum triplex.

ctum pertinent; quales sunt quæ ex potu, cibo & rebus venereis capiuntur (sunt enim istiusmodi voluptates eò cæteris majores quò sunt naturæ conjunctiores, utpote quæ vel ad individui vel ad speciei conservationem pertineant;) licèt non sit negandum, alias etiam aliorum sensuum voluptates ad hanc specialem virtutem per se etiam pertinere, sed non tam propriè.

Quæstio II.

Quanam sint partes temperantiæ.

Temperantiæ partes Subjectivæ quatuor;

CUm tria partium genera in quâlibet virtute ut plurimùm reperiantur, subjectivæ, integrantes, & potentiales; quod spectat ad partes subjectivas hujus virtutis, quatuor numerantur: nempe, Abstinentia, Sobrietas, Castitas, & Pudicitia: Quarum duæ priores circa ea quæ ad victum, duæ verò posteriores circa ea quæ ad generationem pertinent, occupantur: & quidem Abstinentia circa cibum, Sobrietas circa potum, Castitas (quæ est triplex, nempe Virginalis, Vidualis, & Matrimonialis) circa usum rei venereæ, pudicitia circa venereorum signa qualia sunt aspectus, oscula, &c.) versatur. Partes integrantes duæ sunt; Verecundia, & Honestas: Quarum illa à turpibus & inhonestis cupiditatibus retrahit; hæc verò ad ea quæ decent allicit. Denique, partes potentiales quatuor præcipuæ numerantur à S. Thomâ 2. 2. qu. 143. art. 1. nempe, Continentia, Clementia, Humilitas, & Modestia: Quarum prima est, quâ resistimus pravis & effrænatis libidinibus; secunda, quâ superiores erga subditos facillimè placantur; tertia, quâ æquales inter se facillimè conciliantur; quarta, quâ nihil plus æquo dicitur, desideratur, agitur. Cæterùm ad hanc revocari possunt, Moderatio, quæ corporis gestum temperat; Eutrapelia, quæ in jocis & ludis modum servat; Ornatus, qui corporis vestitum moderatur; denique Simplicitas, quæ nimiæ in hisce rebus inquirendis & concinnandis solicitudini modum ponit. Sed hæc de quatuor virtutibus Cardinalibus breviter pro nostro instituto dicta sint.

Integrantes duæ;

Potentiales quatuor.

Tertia

Tertia Diſputatio hujus Tractatûs:

De Vitiis & Peccatis.

Quæſtio I.

Quid ſint Vitium & Peccatum.

QUoniam contrariorum eadem eſt diſciplina, idcirco ratio doctrinæ poſtulat, ut quia de Virtutibus hactenus diximus, deinceps quoque de Vitiis & Peccatis diſſeramus: De quibus primùm illud occurrit explicandum; Quid ſint. Sciendum igitur eſt, *vitium*, *peccatum*, & *malitiam* diſtingui: *Nota 1.* quòd *vitium* ſit habitus; *peccatum* verò, actus; & *malitia*, aliquid conſequens ad utrumque; nempe utriuſque deformitas: licèt hæc vocabula nonnunquam indiſcriminatim uſurpentur. Secundò notandum 2. eſt, cùm malum ſit triplex, Naturale, Artificiale, & *Malum triplex.* Morale; Vitium & Peccatum hìc dici mala in genere morum: licèt defectus qui in rebus naturalibus & artificioſis reperiuntur, nonnunquam *vitia* nominentur. Tertiò notandum eſt, malum in genere morum 3. poſſe dici tripliciter: nempe, vel Denominativè tantùm; *Malum morale tripliciter dicitur.* quo modo lingua maledici *doloſa* ſeu *perverſa* dicitur: vel Efficienter; quo modo voluntas peccatoris *iniqua* dicitur: vel denique Formaliter: Et hoc poſtremo & maximè proprio modo tum vitia cùm peccata dicuntur moraliter mala; quia nempe in habitibus & actibus inordinatis duntaxat reperitur formaliter deformitas ſeu malitia moralis: at verò in voluntate ſeu libero arbitrio non niſi cauſaliter ineſt ejuſmodi deformitas; quia nempe ipſa cauſa eſt cur peccemus; aut certè per aliud, nempe ratione habituum & actuum vitioſorum qui in ipsâ formaliter inſunt. His poſitis, poteſt definiri vitium quatenus opponitur virtuti, Habitus electivus à mediocritate deflectens. *Vitii deſcriptio.* Sicut autem virtutum ſic etiam vitiorum pro-

pria ſedes eſt ſola voluntas, ſi modò vitia Prudentiæ oppoſita excipias: Cùm enim vitia virtutibus ſint contraria, ea autem ſit contrariorum natura ut in eodem ſubjecto ineſſe & ab eodem ſeſe viciſſim expellere apta ſint; hinc fit, ut idem ſit virtutum & vitiorum oppoſitorum ſubjectum in quo ſunt. Et ſicut bonis habitibus in voluntate reſidentibus alii in appetitu ſentiente reſpondent, ſic exiſtimandum eſt de malis ſeu vitioſis. Peccatum verò aut eſt actus indebitus, cujuſmodi eſt omne peccatum actuale Commiſſionis; aut omiſſio actûs debiti, quod dicitur peccatum Omiſſionis; aut ſaltem carentia juſtitiæ debitæ, quod eſt peccatum Originale: Poteſt autem in genere definiri, Voluntarium quid recedens à Divinâ regulâ. Verùm prætermiſſo peccato originali, cujus conſideratio pertinet ad Theologum; & etiam peccato omiſſionis, quod minùs notum eſt; quod ſpectat ad peccatum commiſſionis (quod eſt notius) poteſt ſic definiri, Actus voluntarius recedens à Divinâ regulâ. Dicitur *actus*, ut diſtinguatur primùm à Vitio, quod eſt habitus; deinde, à Malitiâ, quæ eſt ſola carentia rectitudinis in actu vel habitu; denique, à peccato Originali, & ab Actuali quod dicitur Omiſſionis, quæ omnia non conſiſtunt in actu. Additur, *voluntarius*, i. e. à voluntate deliberatâ elicitus vel imperatus: Quare quod nec in noſtrâ voluntate nec à noſtrâ voluntate eſt, peccatum non eſt: imò quod à voluntate eſt abſque deliberatione, peccatum non eſt; neque enim tunc eſt in noſtrâ poteſtate. Subjungitur, *recedens à Divinâ regulâ*; ut intelligas, ad rationem peccati pertinere defectum quendam qui dicitur carentia rectitudinis debitæ, ſive receſſus à Divinâ regulâ. Ubi per *Divinam regulam* intelligimus quodvis præceptum obligans, ſive à Deo immediatè ſive ab eodem mediatè, h. e. mediante naturali lumine vel prudenti hominum conſilio, derivetur: Ejuſmodi enim præcepta ſunt regulæ humanarum actionum, à quibus cùm deſciſcunt, tunc debitâ rectitudine carent, dicunturque vitioſæ.

Peccati deſcriptio.

Definitio peccati Commiſſionis.

Carentia rectitudinis debitæ.

Quæſt.

Quæstio II.
Quænam sit vitiorum ac peccatorum origo.

SEnsus propositæ quæstionis est, Quænam sit vera & propria causa cur in actibus aut etiam habitibus humanis malitia sive deformitas moralis reperiatur: Ex quo intelligis, non hic tam quæri causam vitiorum aut peccatorum efficientem, quàm deficientem, ut ità loquar. Respondetur, Veram & solam ejusmodi causam esse liberum hominis arbitrium: quod quia finitum & creatum est, ac proinde ex nihilo oriundum, idcirco nihil particeps, proindéque defectibile & labile esse potest; omnis enim defectus participatio quædam nihili est: Quò fit ut omnis creatura naturâ suâ sit peccabilis, tum quia ex nihilo est, tum quia suarum actionum regula esse non potest, utpote æternæ legi subdita. Inter creaturas autem sola rationalis est moraliter peccabilis. Et quamvis DEUS dici possit causa ipsius habitûs aut actûs qui dicitur vitiosus, quoad substantiam (ut loquuntur) non tamen dici potest ipsius causa quoad deformitatem; ideóque dici non potest causa vitii aut peccati, quia vitium & peccatum ut sic includunt deformitatem. Et quamvis Deus justis de causis permittat mala, non tamen autor mali dici potest, ut fusè probatur à Theologis.

Quæst. explicatur.

Eidem respondetur.

DEUS nequit dici causa peccati.

Quæstio III.
An vitium sit contra naturam.

NOtandum est, licèt natura hominis reverà una sit, ratione tamen duplicem constitui; alteram animalem seu sensitivam, alteram rationalem seu intellectivam: hominémque secundùm naturam sensitivam propendere ad bonum sensibile, quod aliquando distat ab honesto aliquando verò non; secundùm verò naturam intellectivam inclinari ad bonum rationale & honestum. Quo posito, ad quæstionem propositam respondeo sequentibus conclusionibus.

Natura hominis, ratione duplex.

1. *Conclusio*; I. Conclusio; Certum est, vitium esse contra naturam hominis rationalem: vitium enim per se inclinat ad actum vitiosum; atqui omnis actus vitiosus ut sic à rectâ deflectit.

2. *Conclusio*; II. Conclusio; Dici potest, aliquâ ratione vitium esse secundùm naturam hominis sensitivam; non quòd homo per naturam sensitivam inclinetur ad peccatum formaliter, sed quia per ipsam fertur per se in bonum sensibile, quod ut plurimùm repugnat honestati; licèt non feratur in ipsum quatenus repugnans est honestati.

3. *Conclusio*; III. Conclusio; Absolutè & simpliciter vitium est contra naturam hominis, quia repugnat naturali
Probatur. 1. inclinationi hominis ut homo est. Probatur; Quia naturalis inclinatio hominis ut homo est, ea est quæ fit secundùm rectam rationem; nihil enim magis competit homini ut homo est quàm recta ratio: at verò inclinatio quæ est secundùm rectam rationem fit semper in bonum honestum, vitium verò inclinat per se in bonum delectabile, quod repugnat tali bono: quare vitium absolutè & simpliciter est contra natu-
2. ram hominis. Adde, quòd appetitus rationalis habet naturalem inclinationem ad virtutem; ideóque omnes qui sunt sanæ mentis virtutem laudant: at verò quædam est in appetitu sentiente inclinatio ad obediendum appetitui rationali tanquam superiori; ideóque talis appetitus in homine dicitur ab Aristo-
1. Eth. 13. tele *aliquo modo rationis particeps*: ergò totus homo, absolutè & simpliciter loquendo, inclinatur ad virtutem; ideóque vitium virtuti per se oppositum erit absolutè
Nota, contra naturam hominis. Nota tamen, quòd quamvis appetitus sentiens naturaliter inclinetur ad obediendum rationi, quia tamen propensiùs inclinatur in bonum sensibile, quod rectæ rationi ut plurimùm adversatur, hinc fit ut posterior hæc inclinatio priori præponderet. Quòd autem tanta sit vis appetitûs sentientis ut sensibilium bonorum blandimentis allectus superiorem appetitum secum trahat sæpissimè, oritur

ex miserâ conditione naturæ lapsæ post peccatum primorum parentum.

Quæstio IV.

Quænam sit propria peccati differentia.

CUm duo in peccato considerari possint: alterum quod est positivum, viz. actus voluntarius circa objectum delectabile; alterum quod est privativum, viz. carentia rectitudinis debitæ: illud dicitur à Theologis, Conversio ad creaturam; hoc verò, Aversio à Deo. Hoc posito, quæstio est, A quonam petatur propria peccati differentia, an ab eo quod in ipso positivum est, an verò ab eo quod privativum est. Rejectis igitur de re propositâ pugnantibus sententiis, tota controversia videtur in hunc modum posse dirimi. *Duo in peccato consideranda: Aversio à Deo; Conversio ad creaturam.*

I. Conclusio; Peccatum in genere ut peccatum, videtur maximè constitui per id quod in ipso privativum est; ità ut quod in eo positivum est sit veluti materiale, id verò quod privativum est sit formale: Unumquodque autem maximè per id constituitur quod in ipso formale est. Hinc verè dicitur peccatum esse *nihil*; ipsa enim actûs voluntarii malitia privatio est, proindéque nihil est. *1. Conclusio;*

II. Conclusio; Species peccatorum constituuntur ac distinguuntur inter se per proprias ac speciales differentias: quæ differentiæ partim positivæ, partim privativæ sunt. Namque specialia peccata habent quòd sint speciales quidam actus, idque penes speciales ordines ad objecta; & præterea habent suos speciales defectus, idque penes speciales regulas à quibus deficiunt peccata. Quo fit ut unumquodque speciale peccatum constituatur tale, proindéque ab alio distinguatur, per quid positivum, nempe per specialem ordinem ad suum objectum; & etiam per aliquid privativum, nempe per specialem recessum à Divinâ regulâ: v. gr. Crapula & Ebrietas, quæ sunt species Gulæ, *2. Conclusio; Differentiæ peccatorum partim positivæ partim privativæ sunt. Nota.*

læ, positivè inter se distinguuntur per diversa objecta; nempe, quòd crapula sit circa cibum, ebrietas verò circa potum: & præterea differunt privativè, quòd in utrâque sit recessus à distinctis & specialibus præceptis Temperantiæ.

Quæstio V.

Utrum habitus vitiosus possit fieri bonus; & è contra.

Pars affirmans Scoti. PArtem affirmantem amplectitur Scotus, asserens unum eundémque habitum modò virtutem modò vitium esse posse: Quod videtur hoc exemplo confirmari; Si aliquis qui obtinuit habitum abstinendi à cibo ob Mahometicam superstitionem ad Christianam fidem convertatur, & ob veri Dei cultum à cibo abstineat, ex illo eodem habitu sentiet promptitudinem facilitatémque ad actus temperantiæ; ac proinde idem habitus qui erat antea vitiosus ob pravum finem, nunc ex fine honesto atque ex conformitate ad legem Dei & rectam rationem fiet studiosus: & è contrà, si quis à fide ad Mahometicam superstitionem se conferat. *Pars negans probabilior.* Verùm tenendum est, Vitium non posse mutari in virtutem; nec è contrá: eò quòd vitium est habitus per se inclinans ad actum malum, virtus verò ad actum bonum. Itaque habitus illi abstinendi in Mahometano non tantùm inclinat ad abstinentiam à cibo, sed ad abstinentiam cum circumstantiis quæ per se actum illum dehonestant: è contrà, habitus temperantiæ in Christiano inclinat ad abstinentiam cum circumstantiis quæ actum illum perfectè cohonestant.

Ad rationem partis affirmantis responsio. Ad exemplum allatum respondetur, In Mahometano, præter habitum illum superstitiosum naturâ suâ malum, quo voluntas inclinatur ad superstitiosè abstinendum, esse alium subordinatum habitum in appetitu sentiente, quo reprimitur effrænata cibi appetitio, qui ex se neque bonus neque malus est. Et sic respondemus, Facilitatem abstinendi in eo qui conversus

versus esset ad fidem, oriri ex isto habitu subordinato qui potest virtuti subservire non secùs ac vitio; non autem ex illo vitioso qui in superiori animi parte, nempe voluntate, residebat.

Quæstio VI.

An actus vitiosus sit pejor habitu.

DUplici conclusione quæstio proposita explicatur.

I. Conclusio; Actus vitiosus absolutè & simpliciter est pejor habitu. Cùm enim in rebus moralibus bonitas & malitia ex fine præsertim peti soleant; actus autem sit finis propter quem est habitus: hinc fit ut malitia habitûs dependeat ex malitiâ actûs; & certè idcirco habitus dicitur vitiosus quia inclinat ad actum vitiosum. Jam verò propter quod unumquodque tale, & illud magis tale: quare cùm habitus sit vitiosus propter actum vitiosum ad quem refertur, certè ipse actus erit per se & absolutè deterior habitu. Adde etiam, quòd habitus non sunt tam voluntarii quàm actus; ideóque non habitus sed actus propriè merentur vel demerentur, & ex consequenti præmiantur etiam vel puniuntur. *1. Conclusio; probatur,* 1. 2.

II. Conclusio; Habitus vitiosus secundùm quid est pejor actu: Tum quia ejusmodi habitus potestate plures actus malos continet ad quos inclinat: Tum quia difficiliùs deponitur habitus vitiosus quàm actus; Tum quia plures actus per quos comparatus fuerit præsupponit. Si objicias, *Peccatorem* sic appellari ab habitu; *peccantem* verò ab actu: & tamen in Sacris literis *peccatores* tanquam omnium teterrimos haberi. Respondeo, *Peccatorem* non tantùm propter habitum sed etiam propter actus frequenter repetitos sic appellari. *2. Conclusio; probatur* 1, 2, 3. *Object.* *Resp.*

Quæstio VII.

An vitium simul cum virtute esse possit.

1. Conclusio; PRima Conclusio; Habitus & actus vitiosi directè oppositi actibus propriis virtutum infusarum, non possunt simul esse cum ejusmodi virtutibus: v. gr. Infidelitas, vel actus Infidelitatis, non potest simul esse in eodem homine cum habitu Fidei: idémque dicendum de habitibus & actibus directè oppositis tum Spei cùm Charitatis: Est enim nimia illorum inter se contrarietas, ità ut se mutuò in instanti perimant; ut fusè docent Theologi. Quo fit, ut peccatum mortale nunquam cum gratiâ esse possit.

2. Conclusio; II. Conclusio; Actus moralis vitiosus potest esse simul cum habitu virtutis opposito: & è contrà, actus virtutis simul cum opposito habitu vitioso. Utrumque *probatur.* experientiâ satìs patet: Prius quidem, in probis hominibus; qui in peccata nonnunquam incidunt: Posterius, in improbis; qui quosdam virtutum actus interdum exercent: & etiam in iis qui ex improbâ vitæ consuetudine ad meliorem statum convertuntur: in his enim manent adhuc vitiosi habitus, qui non nisi repetitis frequenter contrariis actibus superantur: Cæterùm, quamdiu sunt involuntarii ejusmodi *Nota.* habitus, non imputantur ad culpam, sed potiùs si quando culpa ex infirmitate contingat, ipsam minuunt.

3. Conclusio; Ejus prior pars probatur. III. Conclusio; Potest esse habitus moralis vitiosus cum habitu virtutis opposito in gradu remisso, non tamen in gradu intenso. Prior pars conclusionis probatur experientiâ. Nam is qui vitiis assuetus ad meliorem vitæ frugem convertitur, cùm incipit actus virtutum exercere, per ejusmodi actus contrahit aliquos habitus; nec tamen prorsus abolentur oppositi vitiorum habitus, licèt multùm debilitentur: *Ejus posterior pars probatur.* Sicque in ejusmodi hominibus oppositi habitus simul reperiuntur in gradu remisso. Posterior verò pars probatur: Quia quò magis habitus aliquis bonus aut

vitiosus

vitiosus in aliquo homine obfirmatur, eò magis oppositus debilitatur: ex quo sequitur, ut cùm habitus est omnino confirmatus seu in gradu intenso, tunc oppositus sit valde remissus aut omnino exstinctus.

IV. Conclusio; Non potest actus vitiosus simul cum actu virtutis elici à voluntate: Quia non potest eadem facultas simul actu ferri in opposita: Licèt tamen actus exteriores virtutis & vitii possint simul fieri; ut si quis unâ manu pecuniam alterius surripiat, & alterâ manu suam ipse pecuniam eroget: & tunc voluntas tacito quodam consensu fertur ad utrumque, licèt non elicito & expresso; quod satis est ut utraque actio censeatur voluntaria. *4. Conclusio; probatur.*

Quæstio VIII.

Quænam sint vitiorum ac peccatorum species.

QUoniam habitus per actus distiguuntur, hinc Vitiorum species ex peccatorum variis speciebus facilè colligi poterunt: Quare peccatorum divisiones aliquot magìs præcipuas hoc loco persequemur.

I. Divisio Peccati est in Originale & Actuale. Illud dicitur, quod propter lapsum primi hominis unicuique nostrûm ab instanti conceptionis adnascitur; consistitque in carentiâ justitiæ originalis debitæ: Hoc verò dicitur illud omne quod actu in hujus vitæ decursu ab homine committitur; potéstque in genere definiri, Dictum, factum, concupitum, vel omissum contra vel præter legem Dei. *I. Divisio Peccati, in Originale, & Actuale.*

II. Divisio, quæ propria est peccati actualis, est in peccatum Mortale & Veniale. Illud dicitur, quod mortem animæ generat, dum privat gratiâ & æternæ morti adjudicat, hoc verò, quod, quia gratiâ non privat, nec æternæ morti adjudicat, facilè veniam consequitur. Illud *contra*, hoc verò *præter* Divinam regulam est: Quare qui peccat mortaliter, facit contra præceptum, quia oppositum præcepti facit: qui verò peccat venialiter, facit præter præceptum; quia aliquid facit quod non licet; quod licèt non sit contra *II. Peccati Actualis, in Mortale, & veniale.*

tra præceptum, non tamen tendit in finem præcepti. Porrò, ex peccato mortali perpetrato duplex effectus in animâ relinquitur, quorum neutrum sequitur ex peccato veniali: nempe, reatus Culpæ, qui consistit in totali carentiâ gratiæ & amicitiæ Divinæ; & reatus Pœnæ æternæ, ratione cujus anima obligatur ad pœnam æternam subeundam. Cúmque in peccato mortali duo spectentur; nempe, aversio à Deo, & conversio ad creaturam; hinc pœna duplex incurritur: altera dicitur pœna Damni; quæ est sempiterna carentia Divinæ visionis; respondétque Aversioni à Deo: altera verò, pœna Sensûs, qui est sempiternus cruciatus infernalis flammæ; respondétque Conversioni ad creaturam. Cùm igitur mortale peccatum remittitur, semper tota culpa tollitur, non tamen semper omnis reatus pœnæ tollitur, sed pœna æterna quæ debebatur, in temporalem commutatur, quæ vel in hâc vitâ per debitam satisfactionem solvenda est, aut in purgatorio post obitum, nisi indulgentiarum beneficio ab istiusmodi satisfactionis obligatione liberemur. Verùm de his copiosiùs Theologi, & præsertim Summistæ.

Effectus peccati mortalis duplex.

Et duplex pœna.

III. In peccata Commissionis, & Omissionis.

III. Divisio est in peccatum Commissionis, & peccatum Omissionis. Cùm enim duo sint præceptorum genera; alia affirmativa, quæ ad aliquid faciendum obligant, quale est, *Unum Deum adorabis*, &c. alia verò negativa, quæ aliquid facere prohibent, quale est istud, *Non occides*, &c. Quandocunque peccatum est contra negativum præceptum, semper est peccatum commissionis: At verò quando est contra præceptum affirmativum, aliquando est peccatum omissionis, cùm tantùm omittitur id quod præcipitur; ut si quis omittat debitum Deo cultum reddere: aliquando peccatum commissionis, cùm perpetratur contrarium ejus quod præcipitur; ut si quis Deum contemnat, aut irrideat, aut blasphemet. Ut plurimùm tamen peccata quæ fiunt contra præcepta affirma-

affirmativa, sunt Omissiones non Commissiones.

IV. Divisio peccati est in Dictum, Factum, & Concupitum; seu in peccatum Cordis, Oris, & Operis: Non quòd illa peccata sint semper distincta, sed quòd quædam sint peccata cordis tantùm, quæ solo malo affectu committuntur; ut Blasphemia mentalis, Malevolentia, &c. alia verò, cordis simul & oris tantùm; ut Detractiones, Injuriæ, Comminationes: alia verò, quæ non tantùm animo concipiuntur aut ore proferuntur, sed etiam opere complentur; ut Furta, Mutilationes, Homicidia, Fornicationes, &c. *IV. In pecc. Cordis, Oris & Operis.*

V. Dividuntur peccata in Carnalia & Spiritualia, juxta illud Apostoli 2. Cor. 7. 1. *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & Spiritus.* *V. In Carnale & Spirituale.*

VI. Ratione personarum in quas peccamus peccatum triplex constituitur: Aliud enim dicitur esse contra Nosipsos; quod opponitur maximè Fortitudini & Temperantiæ: aliud, contra Proximos; quod opponitur Justitiæ & Misericordiæ: aliud denique, contra Deum; quod opponitur Charitati & Pietati. Denique, illa tria genera peccatorum opponuntur tribus virtutum generibus, quibus rectè ordinamur erga nos, proximum, & Deum. *VI. In pecc. contra Nos ipsos, Proximum, Deum.*

VII. Ratione causarum internarum ex quibus nascuntur peccata, tria peccatorum genera assignantur: quorum alia dicuntur ex Ignorantiâ; quæ ex ignorantiâ aliquâ culpabili procedunt: alia, ex infirmitate; quæ ex vehementi aliquâ animi perturbatione oriuntur: alia denique, ex Malitiâ; quæ ex deliberatâ animi voluntate absque ullâ vehementi passione scienter & prudenter perpetrantur. *VII In pecc. ex Ignorantiâ, Infirmitate, Malitiâ.*

VIII. Denique, vulgò dividuntur peccata in septem illa quæ communiter dicuntur *mortalia*; licèt non satìs aptè, cùm pleraque ex illis non sint in genere suo mortalia sed tantùm venialia: Quare meliùs ab aliis dicuntur *capitalia*, quasi omnium peccatorum tam venialium quàm mortalium fontes & capita. Hæc autem septem peccata isto artificiali vocabulo, *VIII. In septem peccata vulgò dicta Mortalia.*

SALIGIA

SALIGIA, significantur; nempe, Superbia, Avaritia, Luxuria, Invidia, Gula, Ira, Acedia. Ex his autem tria priora sunt præcipua; nempe, Superbia, Avaritia, & Luxuria: de quibus illud, 1. Joh. 2. 16. *Omne quod est in mundo aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Porrò de his specialiùs agere non est hujus instituti; sed ad Theologos, & præsertim Summistas, qui de casibus conscientiæ disserunt, pertinet. Et hæc sunt quæ de Virtutibus & Vitiis; atque adeò de rebus Moralibus, dicenda habuimus ad majorem Dei Opt. Max. gloriam.

LAUS DEO.

Index eorum quæ in hoc Tractatu *de rebus Moralibus* continentur.

Desi-

E

F

H

I

Justitia

H

I

FINIS.